ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

УРЕЖДА СЕ ОТЪ

ДѢЛОВОДИТЕЛЯТЪ НА ДРУЖЕСТВОТО

Т. ПѢЙОВЪ.

ГОДИНА I.

КНИЖКА ДЕВЕТА И ДЕСЕТА.

ВТОРО ИЗДАНИЕ СЪ ИЖДИВЕНИЕТО НА ДРУЖЕСТВОТО.

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1882.

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

УРЕЖДА СЕ ОТЪ

ДѢЛОВОДИТЕЛЯТЪ НА ДРУЖЕСТВОТО

Т. ПѢЙОВЪ.

ГОДИНА I.

КНИЖКА ДЕВЕТА И ДЕСЕТА.

ВТОРО ИЗДАНИЕ СЪ ИЖДИВЕНИЕТО НА ДРУЖЕСТВОТО.

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1882.

СЪДЪРЖАНИЕ.

		Стр.
I.	Предговоръ на „Мати Болгария“	1
II.	„Мати Болгария“ на Неофита Бозвели	14
III.	Начало на Самуиловата държава. Отъ М. Дринова . . .	47
IV.	Азбукето на „Българското Книж. Дружество“ и г. Мушякъ. Отъ М. Дринова	77
V.	Стихотворение. Отъ И. Данева	92
VI.	Български Народни Пѣсни. Изъ Сборникътъ на Г. П. Бояджиова. (По говоръ отъ Велешко)	93
VII.	Критика:	
	а) Исторія на Българскыя народъ	105
	б) За Богомилсквото	133
	в) Читанка за приготвяніе къмъ граматиката	158
VIII.	Книжовни вѣсти:	
	а) Ржководство къмъ Физикѫ-тѫ	175
	б) История на Православната Християнска черква . . .	177
	в) Ржководство за Словесность	183
	г) Втора Четеница	197
	д) Начялно наставліеніе въ Православнѫ-тѫ Християнскѫ вѣрѫ	199
	е) Букваръ по наглѣдно-гласната метода и „Изяснение на Букваря по наглѣдно-гласната метода	201
	ж) „Читалище“ Повръменно Списание	208
IX.	Книгописъ	222

Притурка.

X.	Тарасъ Булба. Повѣсть на Н. Гоголя. Преведе Н. Бончовъ. (Продължение отъ кн. VII—VIII стр. 56)	57

ПРЕДГОВОРЪ
НА
„МАТИ БОЛГАРИЯ“.

За честити се считаме, че въ настоящитѣ книжки на „Период. Списание“ на „Българ. Книж. Дружество“ ние можемъ да представимъ на читателитѣ си едно отъ съчиненията на знаменитиятъ нашъ дѣятель и поборникъ по народното дѣло, и именно „МАТИ БОЛГАРИЯ“ на свештенномонаха НЕОФИТА БОЗВЕЛИ. Името на тоя нашъ знаменитъ мжжъ е познато на всички Българе. Съ това име се съединява за насъ началото на нашето възраждание, началото на оная велика борба между свѣтлината и тъмотата, която борба Българскиятъ народъ започна въ лицето на своитѣ поборници, съ приятелятъ на тъмотата — съ фенерското духовенство, и която се увѣнча съ такъвъ славенъ и достопохваленъ и за насъ и за правителството ни край.

Но тоя великъ нашъ поборникъ не ни е оставилъ само високиятъ примѣръ на своята голѣма преданность и любовь къмъ народътъ и църквата, за които той претърпѣ толкова мжки, клевѣти, гонения и заточения, но оставилъ ни е оште и много свои умствени трудове, въ които се виждатъ сжштата преданность, любовь, енергия и постоянство, съ които той така чудно е заштитявалъ народната правда. Колкото по̀-голѣми и по̀-грозни сж били мжкитѣ и гоненията върху му, толкова по̀-вече усилия е полагалъ той, за да може и чрезъ умственнитѣ си трудове да направи, штото правдата и истината да възтържествува надъ злобата и неправдата; а спасителнитѣ зари на истинната просвѣта да огрѣжтъ и въ злочестиятъ му потъналъ въ

невѣжество народъ, та да му отворятъ пѫть за спасение и за трайна, доброчеста бѫднина.

По разни неблагоприятни обстоятелства, които зависѣли единственно отъ врѣмето, до сега не се е явилъ въ българската писменность почти нито единъ отъ умственнитѣ трудове на отца Неофита. Но у насъ има единъ списъкъ, написанъ отъ него самаго, отъ който списъкъ се вижда, че той е ималъ около 20—25 преведени и оригинални умственни трудове — въ рѫкописъ. Отъ тие трудове нѣкои ние имаме на рѫцѣ, а другитѣ да ли сѫществуватъ или сѫ се изгубили — това не знаемъ.

Съчинението „МАТИ БОЛГАРИЯ", което обнародваме сега, споредъ цѣлта, съ която е написано, и споредъ врѣмето, въ което е написано, не само е интересно и драгоцѣнно за насъ Българетѣ, но то заслужва вниманието и на всѣки образованъ човѣкъ. Ограничено само въ интереситѣ на нашиятъ народъ и въ положението, въ което се е намиралъ тогава народътъ ни, това съчинение съдържава идеи, колкото вѣрни толкова и достойни, за всѣко просвѣтено и человѣколюбиво перо. Тия идеи не сѫ много, тѣ сѫ само двѣ, но тѣ сѫ много плодотворни и спасителни за насъ — независимо отъ всеобщиятъ имъ характеръ.

И историята и науката сѫ доказали вече и доказватъ непрестанно, че на́й-яка опора и на́й-голѣмо могѫштество на една държава съставлява любовта и искренната преданность къмъ неѭ на народитѣ, отъ които се състои тя. Едно правителство колко и да има огромна материялна сила, ако тая сила не може да се облѣга на любовта и преданноста на подданницитѣ му и да се подкрѣпя отъ неѭ, въ такъвъ случай това правителство не може да се счита силно и могѫштественно. Тая истина е толкова неопровержима, штото само оние членове, на коя да е държава, могѫтъ да ѭ опровергаватъ, които не желаѭтъ доброто на държавата си. Напротивъ оня, който желае доброто, трайноста, могѫштеството и славата на държавата

си, — той трѣбва всѣкога да проповѣдва тая истина и да не штади ништо за нейното осѫштествление.

Безпристрастниятъ изслѣдователь на нашиятъ народенъ животъ, вѣрваме, не може да не забѣлѣжи, че отъ както Българскиятъ народъ се е покорилъ отъ Османцитѣ, всѣкога е изказвалъ покорность, довѣрие и преданость на правителството си. Отъ природата си миролюбивъ, той е намиралъ доброчестината си въ трудътъ и въ спокойствието на домашниятъ и обштествениятъ си животъ. Трѣбало би, при това условие, народътъ ни да се е насляждавалъ съ надлежно спокойствие и всѣкога да е намиралъ въ правителството си покровителство и заштита и за на́й-малката обида, сторена нему отъ кого и да би било. Имало ли е такова нѣшто?

Истина е, че миналото се е минало; истина е и това, че въ днешниятъ просвѣтенъ вѣкъ, особенно благодарение на просвѣтенитѣ грижи на правителственнитѣ мѫжье, които разбиратъ интереситѣ на държавата и сѫ проникнѫти съ духътъ на горѣказанната истина, всѣки безъ различие на вѣра и народность намира заштита и покровителство у царското правителство. Но минѫлото служи за урокъ на настояштето и бѫдѫштето. Колко и да е това минѫло лошо, трѣбва да се изважда то на явѣ въ всичката си голота. Инакъ, обстоятелствата и неопитноста твърдѣ лесно могѫтъ докара сѫштитѣ погрѣшки. Дълбоко убѣдени въ това, ние не се свѣнимъ да кажемъ истината.

При всичкиятъ си миролюбивъ характеръ, при всичкото си трудолюбие, при всичката си вѣрность и преданность на правителството, въ нашиятъ народенъ животъ отъ подчинението ни подъ Османцитѣ забѣлѣжватъ се много печални фактове, такива фактове, на които основавайки се могло би да се помисли и повѣрва, че държавнитѣ мѫжье въ минѫлитѣ врѣмена не сѫ били въодушевени отъ горѣказанната истина. Между тия печални фактове въ народниятъ нашъ животъ личѝ и даже първо мѣсто заема и на́й-

много разтърсва и опечалва душата единъ, — именно, преселяванието на сънародницитѣ ни по чужбина, което преселявание се е предприемало и извършвало нѣколко пѫти.

Тáтковината всѣкога е мила и, раздѣлата съ неѭ, разтърсва душата до самата дълбочина и прави човѣка въ чужбина при нáйголѣмо благополучение силно да тѫжи за неѭ. Това е, заштото съ тáтковината ни се съединяватъ за насъ нáй-сладкитѣ вьспоминания на дѣтинството ни; това е, заштото тя нáй-първо се е запечатала въ нашата мѣка невинна душа, заштото подъ нейното влияние сѫ почнѫли да се пробуждатъ и развиватъ нашитѣ чувства, нашитѣ умствени и нравствени способности; това е, заштото въ неѭ нáй-първо сме чули ние говорътъ на милитѣ майчини и таткови милвания; това е, нáй-послѣ, заштото въ неѭ, въ милата тáтковина, сме поръстнѫле, усвоиле сме всичкитѣ особенности на животътъ, който е билъ възможенъ тамъ въ неѭ, свикнѫли сме се съ тия особенности така, штото тѣ сѫ станѫли въ насъ плътъ и кръвь. За това трудно навикнува човѣкъ въ чужбина, и никога неможе да забрави отечеството си; напротивъ всѣкога му се разиграва сърцето, като си помисли за него, а особенно ако има понѣ слаба надѣжда да се завърне и да види пакъ драгата си тáтковина.

Колко пò-мѫчна трѣбва да бѫде раздѣлата съ отечеството, когато тя става съ намѣрение вече никога да не се връшта човѣкъ въ него! Разбираме възможноста на това неестественно явление, когато историята ни разказва, какъ дивитѣ народи, възползувани отъ силата си, разпръсвали се пó-слабитѣ мирни народи, по гори и пустини, или сѫ ги поробвали и сѫ ги закарвали далеко — далеко отъ милото имъ отечество. Разбираме и това, дѣто едно множество охотници, които въ отечеството си не намиратъ препитанието си, преселяватъ се въ чужбина, която съ плодородието си и гостеприимството на туземцитѣ скоро имъ става второ отечество. Но да гледа човѣкъ, какъ единъ народъ,

който има, по видимому всичкитѣ условия за доброчестъ животъ, който е миролюбивъ, добродѣтеленъ, трудолюбивъ, а при всичко това има и хубава плодородна земя, която може сторицею да възнаграждава трудътъ му, — и тоя народъ съ съкрушенно сърце да оставя милото си отечество и да се рѣшава да отива въ страна неизвѣстна, безъ да знае што го тамъ чака, него и потомството му, — това е такова тѫжовно явление, което накарва човѣка дълбоко да се замислюва. Трѣба да има причини толкова жестоки, штото да накарватъ човѣка на едно таково преселение, далеко отъ милата и благословенната му та́тковина.

За съжалѣние, у насъ нѣколко пѫти се е предприимало и се е извършвало подобно преселѣвание. Множество народъ е напуштал плодородната си земя, напуштал е кѫщата си, имотътъ си. напуштал е родъ роднини и се е преселявалъ въ далечни, пусти и безплодни страни, хемъ тогава, когато и самото правителство е употрѣбявало усилия, за да се турнѫтъ прегради на такова едно преселяване. Да ли условията за живѣяние въ та́тковината ни сѫ били до толкова тежки, штото е трѣбвало мнозина да бѣгатъ отъ неѭ въ чужбина? Та ако наистина тия условия сѫ били толкова тежки, да ли това е ставало по съзнателната воля на правителството ни или по други нѣкои причини?

Тие въпроси би накарали всѣкого да се замислюва дълбоко, а толкова по̀-вече ония български дѣйци, които сѫ имали такъва дълбока преданность и любовь къмъ народътъ и отечеството си, и между които отлично мѣсто заема отецъ Неофитъ Бозвели. Преселението на сънародницитѣ ни въ чужди страни дълбоко е потръсвало великата му душа и го е правило да дири истинната причина на това зло. Неговото съчинение „МАТИ БОЛГАРИЯ“ не е нищо друго, освѣнъ горчиво оплакване на голѣмата злочестина, която произлиза за единъ народъ отъ разпръсването и разпиляванието му по чужбини, и издирване

на истинитѣ причини, които сѫ пораждали това печално и злочесто явление въ насъ. Съ черни краски изображава той злото положение на народътъ ни въ предишнитѣ врѣмена и признава, че причина на распрсканието и преселяванието на сънародницитѣ ни по чужбина сѫ злочестинитѣ, които въ минѫлитѣ врѣмена, та оште и въ неговото врѣме се трупахѫ на населенията, особенно на Българското, въ Отоманската империя. Но той не се спира на това и коренятъ на тия злочестини той дири и намира не въ правителството, а другадѣ. Неговътъ свѣтълъ умъ, вижда се, подсказвалъ му е великата оная истина, че едно правителство само тогава може да се счита силно, когато основава силата си и на любовта и благополучието на своитѣ подданници; при това самъ авторътъ е билъ съврѣменникъ и очевидецъ на ония грижи и усилия, които тогавашното правителство е полагало за благополучието на своитѣ подданници отъ всички народности. За това достойниятъ тоя дѣятель, като не се спира на размирицитѣ и ужаситѣ, които правѣхѫ кѫрджалии, еничари, и толкова други безчинни сборишта, што вълувахѫ така безнаказанно по Отоманската империя и докарвахѫ толкова главоболия и злочестини не само на народноститѣ но и на самата държава, дири истинната причина на преселяванието другадѣ и ѭ намира — въ инородното фенерско духовенство.

Всѣки, който безпристрастно вникне и здраво поразмисли надъ това, ште се увѣри, безъ съмнѣние, че наистина е така, ште се увѣри, че достойниятъ нашъ дѣятель твърдѣ здраво и умно е гледалъ на работата.

Самопроизволътъ, буйствата и злочестинитѣ, што докарахѫ еничаритѣ, кѫрджалиитѣ и тѣмъ подобнитѣ сборишта — на населението и на държавата, бѣхѫ печално слѣдствие на невѣжеството и грубоста на правитѣ и, като такива, тѣ бѣхѫ една язва вънкашна, която рано или кѫсно трѣбаше да се изцѣри и изтрѣби при енергията, вдѫхната отъ съзнание на истинскитѣ интереси, отъ благоразумното

и отъ просвѣтеното гледание на работитѣ. И наистина тая язва се уништожи, — благодарение на просвѣтената енергия и отечески грижи, които положихж славнитѣ прѣдци на нинѣ царствуюштиятъ нашъ Господарь. Тая язва, колкото и да бѣше злокачественна но по самото това, че бѣше вънкашна, не можеше да докара едно население до отчаяние и преселявание въ чужбина, ако вътрѣшниитъ организмъ на това население е билъ здравъ. Въобште вънкашната физическа борба не може да има до толкова печални слѣдствия за слабиятъ човѣкъ, напротивъ, тя твърдѣ често има спасителни сѣтнини за него, ако той вътрешно, душевно е здравъ. Това е приложимо особенно на народитѣ, въ които на́й-много и на́й-очевидно се забѣлѣжва непобѣдимоста на нравственната мошть. Поиѣденъ вънкашно отъ грубата сила, здравиятъ вътрешно народъ намира яка опора въ самъ-себе си, издирва причинитѣ на слабоста и побѣждението си и, насърчванъ отъ увѣренноста, че истинната доброчестина на силниятъ никогажъ не може да се основе и усигори отъ злочестината на слабиятъ, — не пада въ отчаяние, а дири истиннитѣ срѣдства за взаимна доброчестина, която непремѣнно ште постигне, заштото нравственното му влияние надъ по̀-силниятъ не може да остане безъ добри сѣтнини за него.

Но съвършенно друго ни представя народъ, който вътрешно е слабъ и нездравъ, който е нравственно развален. Такъвъ народъ не може да намѣри опора въ себе си и, натиснжтъ вънкашно отъ люти злочестини, той пада въ отчаяние и дири облекчение на сждбината си не тамъ дѣто трѣба, а въ онова, което служи за по̀-голѣмо негово съсипвание.

Фенерското духовенство бѣше за насъ именно такава язва, която ни ѣдеше вътрешно народниятъ организмъ и ни съсипваше. То въвеждаше въ нашиятъ народенъ организмъ лютата отрова на развратътъ и растлѣнието. Да се затъпче свѣста на народътъ така, штото да не познава

той истинскитѣ си интереси, а да бѫде безпрѣкословно послушенъ на тѣхниятъ коваренъ гласъ — това гледахѫ наймного да постигнѫтъ и постигнахѫ Фанариотитѣ. Слѣдъ това лесно имъ бѣше да вмѫкнѫтъ тѣ по между ни несъгласието, раздоритѣ, издайствата; лесно имъ бѣше да въоружаватъ братъ на брата, майка на синъ, синъ на башта, и да ни хвърлятъ въ всичкитѣ злочестини, каквито при такива условия докарва грубото невѣжество. Отъ друга страна, понеже тѣ не се спирахѫ предъ нищо, можѣхѫ съ подкупвания, издайства, лъжи, бакшиши, клевети и други подобни на това, — да спечелватъ на своя страна правителственнитѣ чиновници, да прикриватъ произволътъ и беззаконията си и да избѣгаватъ отъ правосѫдието. Това имъ бѣше и по това оште по̀-лесно да го правятъ, че отдавна вече бѣхѫ спечелили благоволението на правителството, което ги почиташе за религиозни начелници на всичкитѣ православни въ държавата. Османскитѣ владѣтели имахѫ една превъзходна черта, която и до днесъ съставлява едно отлично и достопохвално тѣхно свойство, именно — да уважаватъ и почитатъ религията и обичаитѣ на народитѣ, които побѣждавахѫ. Но понеже въ такава една пространна държава, каквато станѫ Османската, слѣдъ окончателното покоряване на Балканскиятъ полуостровъ, централизацията се виждаше необходима, особенно въ началото, за това и славниятъ превземачъ на Цариградъ, Мухамедъ II, поиска да съсрѣдоточи въ Цариградъ и религиозното управление на православнитѣ. Това се постигнѫ толкова по̀-лесно, заштото отъ една страна се улесняваше правителството въ много отношения, а отъ друга страна православнитѣ народности, които влѣзохѫ въ съставъ на Османската държава, лишени отъ политическа самостоятелность, малко важность отдавахѫ на религиозната самостоятелность. При това Цариградъ се считаше тогава за срѣдоточие на всичкото православие, а пъкъ тогава не сѫштествуваше оште такова ясно и раздѣлно понятие за на-

родноститѣ, што населяваха Балканский полуостровъ, така штото подъ името Византия мнозина разбираха цѣлиятъ тоя полуостровъ. — Възползувани отъ тия благоприятни за тѣхъ обстоятелства, Фенерцитѣ дадоха воля на всичкитѣ съсипателни за другитѣ народности хитрости, лукавства и проч. и малко по малко достигнаха да спечелятъ религиозното господство надъ всичкитѣ православни въ цѣлата Османска Империя, да развратятъ и разтлѣятъ народноститѣ, да ги докаратъ до едно грубо и дълбоко невѣжество и въобще така да затрънятъ пътятъ къмъ истинниятъ напредъкъ, штото и днесъ още, при всичкитѣ голѣми грижи и просвѣтени усилия на честното ни правителство, да не може да се поочисти и улесни тоя пътъ.

При такава една злокачественна язва, която е подѣждала вътрѣшно организмътъ на народътъ ни и го е развратѣвала и разтлѣвала, мнозина отъ нашитѣ сънародници не са намирали въ себе си опора и, при натискането на вънкашнитѣ несгодности, дирили са спасението си въ преселението по чужбини, дѣкато вече са се откъсвали отъ народътъ си и рано или късно да загинатъ за тоя народъ. Това е станало не по волята на правителството ни, не за това че правителството, като не си е разбирало истинскитѣ интереси, искало е да основава своята сила и трайность на злочестинитѣ на подданницитѣ си, ами е ставало, заштото Фенерцитѣ съ своята коварна политика бѣха успѣли, да влѣятъ отровата на нравственното разтлѣние и въ правителственнитѣ сфери, и като представяха народътъ ни съ всички лоши краски предъ правителството, лесно натрупваха върху му голѣми злочестини.

Ето тая е главната идея, която се развива въ „МАТИ БОЛГАРИЯ,“ и именно — да покаже, че народнитѣ наши злочестини не са отъ правителството ни, което винаги желае доброчестината и спокойствието на подданницитѣ си, ами са отъ фенерското духовенство.

„МАТИ БОЛГАРИЯ“ е написана въ форма на разговоръ между майка и синъ. Майката отекчена и ожалостена отъ лошето положение на чедата си, наскѫрбена отъ распръсването имъ по чужди пустини, гдѣто теглятъ теглила и сѫ изложени на присмѣхъ на туземцитѣ, моли едно отъ чедата си, което е забиколило разни страни и царства, видѣло е други нрави, другъ животъ, да ѝ каже и разясни истинната причина на това злочесто състояние. Майката не може да разбере и да се начуди, защто така при такова милозливо и чадолюбиво правителство, при толковато ХАТИШЕРИФИ и ХАТИХУМАЮНИ, што е издавало Султанското правителство и въ които се вижда истинската негова отеческа любовь безъ различие, — защто така да стражда Българскиятъ народъ, и тогава, когато е той на́й-многочисленниятъ, на́й-трудолюбивиятъ, на́й-производителниятъ, на́й-миролюбивиятъ и на́й-вѣрниятъ и преданниятъ на царското правителство народъ. Синътъ ѝ разяснява работата и ѝ доказва, че коренъ на всичкото зло е Фенерското духовенство, което е развратило народътъ ни до толкова, штото мнозина чорбаджии и първенци се отказватъ отъ народноста си, съединяватъ се съ гърцкитѣ владици и заедно съ тѣхъ оште по̀-вече усилватъ злочестинитѣ на своятъ си народъ. „Та правителственнитѣ чиновници, които сѫ турени само и само да пазятъ за да не се тъпче царскиятъ законъ и да не се онеправдаватъ вѣрнитѣ царски подданици, не виждатъ ли тия вопиющи неправди и злоупотрѣбления“ — пита майката и чуе отъ устата на синътъ си, че бакшишитѣ, рушветитѣ, пешкешлицитѣ — и много други подобни потулватъ всичко, а клеветитѣ, хулитѣ и издайствата обърштатъ правосѫдието срѣшто невиннитѣ. . . Горчиви сѫ оплакванията майчини на синътъ и синовнитѣ на майката, тѫжовни сѫ тѣ, и не може човѣкъ да не се стрѣска и плаши, когато гледа, какъ тие два тѫжовна гласа се сливатъ въ едно грозно и страшно, но справедливо обвинение срѣщу Фенерцитѣ.

Но достойниятъ отецъ нашъ Неофитъ Бозвели не се е спрѣлъ само на това. Не се е задоволилъ той само да разкрие и покаже главната причина на народнитѣ злочестини, а особенно на тая, която се заключава въ преселяването, но той дири и показва пѫтятъ, по който най-вѣрно може да се излѣзе отъ тия злочестини на хубавиятъ Божи свѣтъ. И кой е пѫтятъ, дѣто го показва незабвенниятъ отецъ Неофитъ? Той е истинната просвѣта.

Народъ безъ нравственна сила не струва нищо. Такъвъ народъ не може да се ползува и отъ естественнитѣ си дарби, напротивъ, рано или кѫсно, той ще изгуби и онова, което природата или случаятъ сѫ му дали. Но нравственна мощъ се получава чрезъ истинната просвѣта. Самъ недостоенъ ли е човѣкъ да си придобие и запази правдинитѣ, цѣлиятъ свѣтъ да се събере — не може му удържи тия правдини и не може го направи доброчестенъ. Това на пълно го е съзнавалъ блаженнопочившиятъ Неофитъ Бозвели, този мѫченикъ за народната правда, и за това въ съчинението си „МАТИ БОЛГАРИЯ“ слѣдъ горчивитѣ оплаквания, показва въ истинната просвѣта дѣйствителниятъ лекъ на злото. Майката като съ наболѣло сърце свършва разговорътъ съ чедото си и узнава истинната причина на злочестинитѣ на чедата си, обърща се къмъ всички свои чеда и съ майчини молби и заклинания зове всичкитѣ да се заловятъ за наука, за истинска просвѣта, като ги увѣрява, че само това ще ги спаси. Съ такъвъ утѣшителенъ, насърчителенъ и спасителенъ зовъ свършва се съчинението „МАТИ БОЛГАРИЯ“.

И така само двѣ, но многозначителни сѫ идеитѣ въ това съчинение, именно, че а) въ взаимната любовь и преданность на насъ къмъ правителството ни и на правителството къмъ народътъ ни и б) че въ науката, въ истинната просвѣта, се състои силата и трайноста на правителството и нашето спасение и истинско благополучие.

О, незабвенний мѫчениче и поборниче на народната наша правда! Нѣка твой велики духъ се успокои. Ако и

полека, ако нашитѣ стѫпки оште и да не сѫ заякнали, ако ние оште и да кривимъ на самъ на татъкъ, но отъ день на день ние по̀-вече и по̀-вече разбираме великото твое учение и се мѫчиме да вървимъ по оня спасителенъ пѫть, който ти съ такава велика любовь си показалъ къмъ своятъ милъ народъ! —

Езикътъ на „МАТИ БОЛГАРИЯ“ е старинний, т. е. словѣноболгарский, какъвто въобще е езикътъ на нашитѣ списатели по онова врѣме. Правописанието понеже не е всѣкждѣ еднакво, ние предпочетохме да употрѣбимъ правописанието на Дружеството.

Трѣба тукъ да кажемъ и това, че „МАТИ БОЛГАРИЯ“ ѭ има въ разни екземплари, които по формата и идеитѣ сѫ еднакви, но се различаватъ по разкритието на предмѣтътъ. Така ние знаеме другъ единъ екземпларь, който съдържава сѫштитѣ идеи, по сѫштата разговорна форма, но разкритието на прѣдмѣтътъ върви инакъ, и именно — че въ разговорътъ между майка и синъ смѣсва се и единъ Френецъ, та заедно и той дири причинитѣ на незавидното наше тогавашно състояние, отъ което сѫ се пораждали преселенията. Ние искахме да имаме на рѫцѣ и тоя списъкъ, който се намира у г. Шишманова въ Свиштовъ, но, за голѣмо съжалѣние, г. Шишмановъ никакъ не склони да ни го отстѫпи, като Дружеството не може да му даде прилично парично възнаграждение.

Ние мѣркахме преди обнародването на кой да е умственъ трудъ на отца Неофита Бозвели, да обнародваме животописанието му, но отложихме за въ идуштитѣ книжки. У насъ има на рѫцѣ за сега доста материялъ за това интересно животописание. Освѣнъ единъ откѫсъкъ отъ животописанието му, писано отъ него самаго, ние имаме оште много негови собственноручни писма; особенно отъ затворътъ, които той писалъ до разни свои приятели и въ

които описва мжкитѣ и теглилата си въ злочестиятъ, но до висока степенъ несправедливъ тоя затворъ. Но понеже всичкиятъ тоя материялъ видѣ ни се недостаточенъ за пълното негово животописание, ние, както вече казахме, отложихме обнародването му за въ слѣдуюштитѣ книжки, за когато се надѣваме да получимъ потрѣбното попълнение. За сега съ това можемъ да задоволимъ читателитѣ си, че сждяште по материялътъ, што имаме на ржцѣ, животописанието на отца Неофита ште бжде и много интересно и много утѣшително за всинца насъ. Отъ него читателитѣ твърдѣ лесно ште видятъ какви сж били врѣмената; каква тежка нравственна борба е било необходимо да се подемне; ште видятъ оште и ште се поучатъ, че колко и да сж голѣми мжчнотиитѣ, но твърдата воля, убѣждението въ правдата, силната любовь къмъ правото народно дѣло, рѣшителноста, енергията и готовноста — даже и да се жертвува човѣкъ за това право дѣло, — всички тия наддѣлѣватъ и на на́й-голѣмитѣ и, по видимому, непобѣдими мжчнотии и несгодности; ште се утѣшаватъ и насърчаватъ читателитѣ на́й-послѣ съ това, като видатъ какъвъ великъ и достоуважаемъ поборникъ и заштитникъ на нашата народна правда е билъ вѣчно незабравимиятъ нашъ свештенномонахъ НЕОФИТЪ БОЗВЕЛИ.

Редакцията.

МАТИ БОЛГАРИЯ.

Сърцевѣдче, Милий Боже!

Дотегна ми! отъ жалости душата ми изнеможа! Да ли ште има другая жалостноизпадналая освѣнъ мене бѣдна и окаянна майка? Коя ли другая изъ нихъ си гледа, каквото горка азъ, рожденитѣ си премилии горки рожби изъ препространнитѣ си прѣкрасни и отъ всѣкакви происходи преизобилни двори, изселени и въ чуждии земли и иностранни владѣнията заселени, а преизобилнитѣ имъ нивия, лозия, градини и ливади запустѣни? Смишляющти за нихъ всѣкогажъ да въздишатъ, да живѣжтъ прожалѣни и отъ тамошнитѣ помѣстнии жители, като иностранни пришелци непрестанно сгалчени и укорени! Горкана си! и колко сж ми остали да живѣжтъ въ дворовитѣ и нихъ да гледамъ совсѣмъ неображени (несвѣстни, необразовани?), отвсѣкждѣ, всѣчески, всѣкогажъ и отвсѣкиго подбутнжти и притѣснени! . .

Горкана! отъ жалости сърце ми се претръгнж! кръвта ми се смржкна и замржзна! свѣста ми се замая! што да чинж вече не знаж! освѣнъ васъ, които съмъ родила, отдоила и въ богоблагословеннитѣ си прекрасноизобилни и препространни дворове отрастила, въ които и обитавате, и жителствувате, премилии ми бѣдногоркии рожби! Матерски ви прочее во име Божие сосъ кървави сълзи заклѣвамъ — да не ви е проста матерната ми кърма, ако ми простосърдечно и чистосовѣстно, право и истинно синовнѣ, като на сушта която съмъ ви родила, отхранила и храныж, милата ви горка майка, не кажете, коя причина ви е по свѣтътъ разпръ-

снжла и въ таковое бѣднонапастное и достоплачевное състояние докарала.

На мене прочее ако не убадите като суштии ми премили рожби, кому другому освѣнъ менѣ штете да убадите? Или кой другий ште ви пожали освѣнъ мене родившая и раждаюштая васъ и да ражда непрестаюштая, и коя друга майка освѣнъ мене ште да ви матерски увѣштае, утѣши и проговори ради вашето добро?

Премилии ми единоутробнии горки рожби! кои и сосъ каково очарователное убайване ви сж до толико убаяли, и като безсловесни скотови свѣста ви замаяли? Сосъ каково ли очарователное билие ви сж запоили и толико убаятелно упоили? и разумнитѣ ви очи премрежили и услѣпили, живи въ глубокъ гробъ положили и въ отчаянноунилий сонъ приспали, че толико години слѣпотвовате, нѣмѣете и глушаете! не познавате гдѣ, кога и какъ прилича; нито знаете предъ кого и за какво трѣбва; нито чувате што се за обшта полза и отъ церковни и свѣтовни повѣсти и отъ самодържавното ни правителство приказва! Но стоите като убаяни и замаяни, сцѣпени отъ страхъ прави, обзъртате се и гледате като горски плахи крави! за уплакване достойни мои премили горки рожби! като ходите по свѣтътъ, не виждате ли на другитѣ народни майки рожбитѣ, какъ сж отъ словесния науки просвѣштени и сосъ всѣкакви искуства украшени? Коя ли друга народна майка като вашата си гледа по свѣтътъ милитѣ горки рожби распръснжти, а които сж си останжли при неж съвсѣмъ неображени и нечувственни, непознаваюшти отъ кои за какво се съсипватъ, услѣпяватъ, занѣмяватъ и заглушаватъ, че толико години за народната си полза отнюдъ не се благоразсудно смишляватъ!

Премилии ми горки рожби! че да ли и вашата горка изпаднжла прожалена майка не е била нѣкогажъ като на другиитѣ народни майки славна и почтенна? или не ви е народила отъ нихъ не въ помалий народъ Болгарский? да

ли не ви е отдоила, отгледала и отхранила въ преизобилно произходяштата си благоразтворно воздушная матерня пазва — природно здрави, благоговѣйни, страннолюбиви, благосклонни, вѣрни и покорни владѣтелю си, подчинени и на Божиитѣ и на царскитѣ закони? Да ли ви е отъ нѣшто оставила, горката, оскудни и лишени, че да ви гледа толико години прожалена, сосъ черна забратка забрадена, едни многочисленни нейни рожби по чужди мѣста и по странни владѣтелства като отъ ястреба птички разпръснѫти и заселени, а около си да ги глѣда совсѣмъ неображени и отъ ситѣ въ подсолнечний земний кругъ народи уничижени и укорени?! Коя ли друга отъ народнитѣ по свѣтътъ майки е тако изпаднѫла, каквото горката прожалена ваша майка? Коя ли другая толико години жалостно призовава рожденитѣ си мили чеда да дойдатъ при нея горката и, като васъ недохождатъ? Кои ли, освѣнъ васъ отъ майка си странятъ и при нея теглото си да убадятъ не прихождатъ? Кои ли майка си оставятъ, че при чужда отхождатъ? Тежко ней и горко нимъ! . . . Не виждате ли милии ми рожби, че то е отъ Бога грѣхота и отъ другитѣ по свѣтътъ срамота? Не знаете ли, че законътъ повелѣва — който не почита майка си и башта си смъртелно да се наказва, а който почита, на него благодать вишняго и благословение Божие... Милии ми горки рожбици! на коя ли майка не е драго и весело, когато си гледа милитѣ рожби благополучни? а на коя ли не се оскърбява до смърти душата и ѝ се притръгва сърцето, когато ги гледа неображени, подроблени и умъртвлени? Охъ, горкана си горчица! че нѣма ли у васъ, милии ми рожби, единъ баремъ да поштади прожаленната си горка майка и за нея да се смили и съжали, че да дойде за коликото го питамъ синовнѣ да ми простосърдечно и чистосъвѣстно по Бога убади — да разумѣе и вашата горка майка съсипнѫта ядоутровна и смъртоносна причина, която е докарала васъ, многочисленнитѣ ми премилии рожби въ

бѣдноумъртвевленное туй достоплачевное и всепагубное тегло и състояние?

СИНЪ. Съ претръгнжто и премаляло отъ жалости сърце, отъ прескорбния души и отъ смуштеннаго ума и разума, сосъ изворвриюшти и рѣкотекушти изъ очи облиянъ горки сълзи, който съмъ една изъ милодрагитѣ ти рожби въ прекраснитѣ ти пространни и преизобилни двори, между горкитѣ ти бѣднонапастни лютѣ изпаднжли чеда роденъ, отдоенъ, отгледанъ и порасалъ въ угнѣтение. Прочелъ отчасти и църковни и свѣтовни повѣсти и лѣтописи, слугувалъ на свештенни лица, обхожданъ сосъ градоначелници, кадии, мюхтии, мохасжли, паши, помѣстнии аги и субаши и сосъ всѣкакваго чина и звания коликото се нахождатъ въ клетата ни Болгария человѣци, и многажди съмъ преминувалъ въ странство и пространно семъ се разговарялъ съ едноплѣменнитѣ си горкобѣдни по свѣтътъ прожалени Българи, — прихождамъ прочее за коликото ме питашъ за достоплачевното бѣднонапастно, ядоутровно и всепагубно на твоитѣ премилии горки рожби умъртвително тегло коя е причината на кжсо, обстоятелнѣ, като единоутробний синъ на прожалената горка си майка простосърдечно и чистосъвѣстно, право и истинно по Бога да ти убадж и увѣштателний ти съживляюштий, вразумляюштий, наставляюштий и за научаюштий милитѣ ти изпаднжли рожби матерский приговоръ да се сподобж, премилая ми прожаленная горка ми мати!

МАТИ. Скажи ми, милая ми рожбо! кой злий часъ пренуди безчисленнии ми мили рожби, твои горки братие, да бѣгатъ и да се заселятъ въ чужди земи и въ иностранни държавства и да се скитатъ по свѣтътъ като никои никждѣ никогажъ, и да ги покрусватъ и укоряватъ тамошнитѣ помѣстни жители, говоряште имъ: едни — Сербоблоти, другии — Турецкии духове, третии — Хондрокефали и ксинопинаки?

СИНЪ. Милая ми Майко! добрѣ знаешъ свѣтовното нагло непостоянство и напрасно привраштение. Въ разми-

рицата Кърджалийскитѣ несностни бѣсновати обири, грабежи и разсипни палежи разпръснѫхѫ по свѣтътъ твоитѣ мили горки рожби, наши вожделенни бѣдни братия, които до днесъ пришелствуватъ въ чужди земли и въ иностранни владѣтелства заселени — както ги и гледашъ горкитѣ!

МАТИ. Милий ми синко! всѣкая година си има четире врѣмена и всѣкое врѣме свойственното си случайное. Многажди се случватъ нагли и напрасни силни бури и фортуни и свирѣпо разволнуватъ и разкипяватъ морето и изпоплашватъ мореплаваюштитѣ въ случайное и ужасное врѣме, и изхвърлятъ различни товари въ свирѣпото море, и улекчени плаваюште гледатъ въ което имъ прилегне пристаниште да прибѣгнѫтъ, а като се утиши морето, тръгватъ всѣкой къ намѣренното си мѣсто и отхождатъ. Но моитѣ милички горки рожбици, гледамъ и до днесъ, че странствуватъ заселени въ чужди мѣста, сѣдятъ и жалятъ за отечеството си!

СИНЪ. Майко! то е явно че нагли бури и напрасни фортуни скоро преминуватъ, но Бѣломорскитѣ ужасни лавринти никогажъ! И които сѫ се попарили отъ такви, они духатъ и на тиквенитѣ листие. Твоитѣ горки мили распръснѫти по свѣтътъ бѣдни рожби се погорихѫ отъ безчеловѣчни кърджалийци, и се попарихѫ отъ безсъвѣстни Яничари, и се уманени отъ всѣяни, а не твои сушти рожби, че за то и до днесъ отъ далечъ сѣдятъ и приглѣдватъ што се чини сосъ насъ, твои горки рожби! Желаѭтъ и желаеме да си се прибереме заедно братски да живѣеме, но нито тии, нито ние да направиме отъ всепагубнитѣ бѣломорски лавринти смѣеме! Тежко и горко ти и намъ, милая ни Майко!

МАТИ. То е извѣстно, че отъ небрежение Държавнаго Правления, ставатъ таковия кържалийски безчеловѣчни обири, грабеже и палеже по областитѣ, таковия еничарски безсъвѣстни и пребеззаконни убийства, глоби и всѣкакви безчинства, насилства, неправди и озлобленията! Обаче,

всѣкое нѣшто до врѣме, на́й-вече злото за много не отхожда. Ето и Султанското държавно правителство че се вразуми отъ Бога и Кърджалийцитѣ съвсѣмъ затри и Еничаритѣ порази и съсипа. Гледахъ, обаче, че много несносни и по̀люти бѣди и напасти отъ кърджалийскитѣ въ онуй бурно-фортунное разлюляно врѣме претеглихѫ милитѣ ми горки рожби. За коя ли погрѣшка пострадахѫ? Убади ми, милий мой мамчинъ синко, да знаѭ.

СИНЪ. Добрѣ знаешъ, майко, че правителството всѣчески и всѣкогажъ, споредъ правилний законъ, явнитѣ злодѣйни безчинства съвсѣмъ жестоко наказва и затрива; но нихнитѣ тайнодѣйствуюшти притворни заштитници и коварни подбудници, хитроискустнии бояджии, по̀-добрѣ да рекѫ — Гиосбояджии, очаровательнии убайници, притворяштии черното въ бѣло, кривдата въ правда, лъжата въ истина и срамното въ равно. . . . . Нихъ, мила майко, нихъ не изтрѣбва. Тии никогажъ отъ нихното си коварно дѣйствие непреставатъ, но подъ покривала притворности ухиштрения различни коварства, бѣди и напасти насъ, горкитѣ ти рожби, натрупватъ и сосъ съсѣдитѣ ни Мюсюлимани и съ царството ни смразяватъ, — че за то сѫ ти изпаднѫли горкитѣ ти рожби въ таковое, каквото сама виждашъ, достоплачевное състояние.

МАТИ. Премилий ми майцинъ синко! Че Султанское държавное правителство, когато затри съвсѣмъ кърджалийцитѣ, остави ли имъ живи тайнодѣйствуюштитѣ коварни заштитници и подобници да тайноковарствуватъ изъ държавството му и тайно да поразяватъ приверженнитѣ му вѣрни и покорни подданници, горкитѣ ми мили рожби?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, че многогодишна живеница и веремъ, и на многоврѣменно запоена аспидоядна смъртоносна утрова лѣкъ май-се не нахожда . . . . . Што да чини и Султанското правителство? Махнѫ и съвсѣмъ затри отъ свѣтътъ въ държавството си Кърджалийцитѣ, но останахѫ помѣстнитѣ аяни сосъ гражданскитѣ аги и чор-

баджии, които ги заштиштавахѫ цариградскитѣ Яничари, тайнокърджалийскитѣ коварнофатрии, които съсипвахѫ съ глоби и неправедни убийства, поразихѫ милитѣ ни братия, твои горки рожби, и ги пропѫдихѫ по чюжди мѣста да странствуватъ и да се жалятъ едни други и дору до днесъ чудяште се, кои при кои да се заселятъ.

МАТИ. Че не ли Достоблаженнопокойний Султанъ-Ханъ-падишахъ-Махмудъ изтрѣби и Аянитѣ помѣстнии и цариградскитѣ коварнии, безчинни, непокорни, безчеловѣчни и свирѣпи Яничари, и неостави нито по гробиштата нихни еничарски ордийни бѣлѣци да се нахождатъ по свѣтътъ? Че нахожда ли се опте въ Султанское державство туй яничарско утровно, коварно и обштесъсипное смъртоностно тайнодѣйствуюштее фатричество у нѣкой-си нихни безсъвѣстни подражатели? Скажи ми и ми поясни — што теглихте и теглите, и зашто до нинѣ не може да се искорени туй тайнодѣйствуюштее ядоутровное и всепагубное кърджалийско-яничарское коварство.

СИНЪ. Охъ, Милая ми Майко! Кой срамъ кому да убадѭ! Не ли добрѣ знаешъ, че всѣкой отъ главата си тегли и всякая риба отъ главата си начева да се усмърдява. И кога се свѣтлината сама обърне въ марчива, колико на́й-вече се потъмнява марчивата? Или като се усмърди солта съ какво ли штатъ да се усолятъ и да не се усмърдятъ, които се безъ солъ усмърдяватъ нѣшта? Отъ тебе, премилая ми майко, сме слушали пословицата, говоряштая: „кой ти издълба толико глубоко очитѣ? Братъ ми! познато е“. По̀-добрѣ на таковаго брата брадва главата да посѣче. И: „кой ли сѣче и съсипва гората? топоришката!“

МАТИ. Проумѣхъ, че ми си отъ всеблагаго и всезнаюштаго, о всѣхъ и за вся промишляюштаго свѣтоподателя Бога проводенъ, благодатнѣ и синовнѣ за всѣ то, за колико те питамъ за умъртвителното ви тегло, да ми обадишъ. Сказвай ми, проче, милъ майчинъ синко!

СИНЪ. Милая ми Майко! трѣба да имамъ небото за хартия, морето за чернило и Маѳусаловитѣ години, и да призова изъ стихотворцитѣ боговдохновеннаго Царя Пророка Давида, чуднаго Гомира, дивнаго Виргилия, чудеснаго Овидия и плачевноридателя Иерусалимскаго пророка Иеремия, за да ми спомогнѫтъ оживително да ти изложа туй смъртоносное тегло и обстоятелно, милая ми мати, да ти го предложѫ, че сичко сосъ пророка Иеремия и ти — да викнете съ него заедно прилично и жалостно да наредите и уплачите горкитѣ твои рожби! Тѣ уста иматъ езикъ нѣматъ, очи иматъ но не виждатъ, уши иматъ но не слушатъ, теглятъ пò-вече отъ скотоветѣ и зашто — не знаѭтъ; горко въздишатъ и пъшкатъ, но за коя причина — не смѣѭтъ да попитатъ; стоятъ просълзени, горкитѣ, гледатъ като нечувственни и умаяни като гѫски ходатъ въ тъмна мъгла.

МАТИ. Охъ, горкана си! Че кърджалийцитѣ отдавна се затрихѫ, Яничеритѣ съвсѣмъ поразихѫ, аянитѣ и агитѣ помѣстнии всеконечно се смирихѫ, безчеловѣчнитѣ насилства, глоби и убийства законоуказано отъ Държавното ни Султанско правителство се вдигнѫхѫ, — че отъ кои други и за какво сугубосмъртелно да ми теглятъ горкитѣ милии рожби? Убади ми, милъ маиценъ синко!

СИНЪ. Майко! Ми, твоитѣ горки рожби, онуй отъ покривала притворности ухиштрения лестию духа прелести тайноковарно вдухнѫтое и въ Кърджалийци и въ Яничари и въ аги и аяни сатанинское явно тегло отъ нихъ претърпѣхме великодушно и юнашки, като мученици. То, милая ми майко, то бѣше тѣлесно, явно и видимо, можахме отъ едното да се отбраниме и да убѣгниме, а отъ другото да претърпиме и да се измолиме — и законътъ на Държавството ни спомагаше. Но отъ нинѣшното сугубо, вълолюто, ядоутровно, всепагубно душевно и тѣлесно тегло нито можеме да се отбраниме, нито да се измолиме, нито да убѣгниме, и законътъ ни съвсѣмъ не спомага! То, милая

ми майко, то покривало притворности ухиштрения духа прелсти, зависти, гордости, самолюбия, сребролюбия и всѣкия злоби и злодѣяния, — то различно се преображава: по нѣкогажъ во свѣтла ангела, а по нѣкогажъ въ многоглавая Идра, въ крокодила и въ лисица и подъ притворности, тайноковарно и различно наковлажда, клевѣтно набѣжда, безсовѣстно сосъ дародаяние управителитѣ Държавства преслѣпява, предъ нихъ, различнитѣ си ядноутровни коварства покрива и милитѣ ти насъ горки рожби сугубо затрива. Тежко имъ и горко!

МАТИ. Охъ, горкана си! че той покривала притворности Лукавий духъ прелести, както ми обаждашъ, милая ми рожбо, — той е по̀-лошевъ отъ върла чума и отъ люта холера, и отъ нихъ е по̀-прилепчивъ и по̀-смъртоносенъ! Какъ Държавното благоразумно правителство не направи за упазвание отъ тогова тлѣтворноприлепчиваго и всепагубнаго Духа прелести за вѣрнитѣ си подданници, мои мили рожби, нѣкой карантинъ? На тогова духа лести отъ което рода, вѣри, закона, чина и звания му сѫ съсѫдитѣ?

СИНЪ. Милая ми майко! тий сѫ сами отъ себе си избранний народъ, сами отъ себе си наречени Царское свяштение, языкъ святъ. Тии подтвърждаватъ, че отъ премилия ти народъ не допушта Божиятъ законъ да биватъ свештенноначалници, нито по Болгарский езикъ да се свештеннодѣйствоватъ Божиитѣ Христови тайни, — че мисли и разсуждавай въ какво съсипное състояние тий духа лести сѫ докарали милитѣ ти рожби!

МАТИ. Че тий духа лести съсъди — тии ли сѫ само царское свештение и езикъ святъ сами наричатъ? Тий ли управляватъ Султанското Державство? Тий ли владичествуватъ на коликото се нахождатъ въ султанското владѣтелство народи? И нихъ ли само слишатъ благоразумнитѣ султански свѣтлѣйши дворяни, славнѣйши паши и превосходнии мюселими, мюхтии, кадии и прочии судии? Само на нихъ ли сѫ предали и въвѣрили различнонарод-

нитѣ си вѣрни и покорни и отъ Правосудяштаго Бога привручени подданници?

СИНЪ. Охъ! че кой другий народъ може да претърпи и да понесе таковое несносно брѣме, освѣнъ испаднжлия ти горкий народъ!

МАТИ. Че другитѣ народи, като сж и они Султанскии подданници, зашто не носятъ и тий, като васъ, туй несносное брѣме? Или само вамъ е то дадено да го мъкните като безсловесни скотове? То прилично ли е Султанскому правителству на еднии да е владѣтель правосудний и милостивий, а на другии жестокий, и небрежливий?

СИНЪ. Милая ми майко! Милитѣ ти рожби сж благодарни Султанскому благоразумному и праведнозаконному нинѣшному правлению. То вситѣ, коликото се нахождатъ въ державството му народи равно има и суди и на вситѣ спорѣдъ вѣрата имъ даде дозволение охолно да си слѣдуватъ. Но за нашътъ горкий Болгарский народъ не се увѣрява, че тегли различни бѣди и напасти отъ своитѣ си споредъ християнската си вѣра во овчия кожи облечени ненаситни вълци и лесици и върли люти съсипници.

МАТИ. Че какъ е можно недрѣмлюштее Султанскаго правителства бодрое око да не види въ Държавството си онеправданието и огнетението, което поразява и съсипва моитѣ милии рожби и неговии вѣрни и покорни подданници, които му сж отъ правосудяштаго Бога привручени?

СИНЪ. Премилая ми стара майко! Споредъ каквото ни убаждатъ нашитѣ царственници, на тогова лукаваго духъ лести, злоби и гордости съсждитѣ чрезъ притворности ухиштрения прелъстили и смразили оште въ онуй врѣме нашитѣ прадѣди и всѣяли помежду имъ зависта, умразата и ненависта. Мисли нинѣ и за сегашнитѣ си милии, рожби што теглятъ отъ злобствуюштитѣ духа злоби и гордости, тайнодѣйствуюштии притворници!

МАТИ. Извѣстно е, че той человѣконенавистний лукавий духъ отъ начала чрезъ притворности козни ухиш-

трения лъсти, измамува съсипва и поразява, па най-послѣ и съсѫдитѣ си стремглавни при него си въ преизподняя сваля. Неговитѣ козноковарни злодѣйствителни сосуди различни ядоутровни и смъртоносни пакости, попуштениемъ Вишняго, на Божиитѣ раби и на вѣрнитѣ царски подданници докарватъ. Тии духа лести коликото состарѣватъ, толико побѣснявать! но „ровъ изрый, впадетъ въ яму юже ископа“.

СИНЪ. Охъ! воистину, тий лукаваго духа сосуди отъ много години тайноковарно трапъ копахѫ и сами въ него съ главата на долу паднѫхѫ, но сосъ ядоутровното си многогодишно тайнодѣйствоемое смъртоносно коварство мнозина отъ горкитѣ ти рожби поразихѫ и сосъ сѫсѣдитѣ ни Мюсулимани смразихѫ и въ умраза на Султанското благосѫждение положихѫ и до вѣчная смърть докарахѫ.

МАТИ. Че вий, мои милии горки рожби, кое съпричастие имахте сосъ они лукавоковарнаго духа злодѣйни сѫсуди, че да ви умразятъ и сѫсѣдитѣ Мюсулимани и Султанското благосѫждение! То всѣкому по дѣломъ споредъ законътъ праведно не сѫди ли?

СИНЪ. Държавното Султанско правителство споредъ законътъ сѫди, но по нѣкогажъ прибързва, че истината не изпитва и неповиннитѣ съ повиннитѣ отсѫждава, и послѣ познава, но коя полза? Доволно, че наша Болгария се поразява, а владѣнието му отъ супостатитѣ се угнетява и величеството му отъ суштитѣ лукавоковарнаго духа сосуди оврагователнѣ се убайва.

МАТИ. По-ясно и по-пространно ми убади, Синко, отъ коего рода, закона, вѣри, чина и звания сѫ тии на лукаваго духа убаятели тайнодѣйствуюштии и обштежителству и Държавному Султанску правителству ядоутровнии и всепагубнии и коварнии прелестници и съсипници?

СИНЪ. Нихния родъ се отдругочь почиталъ за премудрий, но отъ нихнята си високомѣрна гордость я изгубили и европейскитѣ народи я придобили, а они си оста-

нали само съ лисичината лукавштина, чрезъ притворности козноухиштрения Султанското държавное правителство да смуштаватъ и вѣрнитѣ му покорнии подданници чрезъ св. вѣра тайноковарно да погрекоманватъ, онеправдуватъ, угнетяватъ и поразяватъ.

МАТИ. Че Самодържавний ви Султанъ само отъ нихниятъ ли Греческий народъ има въ владѣтелството си за служители владѣния, правления? И нихъ ли само нахожда за достойнии и само нимъ ли се увѣрява и подданнитѣ си на нихнитѣ ли само ржцѣ предава, а васъ другитѣ народи нима не вѣрва? То первомъ така не бѣше.

СИНЪ. Знаеме, знаеме, милая ми майко, прочитаме и ние по нѣкогажъ рукописнитѣ на Мервани оставши по нашиятъ езикъ повѣсти и лѣтописи, че виждаме и познаваме отъ край и до нинѣ Греческата на насъ коварная злоба и лукавштина, които не преставатъ нито, както се преумѣва, ште престанатъ нѣкогажъ. Тежко и горко намъ, на бѣдноиспаднжлитѣ ти съсипани и умърштевлени рожби!

МАТИ. Че зашто да ви е тежко и горко? Слава Богу, че и васъ е милата ви горка майка отъ лукавитѣ злобни Гръци въ по-великъ народъ народила и сосъ страхъ Божий отрастила, въ великодушие, въ търпѣние, въ трудолюбие, въ благоговѣнство, въ страннолюбие и въ вѣрность Господарю научила и обучила да пребивавате. Мислж, прочее, че не само Султанското правление, но и на всичкитѣ е извѣстно вашето отъ притворноковарнитѣ лукави Гръци ядоутровное и всепагубное съсипно тегло! И споредъ Божий и царский законъ не штжтъ ви до край остави да ви съсипватъ лестию лукавитѣ безсовѣстни коварни Гръци. Богу надѣждата си возлагвайте, по Христовитѣ заповѣди слѣдуйте, и небойте се.

СИНЪ. Милая ми майко! добрѣ си извѣстна, че всѣкий самъ си знае гдѣ го убуштата му стягатъ, и въ домътъ си гдѣ и на кое мѣсто какво е и што е положилъ и има и стои. И всѣкая майка и чедо се познаватъ. Знайно е,

че ситъ гладному и здравъ болному вѣра не хвашта, и лестию коварства царства и народи се опропастяватъ.

МАТИ. Че ви уста нѣмате ли да си убадите горкото си състояние на владѣтелното праведнозаконное правителство, че споредъ законътъ да ви оттърве отъ оние безсъвѣстнии съсипницн и ненаситимии изѣдници, за да ви не угнетяватъ жестокосърдно тирански и фараонски като пороблени роби?

СИНЪ. Охъ! весма добрѣ си знаешъ горкитѣ си рожби въ какво достоплачевное състояние се нахождатъ! Въ потъпканое робство на робътъ кой слиша што говори? Че зашто устата си бѣдноизпаднжлий да отвори? Ти извѣстно знаешъ, че светата правда е отдавна пропждена!

МАТИ. Тако е воистину, но колко и да е, трѣбва синко, на владѣтелното правителство да се поубажда въ подданнитѣ му што и какво отъ коварнитѣ става, за да сжди и законная власть споредъ правилата си, и да не губи подданнитѣ си.

СИНЪ. То милая ми майко, всѣкий знае. Но и до днесъ Държавното ни правителство, свѣтлѣйшитѣ му дворяни, паши, мюхтии, кадии и мухасали, кои вѣрватъ и слишатъ — работитѣ показватъ, дѣйството се разумѣва.

МАТИ. Че чрезъ каковий очарователний и козноковарний начинъ обайватъ они и примрежватъ на законното Султанско правителство недрѣмлюштитѣ очи да не вижда, че му се угнетяватъ и пропжждатъ вѣрнитѣ подданници, премилии ми горки рожби, по чуждии земли и държавства?

СИНЪ. Сосъ каковто, мила майко, употрѣби сатаната чрезъ змията въ Рай! То коварство употрѣбляватъ отъ край и до нинѣ неговитѣ слуги. Лестию прелъштаватъ и преслѣпяватъ! коварно тайнодѣйствуватъ и смразяватъ! притворно измамюватъ и въ фатрии(?) направлятъ! Лукавствуюште осатаняватъ и на всѣкиго устата занѣмяватъ, очитѣ преслѣпяватъ, ушитѣ заглушаватъ, и свѣста завъртяватъ и милитѣ ти горки рожби всѣчески, всѣкогажъ оне-

правдаватъ, угнетяватъ и всекрайно поразяватъ и горкото ни отечество запустяватъ.

МАТИ. То за чудо и за приказъ! Толико да възможе покривала притворности ухиштрения, коварства духа лести и злоби ядоутровно да кознодѣйствува и въ държавството Султанскаго владѣния да онеправдува, угнетява, примамива, поразява и да пропѫжда вѣрнитѣ Султански подданници, — и Султанското правителство да оставя всепагубнитѣ лукаваго духа свободно да коварствуватъ, онеправдуватъ, угнетяватъ и да съсипватъ! То гдѣ и кога е било? Чудно и дивно! Какъ да се увѣри благоразумното Султанское правителство на таковии лукаваго духа лести коварнии покривала притворности сосуди и да ги остави коварно да дѣйствуватъ и да теглятъ несносни и смъртоносни обиди подданницитѣ му и да губи Държавството!

СИНЪ. Охъ, Милая ми майко! Тая лукаваго духа прасала, тая да бѣснува отъ край и до нинѣ непрестава, но коликото върви по̀-вече тайноковарствува и побѣснява, черното въ бѣло притваря, оврагователнѣ убайва и убаятелно замайва, хитротайно надихва, друго прави, а друго на правителството предлага, коварството си тайно разсажда и претворно, че е само она вѣрна на Държавството сама себе убажда.

МАТИ. Че толико години какъ коварствуватъ притворно въ Султанското Държавство тие лукаваго духа лести и злоби слуги? Не усѣти ли ги Султанското правителство баремъ отъ нихнитѣ тайнодѣйствуеми въ владѣтелството му ядоутровни и всесъсипни козни?

СИНЪ. Какъ ште ги усѣти! Добрѣ си извѣстна, че тий на лукаваго духа лести и злоби ядоутровителни слуги сѫ суште като кракатицата притворни: при каковто камань се найдатъ, на таковий шаръ се притворяватъ, — ако и въ морската бистра вода, — пускаюште отъ себе си чернило и нея помръчаватъ и се потуляватъ.

МАТИ. Но то не се удивлявай, милая ми рожбо! Кракатицата многажди отъ риболовцитѣ шава и на всѣкий

шаръ се притваря и често бистроморската вода почернява, но и отъ камикътъ имъ се не оттървава . . . И лисицата много хитрува, но сосъ двѣтѣ си нозе въ капанътъ хлътва. Коварнозлобната кознь за много врѣме не отхождатъ: штото ѝ се стои, — правдата и истината лѣкътъ ѝ нахождатъ. Доволно е, милии ми горки рожби, всеблагому Богу сосъ сълзи и сокрушенно сърдце да се молите и Султану вѣрни да бѫдете и по между си любовни.

СИНЪ. Охъ! Тии лукаваго духа лести злоби и притворности коварни слуги! Тий, майко, всѣчески, всѣкиго, всѣкогажъ очароватѣлнѣ знаѭтъ да убайватъ и свѣста му да умайватъ, за да не познава каковий ядоутровний и смъртоносний вредъ му отъ нихното бѣснование става. Замайватъ го, че ни Бога, ни родителитѣ, ни отечеството, нито полезното си да познава, но само на нихното лукавоисхитренно всепагубно коварство да се склaня.

МАТИ. Кои какъ подбождатъ на зло и кои какъ преслѣпяватъ истината и правдата отнюдъ да не виждатъ и да не познаватъ? И какъ враждата въ Държавството насаждаватъ, любовта съвсѣмъ изкореняватъ, умразата водворяватъ? И сосъ какво прелѣстяватъ нѣкоиси и къ ядоутровното си нихнотайно дѣйствуемое коварство склaнятъ?

СИНЪ. Сосъ духа лести, коварства и предателства . . . . Да начнеме, Мила Майко, отъ врѣмето на войната сосъ Росийскаго царя Петра Великаго на Прутътъ. Тогава тий лукавоковарнаго духа ухищрения дѣйствителни притворници ухиштренно и коварнопритворно Султану вдѫхнѫхѫ, че твоитѣ рожби сѫ сосъ Россианитѣ единоплѣменни и единовѣрни и че не сѫ за вѣрване . . . Подиръ туй нихное злобно и вселукаво ухиштрение, вдигнѫхѫ въ Болгария Болгарски патриархъ и вситѣ отъ родътъ ни митрополити и епископи, и преобърнахѫ Търновската Патриаршия въ Грекоекзархиа, и по вситѣ въ Болгария епархии начнехѫ да проваждатъ бѣломорски горделиви, самолюбиви, славо-

любиви и ненаситно-сребролюбиви Грекомитрополити и епископи, и до днешняго дня и часа!

МАТИ. Олеле, горкана! Какво изнамѣрихѫ и употрѣбихѫ! Коварнии покривала, притворности сини! духа лукавозлобнаго растяштии Содомскии Крини! всѣхъ царствахъ бѣсноватии смутители и всенароднии возмутители!

. . . . . .

Но убади ми, Синко, като промѣнихѫ патриаршиитѣ ни и проводихѫ отъ нихниго Греческаго рода вамъ митрополити и епископи, знаяхѫ ли тии Болгарскиятъ ви езикъ да ви приказватъ Слово Божие въ церковитѣ и да ви поучаватъ душеспасително, както ви поучавахѫ своероднитѣ ви духовни на христовата церква пастири?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, премилая ни майко, че високомѣрная и гордонадменная Денница не се приклони благоволению Божию сосъ неговитѣ си всичкии полкови, ако и стремглавни отъ небеса въ преисподния се завряхѫ, но и никогажъ отъ намѣрението си непрестахѫ и не преставатъ. Тако и нихнитѣ слуги то сушто коварное намѣрение иматъ и коварноупотрѣбляюште иштатъ да погръчатъ насъ и съвсѣмъ да се не слиша името ни по свѣтътъ, но да се именуваме вситѣ Гръци! Тако правятъ и сосъ Сърби и Власи.

МАТИ. Чудно и дивно! че какъ е възможно то, милъ маминъ синко! Болгаринъ, или Влахъ и Сърбинъ да стане Гръкъ? Че гдѣ се е чуло и видѣло чедо отъ милата си, която го е родила, отгледала и храни и облача майка, да се отрече и лукавоковаренъ Гръкъ, да се нарече? Деннична богопроклятая гордость! Сатанинское високонадменно мечтание! . . . . Но сосъ каковий начинъ возмечтателно начнѫхѫ да погръкоманватъ народитѣ мнителнитѣ горделиви Гръци?

СИНЪ. Като начнѫхѫ сосъ пешкештлици и рошфети цариградскитѣ патриарси съ грькомитрополититѣ си да примрежаватъ на Султанскитѣ голѣмци и яничари очитѣ и

да имъ замайватъ свѣста, написахѫ се и фанариотитѣ и патриархо-бѣломорски грькомитрополити, всѣки въ яничерскитъ орди, и давахѫ годишнини грошови на яничар-ага, на Уститѣ и на Ордитѣ и начнѫхѫ хитроковарно да надихватъ Яничаритѣ въ бѣснование, — а они Кърджалийцитѣ, — и тайно коварно аянитѣ, и начнѫхѫ често и бѣсновато да бунтуватъ Яничеритѣ въ Цариградъ, Кърджалийцитѣ въ Държавството по вънъ, и аянитѣ въ градиштата и по селата. Грькобѣсовитѣ прочее начнѫхѫ да горятъ по словѣноболгарский езикъ книгитѣ — грькомитрополититѣ и епископитѣ въ горката наша Болгария — съ намѣрение да погрьчатъ твоитѣ рожби! Ето ти, милая ми майко, грекофанариотска политика и духовноспасителная грькопатриархска, преполезна и просвѣтителная изяштна наука! Ето въ каково достоплачевное состояние сѫ изпаднѫли да жителствуватъ милитѣ ти рожби, на мирное врѣме, тайноковарно угнетени, услѣплени, унѣмени, углушени, отъ матернаго си езика лишени и съвсѣмъ неображени!

МАТИ. Ахъ! то нихное отъ нихняго богопротивнаго, лукавоковарнаго, многокозняннаго и прегордаго человѣконенавидца и человѣкоубийца Отца Сатани вдухнатое бѣснование и тайноухиштренное измисленное и всесъсипное изобрѣтение! То ядоутровное, поразителное и всепагубное нихно коварство много години какъ дѣйствува и прелъстява, — и какъ и сосъ каково козполукаво коварство поразява, погрьчава и по свѣтътъ пропѫжда премилитѣ ми горки рожби?

СИНЪ. Като убаяхѫ очерователнѣ Султанското правителство, лукавоковарно доказвахѫ какво славѣноболгарский езикъ билъ съвсѣмъ богомерзокъ и человѣкоумразенъ, и запрештавало божественното писание чрезъ него отнюдъ да се не служи богослужението христианское, — то сушто лукавоковарство отъ тогасъ и до тоя часъ въ горката ни Болгария подтвърждаватъ и Грькомитрополититѣ и грькоепископитѣ и нихнитѣ фатрически погрьчени градски чор-

баджии! И горятъ на огня по матерниятъ ни езикъ словѣноболгарский книгитѣ и повелѣватъ во училиштата, вовъ които сѫ положили тии бѣломорци учители, да се учатъ милитѣ ти горки рожби по грѣчески и въ церковитѣ ни да се съвършава богослужението ни християнское все по грѣчески езикъ.

МАТИ. Горкана си! Че нинѣ милитѣ ми рожби погрѣчени ли сѫ и отъ милата си прожалена майка отречени ли сѫ? штото читѫтъ по грѣчески да разумѣватъ изучени ли сѫ? по грѣчески ли се разговаратъ или по матерний си словѣноболгарски езикъ? или се гнусятъ отъ него? нима сѫ го и забуравили че съвсѣмъ сѫ се погрѣчили? Горкитѣ! да ли имъ се ревни да идатъ по бѣломорскитѣ сухокаменни острови, да робуватъ на бѣломорскитѣ хитрии Грѣци и да се наричатъ и они бѣломорци?

СИНЪ. Горкитѣ ти бѣдноизпаднѫли въ невѣжество и неображени рожби, сами незнаюште отъ което рода, езика и вѣри сѫ тии горкитѣ, само по мало въ грѣческий букварь, осмогласникъ и до нѣгдѣ си въ Псалтирь се понаучатъ да грѣкобрѣштолевятъ, че еднии даватъ на грѣковладицитѣ по 1500 и по-више грошови, че си закупуватъ попство, а еднии ставатъ чорбаджии и писуватъ сосъ грѣчески букви по болгарский си езикъ писма, а по великитѣ въ Болгарията градишта научаватъ се по нѣкои си Есоповитѣ басни по грѣчески и Лукияновитѣ богоподиграталства и ставатъ митрополитски тайноковарни дѣйствители и обштенародни изедници, съсипници, а другии отъ нихъ ставатъ даскали и превръштатъ народътъ въ грѣкоманство, хваляште грѣческата само писменность, а словѣноболгарската хуляште и укоряюште!... И съ тоя коварний и ядоутровноприлѣпчивий начинъ утровихѫ и тровятъ и сѫ поразили сосъ бѣсновато си грекоманское надихване во всичката ни горка бѣдна Болдария милитѣ ти горки рожби и сѫ ги услѣпили горкитѣ, че не знаѭтъ кому Богу служатъ и кому сѫ подданници, а кому роби!

МАТИ. Тежко и горко! че по всичката ми Болгария всичкитѣ ми рожби все по грѣчески ли читжтъ и писуватъ? и попството си сосъ грошови отъ грѣковладицитѣ ли си купуватъ? и въ таковое тартаромрачное незнаенство ли се нахождатъ?

СИНЪ. Оште въ пò-горко, милая ми майко, се онеправдуватъ, угнетяватъ и безсъвѣстно порабоштаватъ милитѣ ти горко изпаднжли въ грѣковладишки ржцѣ бѣднии рожби! Тии бѣдноокаяннии чрезъ фатрическое съгласие Грѣкочорбаджийско сосъ грѣковладицитѣ насилно христовитѣ божественни тайни сосъ цѣна прецѣнени имъ се натрупватъ, и ако нѣматъ нѣкои си да имъ платятъ пари, — отъ домовитѣ имъ керамидитѣ, веригитѣ, котлитѣ и чергитѣ грѣковладишкитѣ асакчии вематъ, и церковитѣ имъ се запечатватъ, и селата имъ се афоресватъ, и дѣцата имъ не кръстени измиратъ — до кадъ платятъ на грѣковладицитѣ за божественнитѣ тайни грошоветѣ. Тежко и горко! грѣческая вѣра и благочестие! . . .

МАТИ. Охъ! тежко и горко на оная майка, която гледа горкитѣ си рожби до тамо изпаднжли благочестие светия си вѣри насилно съ грошове да купуватъ и въ незнаюштий странний езикъ да читжтъ и да писуватъ, като на сънѣ да брештулеятъ и да бълнуватъ! въ тартаромрачное услѣпленно незнаенство давяште се, като кратуни праздни по свѣтътъ за укора, хула и пресмѣхъ да плуватъ! Сатанинское коварство ухиштрение! Че чуло ли се е, или видѣло, открай и до нинѣ, единъ цѣлъ народъ толикъ, коликто е премилий ми народъ Болгарский, да прегърне хитрогрѣческий въ неговий си народъ и езикъ? Сосъ каковий умъ и разумъ, сосъ каква память и совѣсть онеправдаватъ, огнетяватъ, порабоштяватъ грѣковладицитѣ и по свѣтътъ пропжждатъ горкитѣ ми бѣдни рожби? Да ли отъ нихнитѣ си Елински богове, или отъ грѣческото си високомѣрно — мнително мечтание иматъ тая власть? Или отъ Държавнаго Султана закупихж за роби рожбитѣ ми,

та да ги порабоштаватъ както си штжтъ безсъвѣстнитѣ гръковладици! Тий Гръковладици, каква вѣра грръческа сосъ грошове ви продаватъ? и каква ѭ именуватъ — Грръкоаполонска ли или грръкопосидонска?

СИНЪ. Тая нихна грръкоизмишлена и грръковладишка вѣра, за която се наддаватъ и съ рушфети чрезъ ходатайство фанариотско и киракоконско нея и грръковладичеството помежду си продаватъ и купуватъ, тии сами си ѭ и тайно предаватъ, а явно ѭ преображаватъ и проповѣдатъ за православна Християнска вѣра.

МАТИ. Че льма (нимà) Синъ Божий, Спаситель міра, Иисусъ Христосъ тако сосъ грошове продаде Божествената си Православна вѣра на светиитѣ си Апостоли и имъ повелѣлъ, по коликото и комуто си штжтъ сосъ грошове да имъ ѭ продаватъ? и Апостолитѣ, невѣмъ, на Св. Седмособорни отци сосъ рушфети повелѣли да се купува и продава Христовата спасителная благовѣштанна Православна света вѣра? И само на грръковладицитѣ ли е узаконено да продаватъ на васъ както си шжтъ, насилно своето грръкоизмишлено благочестие? Че то не е благочестие, но душепагубное злочестие? То не злочествували така нито нихнитѣ Идолослужители?!... Што ви продаватъ? Та и вие што купувате? Не смишлявате ли и не познавате ли? Всички до единъ очароватеинѣ убаяни ли сте и убаятеинѣ замаяни ли сте, че купувате отъ грръковладици преобразена и сосъ грошове предаема вѣра? Тежко ви и горко!

СИНЪ. И ако не сме синца замаяни, но не смѣеме за то ядоутровное грръковладишко продаване нито една рѣчь да проговориме, — че ако нѣкакъ-си нѣшто речеме, или на убѣсило ни покачатъ или въ заточение ни изгнояватъ грръковладицитѣ.

МАТИ. Че въ Султанското владѣтелство тии ли грръковладици сами сѫдятъ и отсѫждаватъ султанскитѣ вѣрни подданници — моитѣ мили рожби — васъ Болгаритѣ? Или на нихъ ви е предало Султанското правителство, тиий без-

съвѣстници както си штжтъ да ви употрѣбляватъ? И по колкото си тий штжтъ насилно преображена вѣра, вмѣсто Християнска, сосъ грошове да ви продаватъ, да ви глобяватъ, афоресватъ, убѣсватъ и въ заточение изгнояватъ? Тий гръковладици отъ кого и отъ кждѣ ѝматъ надъ васъ тая мучителская власть? И Султанското правление не вижда ли че ви онеправдуватъ и огнетяватъ тирански гръковладицитѣ? Прилично ли е да му съсипватъ раята и да имъ не говори нищто?

СИНЪ. Туй покривала притворности ухиштрения Грековладишко сонмиште съ измама, милая ми майко, въ Цариградъ чрезъ искуснитѣ очаровители и обаятели фанариоти капукехаяларж, които ги покриватъ и заштиштаватъ, и заедно съ Цариградскаго Патриарха никого отъ насъ, Българитѣ, да проговори нѣшто за гръковладицитѣ отнюдъ не оставятъ. Тая патриархофанариотска сонмиштна фатриа друго тайноковарно сосъ клятва органодѣйствува, а друго ласкателно притворно предъ Султанската Шура показва — гръковладицитѣ си хвали, какво споредъ Христовитѣ свети заповѣди и споредъ Султанското указно повелѣние си изпълняватъ дължноста и бдително пазятъ да не ставатъ въ държавството смуштения, нѣшто предателства и проч.

МАТИ. Че какъ може туй сонмиште да потаява които явно ставатъ отъ гръковладицитѣ въ Султанското Държавство на вѣрнопокорнитѣ му подданници по вседневно неправди и обиди, насилства, грабителства и всѣкакви бѣди и напасти?

СИНЪ. То духа лести покривала притворности Патриархофанариотское Сонмиште! То сосъ многоцѣнни пешкешлици очарователнѣ знае и сосъ помного желтици и рушфети обаятелнѣ умѣе лукавоковарствата си да покрива, а които отнюдъ не суштествуватъ нѣшта на Височайшата Султанска Порта да предлага и само нихната си сонмиштна гръкофатрия на Султанското правителство че е вѣрна и до-

стойна лжеклятвенно подтвърждава и доказва. Добрѣ знаешъ, милая ми майко, че дародаяние очи преслѣпява.

МАТИ. Ахъ! Таковии сонмиштнофатрически рушфети и пешкешлици многое множество славни държавства сѫ съсипали и велики царства, градишта и села до основание разорили и запустили! То сонмиштнофатрическое дародаяние оште въ Султанското Държавство не познава ли се като се онеправдаватъ, угнетяватъ и по свѣтътъ прогоняватъ Султанскитѣ вѣрни подданници?

СИНЪ. Позна се и се махнѫ вече отъ разни мѣста, само ми, твоитѣ ми ли рожби, сме останѫли да теглиме отъ ядоутровното тайногръкоковарно, чрезъ светия ни вѣри подпритворности безсъвѣстно нихно порабоштение!

МАТИ. Горкана си! Че вие отъ Кърджалийцитѣ и Еничеритѣ не оттървахе ли се? какъ не можите да се избавите отъ това фатрическо грькофенерско сонмиште?

СИНЪ. Премилая ми майко! Кърджалийското и еничерското бѣснование бѣше явно и лесно се оттървахме: то го правителството съвсѣмъ изкорени. Но тайноковарнонадихателната духа лести и злоби фанариотофатрическая сомиштна ядоутровна, прилепчива, заразителна, тайновлачуштая грькоковарна жилка — не изкорени, че тая, която открай люто трови и поразява милитѣ ти горки рожби, тя ги и нинѣ прави и съ Турцитѣ ги омразява и като роби безсъвѣстно на себе ги порабоштава и съвсѣмъ поразява.

МАТИ. Горкана си! че като теглихте за Божия правда близо десеть години за сонмиштното грькофатрическо коварство и праштахте на Султанското Държавство дань — Морра-парасѫ, не припозна ли ви Султанското правителство за вѣрни си подданници, че оставя само васъ, Българетѣ, открай и до нинѣ да ви ядоутровно и всепагубно употрѣблява жестокофараонски туй лукаваго Духа лести, гордости и злоби фанариотофатрическое, грькопатриархское, святопродавателное гръковладичество? и да ви обайва, поразява, очароватеинѣ прелъштава, измамива и

*

пропѫжда, като ястребъ птички, по чуждии земли да се заселявате, и колкото сте останѫли да ви безсъвѣстно и безчовѣчно онеправдава, угнетява и въ грькоманство насилно и прелестно претваря, въ калпавата си боя почернява и безобразява? Охъ! тежко майцѣ ви и вамъ, когато Султанското правителство ви е вручило на нихното сонмиштно, прегордостно, самолюбиво, славолюбиво, сребролюбиво и ненаситно, лакомо, лукаво и притворно грькофатрическое тайноковарно, горестнозлобно и безсъвѣстно порабоштение!

СИНЪ. Охъ! не ни било доволно открай што сме съвсѣмъ ядоутровни и смъртоностни тегла отъ коварното грькосонмиштно притворство теглили, на́й-вече въ нихното грькоморейское возбунтувание противу Султанътъ, за което безчисленни неповинни наши братия Турцитѣ затрихѫ и насъ отъ тогава и до днесъ умразихѫ и за смѣть ни вмѣнихѫ, но и нинѣ пакъ убаяни отъ фанариотскаго покривала притворности сонмишта — на него се увѣряватъ и на нихнитѣ грьковладици ни привручаватъ.

МАТИ. Чудесно е туй очарователно лукаваго духа лести и злоби грькофатрическаго сонмишта обаяние, което толико превзело и упоило Султанското правителство, штото не осѣшта тайнодѣйствуюштното коварство сонмиштефатрическо, клето отъ открай въ Държавството му тайнодѣйствуюште позна и го явно улови Покойнодостопаметний Султанъ Махмудъ и споредъ законътъ праведно порази, но сега на таковии во овчии кожи облечени ненаситни вълци предало да пасѫтъ вѣрнитѣ си подданници, сосъ честната животворяшта Христова кровь изкуплени овци, мои премилии горки рожби! Сосъ какво лукавоприестно очарователство обайватъ Султанското благоразумное правление, че не се усѣшта дѣто грьковладицитѣ угнетяватъ и уголватъ подданницитѣ му, и собиратъ каси за тайноковарното си противу Държавството му намѣрение? Чудно и дивно запояване и омайване! какво ли е то старо билие?

СИНЪ. То фанариотоковарно ядоутровно и всепагубно старо билие се нарича рошфетъ и пешкешликъ, съ които отъ край и до нинѣ запоили и запояватъ, омаяли и омайватъ свѣста на султанскитѣ голѣмци, та недопознаватъ гръкофатрическото захаросмѣсно-ядоутровно коварство, което насилно граби и съблича Християнскитѣ, а облича гръкинитѣ и гръчетата, и трупа каси и надихва чорбаджии въ коварнопротивлението да сѫ готови отъ Султанското владѣтелство да оттърватъ милитѣ ти рожби, че да си направятъ бѣломорски на Гръцитѣ роби. Охъ!

МАТИ. Че тия фанариотосонмиштни обаятелни рошфети и пешкешлици не ли се подъ санджакъ-шерифъ сосъ клѣтва и сосъ хатишерифъ указно запретихѫ и който даде и който вземни да се наказватъ?

СИНЪ. То на другитѣ народи бива, а на гръкофатриата, тайноковарството ни клѣтва, ни Хатишерифъ, ни законъ, ни Бога нѣма. Ако би имало, то не би тайнобѣснувало — гръкоковарството.

МАТИ. Че като васъ тирански собличатъ, а ония гръкини и гръчета гръковладицитѣ гиздаво обличатъ, — нихни ли жени и дѣца имъ сѫ? Льма се и женятъ грековладицитѣ?

СИНЪ. Хиляди пѫти е било по̀-добрѣ баремъ да сѫ се женили, че сѫ штѣли да иматъ по една жена и по двѣ три дѣца и сѫ штѣли да живѣятъ заедно каквото ситѣ человѣци и штѣхѫ баремъ мѫжъ и жена да владичествуватъ, и по̀-съ малко харчь, и масрафъ да преминуватъ.

МАТИ. Че като не имъ сѫ жени и дѣца защто сосъ таковия многоцѣнни гиздави дрѣхи ги обличатъ и тия по̀-вече отъ гръковладицитѣ повелѣватъ и заповѣдатъ?

СИНЪ. Тия се именуватъ гръковладишки помайчими и посестрими и називаватъ се свѣтли кокони, а они младички гръчета високославни челебийчета се наричатъ, — че сѫ безбрадни и нѣматъ што да си по нихъ бричатъ. Гръковладицитѣ престрастно си ги обичатъ!

МАТИ. Пфе! извѣстно че си иматъ гръковладицитѣ природно вситѣ лукаваго духа казни..... То нихно докарвание е явно афродитство и платоничество, совѣстию помрачени и разумомъ услѣплени!..... Че тий гръковладици споредъ кой законъ и обичай се рукополагатъ, овладичватъ и вамъ за духовни пастири се проваждатъ?

СИНЪ. Нихниятъ законъ, милая ми майко, е чуденъ и дивенъ! Той по сонмиштному фатриофанариотскому преданию слѣдува. Тии, които штѫтъ да се овладичватъ, они трѣбва отъ малки да сѫ шетали на гръковладишкитѣ гиздави кокони — до катъ ги нарекѫтъ челебийчета, че ако ги обикнѫтъ и на фанариотскитѣ голѣмци коконитѣ и ако благопроизволяватъ, заповѣдватъ на гръковладицитѣ, че задияконватъ оние, на които начеватъ да имъ изникватъ бради челебийчетата, и слугуватъ паляшти чубуцитѣ гръковладишки и князофанариотски, и во все то угождаюште, и на гръковладишкитѣ и на фанариотскокняжескитѣ свѣтли кокони, — предобиваюште и отъ Султанскитѣ голѣмци заштитители, свѣтлитѣ гръковладишки и фанариотокняжески кокони имъ опредѣляватъ кой за какви епархии штѫтъ да овладичатъ, и като тегли на Хареч-мезатъ сосъ хиледи желтици и рѫкоположението и епархиитѣ имъ се наддаватъ, че които наддадатъ — нихъ имъ и овладичва вселенский грѫкопатриархъ! Правилно грѫкорѫкоположение!

МАТИ. Тежко и горко! Че толика пълномоштна власть ли иматъ гръковладишкитѣ и фанариотокняжескитѣ кокони надъ Цареградската грѫкопатриархска церква, че по нихнитѣ коконски правила да се овладичватъ гръковладицитѣ и коконското имъ богопротивно повелѣние да испълняватъ? Чуденъ законъ и дивни правила!

СИНЪ. Той чуденъ законъ и дивни правила многоразлични обвязки си иматъ, които одължаватъ самаго патриарха по нѣкогажъ при ония полномоштни кокони на нозѣ да иде, благосклонно и смиренно за здравието и за коконското имъ приминувание да ги попитва, и за нѣкакви

важни подлози, какъ да ги направи дозволение да взема!.... А прочитѣ первосинодални патриархски митрополити, когато при такива полномоштни кокони отхождатъ, главитѣ си предъ тѣхъ приклоняюште, смиренно имъ говорятъ: „свѣтлѣйшая ми коконо! кланямъ ти се и ти цѣлувамъ чехала — имамъ ли, Господжо, дозволение да ви попитамъ за златното ви здравие?“ и ако имъ дадатъ дозволение, сѣдватъ, ако ли не — а они постоятъ на нозѣ, и поклонивши имъ се отхождатъ си. Такови и оште много и другии церемониалнии обичаи иматъ гръкофанариотскитѣ величави, цареградската патрикана управляюштии кокони, Гръкококонное правление!

МАТИ. Тежко и горко! Че Цареградската патрикана на фанариотокняжески ржцѣ да ѭ управляватъ ли е изпаднжла? И они, които си штжтъ, да овладичватъ ли е останжла? Да ли не е срамота отъ другитѣ вѣри и народи? Кой народъ и коя вѣра чини таковое богопротивное и человѣкоумразное суевѣрно служение? То ни нихнитѣ предѣди Елини, идолопоклонци сжште не чиняхж. Фанариотококонское бѣсослужение!

СИНЪ. Извѣстно е, че споредъ светцитѣ — свѣшта и тимиянътъ. Наредбитѣ служението и въ пропасти заблуждението! Но тежко и горко на милитѣ ти изпаднжли въ владичеството имъ твои бѣдни рожби!

МАТИ. Убаждашъ ми, синко, че когато се завладичватъ гръковладицитѣ, наддаватъ за епархиитѣ, но не ми убади, кому даватъ они наддаденитѣ многохилиядни желтици, рушфети и драгоцѣнни пешкешлици, че си придобиватъ и гръковладичеството и пълномоштната си фараономучителска власть надъ васъ, милитѣ ми горки изпаднжли рожби.

СИНЪ. Тий гръкококонски, които штжтъ да се завладичатъ, служители най-първомъ се наддаватъ, кои колко хиледи желтици на фанариотскитѣ голѣмци, на патриархътъ за ржкоположението си и годишний ембатикъ на годината

штѫтъ да даватъ — и на фанариотскитѣ кокони и на нихнитѣ челебийчета и челебийчки какови многоцѣнни тефарици штѫтъ да обдарятъ! И на патриархскитѣ протосингели, архидиякони и диякони, и на коконитѣ слуги, — всѣкиму по колико хиляди гроша штѫтъ да отдѣлятъ.

МАТИ. Че тия фанариотосонмиштнаго закона и фатрическаго обичая правила всѣкогажъ ли тако сосъ наддаване желтичное и рошфетнопешкешное завладичватъ нихнитѣ и коконнитѣ си угодници?

СИНЪ. То безъ фанариотско фатрическаго нихняго князококонскаго сонмишта грѫкопатриархскаго съгласия и безъ наддавания никому, никакъ, никогажъ — споредъ нихниятъ фатрически законъ и правила, не допуштатъ да възлѣзе на степень грѫковладичества. И ако се случи нѣкакъ нѣкой безъ то наддаване да се овладичи, иматъ го за законнопрестѫпца и еретика.

МАТИ. Че по колико хиляди гроша даватъ рушфетно на сонмиштнитѣ фанариотофатрически грѫкоголѣмци, и какви драгоцѣнни пешкешлици дародаятелно на коконитѣ имъ, и на дѣчата имъ, и цариградскому си патриарху, и на съслужителитѣ му, и на прочиитѣ; и по колико хиляди се обѣштаватъ да плаштатъ за ембатикъ на годината за епархията си новозавладиченитѣ грѫковладици? И какови пешкешлици раздаватъ по паши, мохасали, кадии, аги и градски чорбаджии?

СИНЪ. То споредъ епархията го правятъ. Но на́й-вече за въ горката ни Болгария за епархиитѣ на́й-много наддаватъ. За нѣкогажъ бивший ти патриархствуюштий, а нинѣ отъ грѫкофатрическаго сонмишта-началника коварно въ екзархическаго преобърнѫтий Търновъ градъ за епархията му отъ вситѣ на́й-много наддаватъ, и да плаштатъ се обѣштаватъ, и сосъ на́й-драгоцѣнни пешкешлици вситѣ обдаряватъ, заслѣпяватъ и занѣмяватъ, а отъ милитѣ ти горки рожби никой не смѣе, колкото му се владичнина поиште, за да не дава.

МАТИ. До колико хиляди грошове разнося, който стане за Търновската горка епархия новоржкоположенний Екзархъ грькофатрический и Сонмиштезаклятий грькомитрополитъ?

СИНЪ. Че сосъ милиони грошове разнося за рушфети и драгоцѣнни пешкешлици и за увладичването си, за драгоцѣнни облекла, за помайчимитѣ, за посестримитѣ, за челебийчетата си и за негоси и прочая.

МАТИ. Тежко и горко на оние Султански вѣрни и покорни подданници, които се привручаватъ на таковий грькофатрический, сонмиштезаклятий и фанариотскоизбранний и съгласенний грькомитрополитъ! Той е поразитель, а не правитель!

СИНЪ. Охъ, милая ми майко! Горкитѣ ти рожби, тий сѫ Султану вѣрни и покорни подданници, но грькомитрополиту си сѫ пороблени роби! Отъ Кърджалийцитѣ, горкитѣ, убѣгвахѫ и се укривахѫ, и отъ Еничеритѣ се отплаштахѫ, но отъ грькомитрополита си ни да се укриѭтъ, ни да се измолятъ, нито да се изплатятъ, горкитѣ, никогажъ не можѫтъ!

МАТИ. Горкана си! Че што му сѫ прегрѣшили милитѣ ми горки рожби, че да бѣгатъ и да се криѭтъ отъ него, или зашто да не му се измолятъ, и за какво му сѫ дължни, че никогажъ не можѫтъ да му се изплатятъ?

СИНЪ. Оние сосъ милиони пусти грошове отъ сарафи сосъ файда се взематъ и трѣба да се плаштатъ, пуштинитѣ! Фанариотскитѣ кокони и неговитѣ пусти помайчими, посестрими и гиздави челебийчета иштатъ роскошно да се хранятъ и натруфено да се облачатъ; на патриканата годишний ембатикъ неотмѣнно дължно да се изпроважда; на капукехаясѫ непрестанно трѣбва различни драгоцѣнни пешкешлици и по-многочисленни желтици — очи да преслѣпява, уста да занѣмява, уши да заглушава — често да се изпроваждатъ.

МАТИ. Толико многочисленная желтична сумма отъ кѫдѣ и отъ кои може да събере, и сосъ кое посрѣдство ѭ събира? И толикий сосъ файда на сарафи дългъ, на патрикана повсегодишний ембатикъ да изплашта, и на фанариотски горделиви кокони и на негови помайчими, посестрими и гиздави челебийчета за всичко да заплашта, и на капужеахаята си сосъ многоцѣнни пешкешлици непрестанно да превтасва, и за него си и за тайносъбираемата гръкофатрическа сонмиштна каса да придобива?

СИНЪ. Твоитѣ горки, бѣдни рожби, само тии сѫ на свѣтътъ да теглятъ отъ гръкофатрически сонмиштни гръковладици, горкитѣ, останѫли, и нѣматъ никого да ги поштади! Воздишатъ, бѣднитѣ, и плачатъ, но гръковладицитѣ нештадно и безсъвѣстно ги съблачатъ и коконитѣ си отъ колкото си штѫтъ пò-гиздаво и пò-напето облачатъ.

МАТИ. Премилитѣ ми горки рожби! Че тий, горкитѣ, не сѫ ли Султански подданници и православни Християни? Отъ кѫдѣ до кѫдѣ таковий гръковладика отъ гръкофатрическаго и фанариотскаго патриархосонмишта горкитѣ ми рожби, вѣрнитѣ Султански подданници, като побѣснѣлъ Кърджалиецъ насилно и безчеловѣчно да обира, и като осатаненъ Еничеринъ безсъвѣстно да ги съблича и фанариотскитѣ кокони и неговитѣ си гръковладишки помайчими, посестрими и чѣлебийчета да храни и да облича! Горкана си! че за васъ, премилии ми рожби, отъ Султанътъ въ Болгария паши, мохасали, мюхтии, кадии, за да сѫдятъ всѣкиго безчинника и злодѣя споредъ законътъ — не изпроваждатъ ли се? Тии не виждатъ ли какво се угнетяване отъ безсъвѣстнитѣ си гръковладици, за да имъ възбранятъ и да ви отъ нихъ оттърватъ?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, милая ми майко, че той лукаваго духа притворний сонмишта фатрическаго рода е искусенъ и искусно знае очарователнѣ да обае и всѣкому свѣста да замае, съ рушфети да преслѣпява и сосъ пешкешлици да занѣмява и заглушава, а сосъ претворность

ухиштрения горкитѣ ти мили рожби като роби да порабоштава и умъртвлява.

МАТИ. Охъ! че какови сѫ тие нихни пусти упустели, проклети и отъ Бога и отъ Султанътъ, изхитрени гръкофатрически, фанариотосонмиштни, очарователни и обаятелни рошфети и пешкешлици, че сѫ пропѫдили правдата и сѫ закопали истината, и сѫ разсѣяли лъжата, и сѫ разсадили кривдата по Болгария?!

СИНЪ. Тий рушфети тайно се даватъ, а пешкешлицитѣ сосъ кошове се носятъ и явно се раздаватъ по паши и мюхтии, по мохасали и каддии, по помѣстнии аги и градски чорбаджии . . . И взематъ гръковладицитѣ пашански буйрунтии, и мюхтийски, кадийски морасали и сосъ нихъ гръковладицитѣ тайноковарно обикаляюште по епархиитѣ си, по̀-люто отъ бѣсноватитѣ Кърджалийци изгарятъ градиштата и селата въ горката ни Болгария, и по̀-грозно отъ осатаненитѣ Еничари съсипватъ милитѣ ти рожби — вѣрнитѣ Султанови подданници! Тие препрокляти, обаятелни пешкешлици сѫ: златошити хаши (чолтари), свилозлатоткани на пръчки селемии, хиндийски кутнии, кехлибарени имамета, наргелета, злати сахати, ляхуришаляни тютюнкесии и различни драгоцѣнни кумаши (материи) за женски дрехи и рокли и всѣкави прочии различни тефарици! . . .

МАТИ. Че само за такива нѣшта ли свѣтлитѣ паши, мюхтии, мохасали, кадии, аги и аяни потъпкватъ правдата и съсипватъ вѣрнитѣ Султанови подданници — моитѣ мили рожби?

СИНЪ. Охъ! има по̀-зло, милая ми майко! Хотя обаче и даватъ пашитѣ и кадиитѣ на гръковладицитѣ буйрунтии и морасалета, но въ нихъ писуватъ, кой колико е възможенъ споредъ Християнската си вѣра, по произволению си, на владиката си милостиня да даде и да му спомогне. Охъ! а гръковладицитѣ се согласяватъ сосъ градскитѣ чорбаджии — на вѣнчило, на литургия, на водосвѣтъ, на освѣштение

церкви, на запопование, на църква и на мънастирь и на прочии работи, той и они, по коликото си гроша штжтъ насилно да вземватъ отъ горкитѣ ти рожби, и които нѣматъ сиромаси да си платятъ гръковладишката глоба, — да ги афоресватъ и дѣцата имъ да измиратъ некръстени, и они, до кадъ не си изплатятъ наложената гръковладишка глоба, въ церква да не ходятъ. . . . . .

МАТИ. Че дѣ се е чуло и видѣло сосъ друговѣрно повелѣние да се събира милостиня? Или на коя вѣра въ законътъ и въ книгитѣ го найдохж писане? Или кой народъ и вѣра по колико грошове на владицитѣ си е нѣкогажъ съгласявала насилно всѣкий да дава? Или кое по свѣтътъ правителство до нинѣ тако да се чини повелѣло и повелѣва? Не е ли по̀-законно Хакъ да се опредѣлява на владицитѣ?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, майко, че пашитѣ и кадиитѣ не сж отъ нашата вѣра, но като приемнжтъ отъ гръковладицитѣ многоцѣнни пешкешлици више отъ всѣкая мѣра, — молятъ имъ се гръковладицитѣ да имъ дадатъ буйрунтии и морасали, за да имъ даватъ съ произволение Българитѣ милостиня. Но они лукаваго духа лести и злоби, фатрическаго грькосонмишта притворности ухиштрения бояджии сосъ погръченитѣ граждански чорбаджии лесно правдата въ кривда и истината въ лъжа уйдурдисватъ, и бѣлото, както си штжтъ, боядисватъ и бѣднитѣ ти мили рожби угнетяватъ, съблачятъ, уголяватъ и съвсѣмъ ги безсъвѣстно поразяватъ и по свѣтътъ въ чуждии земли пропжждатъ и заселяватъ.

МАТИ. Охъ! Че тии погръчени чорбаджии отъ коя вѣри, закона и рода сж? И отъ кждѣ имъ се е дало власть да ви съгласяватъ и прецѣняватъ по колико да си купувате отъ гръковладицитѣ благочестието? Тий кому Богу служатъ и подъ кое владѣтелство се нахождатъ? Тий безсъвѣстници послѣдняя си несмишляватъ ли, че и Богъ и Султанътъ сосъ праведний си гнѣвъ ште ги накаже и порази?

СИНЪ. Тий отъ Бога и отъ правителството се не боятъ. Нимъ гръковладицитѣ имъ на то разрѣшаватъ и отъ правителството ги заштиштаватъ. За нихъ грѣхъ и срамъ нѣма, и какви да сѫ злодѣйства за благодѣтелства имъ се вмѣняватъ. Тии сосъ грькофатрическитѣ фанариотосонмиштни гръковладици въ горката ни Болгария тайноковарствуватъ и сосъ предъ Бога клятва тайнопогрьчватъ и измамватъ въ грькофатрическото сопротивно умразное намѣрение милитѣ ти рожби. Тии грькоманочорбаджии сѫ по̀-бѣсновати и отъ Кърджалии и по̀-осатанени и отъ Еничари. Тии тайноковарно дѣйствуватъ и мѫдруватъ, а явно бѣснуватъ и мѫдруватъ.

МАТИ. Охъ! че откѫдѣ сѫ се пръкнѫли между милитѣ ми рожби таковии сатанински синове и содомогоморски пресмрадни крипове! Аспидоехиднино порождение! чумохолерное на горкитѣ ми рожби поражение! Ахъ! че мнозина ли сѫ тии ядоутровни грькофатриоковарни безсъвѣстни и безчеловѣчни грькоманочорбаджии, които сѫ съгласни и съединени съ гръковладицитѣ?!

СИНЪ. Милая майко! Добрѣ си извѣстна, че на едно тѣло по едни уста биватъ, и една или чума или холера е доволна за обштенародна пораза. Тежко и горко гдѣто се нахожда! Избави милий Боже!

МАТИ. Тий, прочее, ядоутровни поразилници, какъ ви съгласяватъ съ гръковладицитѣ по коликото си тий гроша штѫтъ насилно да ви натрупватъ?

СИНЪ. Тий провождатъ вѣсть по селата и събиратъ селскитѣ старци въ митрополията и имъ обаждатъ, какво гръковладиката весма многоцѣнно закупилъ отъ Височайшата Султанска Капия (Порта) на Болгаритѣ Християнската вѣра, и му дала Хатишерифъ е каквото си ште да чини сосъ Болгаритѣ гръковладиката имъ и прочая. . . . Подтвърдяватъ и увѣряватъ препроститѣ селенски старци, че като челъ каддиятъ предъ нихъ на гръковладиката имъ отъ Султанътъ дадений Хатишерифъ, самъ и каддиятъ се

уплашилъ и удивилъ, та имъ рекълъ: „Чорбаджиларъ! отваряйте си очитѣ и си слушайте владиката, и каквото ви заповѣда покорно изпълнявайте, и по коликото гроша ви иште, споредъ вѣрата си, му давайте, и за всичко по волята му чинете, — и съберете селенцитѣ отъ казата и имъ обадете да знаѭтъ и тий, тако да изполняватъ владишкитѣ заповѣди неотмѣнно, заштото, които не се покорятъ на владишкитѣ заповѣди, штеме да ги погубиме споредъ Султанското указно повѣление!“ Таковии и други много гръкоманочорбаджийски лъжовни и блядословни суесловия като чуѭтъ препроститѣ ти селски старци и се разтреперватъ отъ страхъ, и цѣлуюште гологлави на гръковладиката ржка, обѣштаваюште се всичко по повелѣнию гръковладишскому покорно и послушно да изполняватъ сосъ вситѣ си селяни, и ужасни се разиждатъ, всѣкий по селата си разсѣва тия гръкоманочорбаджийски блядословни приказки. И тако препроститѣ селянци повѣрватъ и изпълняватъ гръковладишкитѣ охоти. Тежко и горко!

(СЛѢДВА).

НАЧАЛОТО НА САМУИЛОВАТА ДЪРЖАВА.

Царуваньето на Самуила е една отъ нáй-важнитѣ и нáй любопитни епохи въ исторический животъ на народътъ ни. Историята на това царуванье е разгледана доста подробно отъ двама словѣнски историци — отъ покойний Гилфердингъ [1]) и отъ Докторъ Рачки [2]), — но както тѣзи, тъй и другитѣ изслѣдователи, кои сѫ писали за сѫштий прѣдметъ, твърдѣ неясно и сметено, та че оште и криво излагатъ началото на Самуиловата държава. Правото и истинното разяснение на този любопитенъ въпросъ е главната задача на настоятий ни трудъ, въ който ние трѣбваше да закачимъ и нѣколко други, такожде любопитни и такожде не ясно и криво тълкувани до сега събития отъ Българската история. Такива именно сѫ: нѣкои вѫтрешни събития, които сѫ станѫли въ царуваньето на царь Петъръ, руско-византийската война въ България, сѣтнинитѣ на тази война за политический животъ на тогавашнитѣ Българе и пр. До колко вѣрно ние сме разяснили, както тѣзи второстепенни въ наший трудъ въпроси, така и главната негова задача, това оставяме да каже просвѣтенний сѫдъ на читателитѣ.

М. Дриновъ.

Харковъ 1874.
Мартъ.

---

[1]) Въ неговата „Исторія Сербовъ и Болгаръ, издадена втори пѫть въ 1868. гледа „Собраніе сочиненій“ I.

[2]) Въ „Rad jugoslavenske akademije“ Кн. XXIV, год. 1873. Този новъ, прѣкрасенъ и любопитенъ за насъ трудъ на прочутий южнословѣнски историкъ Българското Кн Дружество мисли да прѣведе и обнародва въ една отъ слѣд. книжки на „Пер. Списание“.

I.

РАЗДѢЛЕНЬЕ НА БЪЛГАРСКОТО ЦАРСТВО ВЪ ЦАРУВАНЬЕТО НА ЦАРЬ ПЕТРА.

На 27 Маия въ 927 година умрѣ великий Симеонъ, като остави на сина си Петръ голѣма и яка държава, която е заемала смалъ-не всичкий Балкански полуостровъ. Отъ къмъ сѣверъ тая държава се е простирала по всичкий долни Дунавъ и по край долня Сава до това мѣсто, гдѣто въ неѭ се втича Дрина. На истокъ тя е заемала черноморский брѣгъ отъ устието на Дунавъ до Бургасъ[1]): найважнитѣ по този брѣгъ крайморски градове и пристанища — Бургасъ (Дебелтъ), Анхиалъ, Месемврия и Варна намирали сѫ се въ предѣлитѣ на тази държава. На югъ границата и е била една дълга линия, теглена отъ Бургасъ прѣзъ срѣдня Марица, между Едрене и Пловдивъ[2]), до Родопскитѣ или Доспатски върхове; оттамъ тя се е спуштала на долѣ и е отивала покрай Сересъ и Солунъ до гората Олимпъ, въ сѣверна Тесалия, отгдѣто се е повръштала право на западъ и е достигала до устието на рѣка Калама, което устие се намѣрва на Ионийский брѣгъ, срѣшто островъ Корфу[3]). На западъ границата на Симеоновата държава е вървѣла по брѣгътъ на Адриатическо море отъ устието на рѣка Калама до устието на Неретва, която тече прѣзъ сегашна Херцеговина; оттамъ повръштала се е къмъ рѣка Дрина и е отивала покрай неѭ до втичаньето и въ Сава. — Тукъ се иска да направимъ нѣколко разяснения за тая западна граница на Българското царство. Че тя е отивала

---

[1]) Голубинскій: „Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей: Болгарской, Сербск. и Рум. стр. 7.

[2]) Между Едрене и Пловдивъ прокарва тази линия Рачки. Гледа. Rad jugoslav. akad. Кн. XXII, 83. — Г. Голубински, който казва, че тя е вървѣла надъ Пловдивъ, покрай Пазарджикъ и Чепина (стр. 7), явно се лъже. Ние имамо доста вѣрни извѣстия, че тогава и Пловдивската область се е намирала въ предѣлитѣ на Българското царство.

[3]) Голубинскій, стр. 7—8.

тъй, както іѫ опрѣдѣлихме, това го доказватъ слѣднитѣ исторически извѣстия и показания.

1. Знае се, че Симеонъ двѣ-три години прѣди смъртта си воева съ Сърбитѣ и покори си земята имъ, която се е простирала на западъ до рѣка Дрина [4]).

2. На юго-западъ отъ Сърбитѣ къмъ Адриатическо море, тамъ гдѣто сега се намира Херцеговина и Черногория, въ онова врѣме живѣехѫ три словѣнски плѣмена: Захлумяне, Травунине и Дукляне [5]). Тѣ тогава бѣхѫ съединени въ едно княжество подъ власта на Захлумский князь Михаила Вишевичъ [6]), за когото се знае, че се е намиралъ подъ върховната власть на Симеона [7]). Това, тъй да речемъ, васално Българско княжество простирало се е покрай брѣгътъ на Адриатическо море между устията на рѣкитѣ Неретва и Дринъ. Трѣбва да забѣлѣжимъ, обаче, че тукъ на самий брѣгъ нѣколко градове, като: Рагуза (Дубровникъ), Катаро (Которъ), Антибаръ (Баръ), Дулциниумъ (Олгунъ), се намѣрвахѫ подъ върховната власть на Византийский императоръ.

3. Че и тая часть на Адриатический брѣгъ, която се простира между устието на Дринъ и на Калама се е намирала тогава подъ власта на Българский царь, това е доказано доста добрѣ отъ Г. Голубинскаго [8]) който тукъ се е ползувалъ отъ нáй-вѣрни документи, именно отъ грамотитѣ на императора Василия II. [9]). Но и тука е имало нѣколко градове, които сѫ оставали подъ власта на Византия. Такъвъ е билъ градъ Драчъ (Дураццо), който Си-

---

[4]) Константинъ Багрянород. De administr. imp. c. 32. Гилфердингъ: „Собраніе сочиненій“ I, 109. —

[5]) Гледа нашето съчинение: „Заселеніе Балканскаго полуострови Славянами“ стр. 158—9.

[6]) Рачки: Odlomci iz drzavnoga prava hrvatskoga 15.

[7]) Гледа Венецианск. хроника на Иоанна, у Перца: Monumenta Germaniae, script. IX, 23. —

[8]) „Краткій очеркъ“ и пр. стр. 8.

[9]) Гледа „Периодич. Списание на Б. Кн. Др.“ кн. 7—8 стр. 14—25.

меонъ искаше да покори[10]), когато бѣ намислилъ да покори и Солунъ и Цариградъ, но не можи да сполучи. Тѣзи крайморски градове сѫ били добрѣ укрѣпени, па и Византия, която е имала добра флота, могла е добрѣ да ги брани, та поради това Симеонъ не е можилъ да ги покори, но той все пакъ можи да заемне нѣколко сгодни за пристаништа мѣста на Адриатический брѣгъ, прѣзъ които е отворилъ на държавата си Адриатическото море. За това нѣшто свидѣтелствува сбълсванието му съ Венецианцитѣ, които тогава бѣхѫ вече захванѫли да си утвърждаватъ власта по това море[11]). Прѣзъ тѣзи пристаништа той е правилъ и политическитѣ си сношения съ Арабский Халифатъ въ сѣверна Африка[12]). —

Толково бѣше царството, което Петъръ наслѣдова отъ славний си отецъ. „Когато умрѣ неукротимий Симеонъ, който станѫ причина да се пролѣе много християнска кървь, власта му прие Петъръ, неговътъ синъ. Той не наслѣдова славата, свойствата и человѣконенависта на отца си, а бѣше далече отъ всичко това“[13]). Така се исказва единъ гърцки писатель за Петра, и думитѣ му до нѣйде сѫ прави. Мекъ, кротъкъ и миролюбивъ по характерътъ си, Петъръ не обичалъ войната, — богобоязливъ и твърдѣ наклоненъ къмъ духовно-аскетически животъ, той малко се е заемалъ съ работитѣ на царството си, които е оставялъ да вършѫтъ други за него. Самъ той е прѣкарвалъ врѣмето си повечето въ душеспасителни дѣла, обичалъ е да бесѣдова съ иноци и Иерарси, и за голѣмъ подвигъ е ималъ да посѣштава пустинножители, както ни показва житието на св. Иоанна Рилски[14]). Отъ това политическитѣ му дѣла

---

[10]) Това го знаемъ отъ едно писмо на Патриархъ Николай Мистикъ до Симеона; Epist. IX въ Specilegium Romanum A. Maii 191—200.

[11]) Romanin, Storia documentata di Venezia I, 222.

[12]) Кедринъ у Стриттера II, 598. Гледъ. у Гилфердинга. „Собр. соч.“ I, 105.

[13]) Vita S. Lucae Junior. p. 981—У Стрит. III, 609. — Гледъ. и Левъ Диаконъ, переводъ Попова 48.

[14]) Гледъ. Неофита: „Служба и житіе Іоанна Рылскаго“ Бѣлградъ 1836.

всѣкога сѫ се намирали въ рѫцѣ на болѣре, които го сѫ окружавали и между които, по злополучие, не сѫ се намирали такива, които да сѫ цѣнили интереситѣ на царството пóвече отъ своитѣ лични интереси, и да ги сѫ бранили достойно. На първо врѣме при младий царь много се възвиси уйка му Сурсувулъ, който за да се удържи, види се, на своето високо мѣсто, търсилъ е да найде вънкашна опора и мислилъ е, че ще да може да ѭ найде у Византия; поради това той совсѣмъ измѣни Сименовата политика спрямо неѭ. Три-четири годинъ прѣди смъртта си Симеонъ завърза миръ съ Византийцитѣ, но този миръ не бѣше искренъ отъ негова страна: той прѣкрати войната, за да се приготви пò-добрѣ, та скоро пакъ да ѭ начне съ още пò-голѣма сила, съ пò-голѣма надѣжда за постиганье цѣлта си: а тази цѣль бѣше — прѣвземаньето и на другитѣ византийски владѣния по Балканский полуостровъ, прѣвземаньето и на самата византийска столица, на самий градъ Констатиновъ. Това гонѣше Симеонъ и не искаше да има дълговѣченъ миръ съ Византия. Той по тази причина и не пристанѫ да ожени сина си за византийска принцеса, както му прѣдлагахѫ правителитѣ на империята.[15]) Такова сродняванье съ Византийский дворъ е бъркало на неговата политика. Но кѫсогледий политикъ и егоистичний болѣринъ Сурсувулъ побърза не само да завърже здравъ миръ между Българското царство и Византия, но още и сродни правителственнитѣ имъ домове. По негово настояванье Петъръ се ожени за хубавица Мария, унуката на императора Романа Лакапенъ, дъштерята на синътъ и съправителятъ му Христофоръ.[16]) До колко е била обрадована Византия отъ такова измѣняванье политиката на Българското царство спрямо неѭ, това се види

„Гласник српског уч. друштва“, кн. XXII стр. 265. Гледа. и Службата на Петра въ „Извѣстія II отдѣленія академіи наукъ“ I, стр. 18.

[15]) Гледа. XVI писмо на Николая Мистика Specilegium Romanum A Maii p. 221.

[16]) Гильфердингъ: „Собраніе сочин.“ I. 114.

*

отъ готовноста, съ която тя побърза да испълни всичкитѣ искания на Петровото правителство.

1. Тя се съгласи да останѫтъ границитѣ на Българското царство такива исто, каквито бѣ ги докаралъ да станѫтъ Симеонъ.

2. Пристанѫ да титулува българский царь съ царски титулъ (βασιλευς) и да го има и почита за нáй-първъ отъ другитѣ европейски господаре, дори и отъ западний императоръ.[17])

3. Припозна независимоста на Българската патриаршия, която бѣ учредена отъ Симеона.[18])

4. Обвърза се да плаща всѣка година единъ уреченъ данокъ.

На Петра и на неговитѣ съвѣтници това примиряване и сближаванье съ Византия се е видѣло много сгодно за Българското царство и много полезно за тѣхнитѣ лични интереси, та поради това тѣ ревностно сѫ гледале да поддържаватъ дружественнитѣ отношения, които съ този начинъ се завързахѫ между Прѣславский и Константинополский дворъ и които сѫ помогнѫли та пò-вече и пòвече да се завъждатъ Византийски обичаи при Българский дворъ. — Но Българский народъ другояче е гледалъ на тая политика. Тогавашното Българско поколѣние, което бѣ порастнѫло въ бурно войнственно врѣме, бѣше навикнѫло да се слави съ побѣдитѣ си надъ Византийцитѣ и да гледа на империята имъ, като на една сѣнка, — това българско поколѣние не е могло да гледа съ добро око тая òпака политика на късогледитѣ съвѣтници Петрови. Отъ тукъ се породи между Българитѣ ненависть къмъ слабий наслѣдникъ Симеоновъ и къмъ неговото правителство, ненависть, която приготви мѣсто за внѫтрешни възстания и буни. Оште въ 928 г., сирѣчь въ самото начало на Петровото царуванье се побунихѫ нѣколко знатни болѣре, които

[17]) Гилфердингъ I, 116, 117, 169.

[18]) Глед. „Историч. Прѣгледъ на Българск. църква“ 27—31.

се бѣхѫ възвисили въ царуваньето на Симеона; и тѣ искахѫ да съборятъ Петра и до поставятъ на негово мѣсто брата му Иоана, който, види се, е давалъ надѣжда, че ште да продължава политиката на отца си. Но тѣхното съзаклетие у-врѣме биде открито: изловихѫ ги и жестоко ги наказахѫ, а пакъ Иоана бихѫ и намѣрихѫ за добро да го отдалечѫтъ отъ България. Испратихѫ го въ Константинополь, като го прѣдадохѫ въ рѫцѣ на тамошний императоръ [19]). — Слѣдъ малко врѣме, обаче, вдигнѫ се нова буна. Една Българска область, не се знае за вѣрно коя, но види се, да е нѣкоя отъ западнитѣ, повдигнѫ се и се отрече да припознава Петра за Български царь, а провъзгласи за такъвъ другий братъ Петровъ, Михаилъ, който, за да не би да бърка на Петра, бѣше покалугеренъ въ единъ мънастирь. Михаилъ побърза да хвърли калугерството и дойде при възстанѫлитѣ, та имъ се тури на чело. Тази буна е била доста голѣма: побуненнитѣ сѫ имали въ власта си и крѣпости. На́-скоро, обаче, Михаилъ умрѣ, а четитѣ които бѣхѫ се набрали около него, трѣбваше да се оставятъ отъ работата си. А за да влѣзѫтъ въ рѫцѣ на Петровото Правителство, тѣ минѫхѫ къмъ югозападний край на Българското царство, отъ гдѣто се прѣхвърлихѫ въ Византийскитѣ владѣния. Нѣколко врѣме тѣ вълувàхѫ тамъ и послѣ се поселихѫ въ Епиръ, въ Никополитанската область, около Артский заливъ [20]).

Съ тѣзи двѣ възстания не се е свършила работата: ненависта къмъ Петровото правителство по́-вече и по́-вече се е укоренявала въ народътъ. Българското духовенство, което бѣше проникнѫто съ Византийски духъ въ това размирно врѣме, ревностно се стараеше да поддържа ненавистното правителство съ свойтъ духовенъ авторитетъ, като проповѣдаше че „**цари и болѧре Богомъ суть учиненъі;**“ Но чрѣзъ това си намѣсванье въ свѣтскитѣ работи, то навлече

[19]) Глед. у Стриттера III, 614. Ср. E. Muralt: „chronographie byzantine“ 506. —
[20]) Stritter III, 615.

и върхъ себе ненависта на народа, който по това оште повече захванѫ да колебае преданноста си къмъ църквата и вѣрата, на която това духовенство служѣше. По България се пърснѫ една религиозна секта съ страшенъ политически характеръ. Разумѣваме богумилската ересь, която се е появила именно въ това врѣме и подъ тогавашнитѣ вѫтрѣшни отношения. Политический идеалъ, който сѫ гонили да стигнѫтъ тѣзи еретици, види се отъ слѣднитѣ думи на единъ тѣхънъ противникъ: „**учать же своѧ си не повиноватисѧ властителемъ своимъ, хулѧще богатыѧ, царь не навидать, ругаютьсѧ старѣйшинамь, укорѧютъ болѧры, мрѣзкы Богу мнѧть работающиѧ царю и всѧкому рабу не велѧть работати господину своему**[21])“. Правовѣрнитѣ попове и всичкитѣ църковни санове тѣ, спроти думитѣ на Пресвитера Козма, наричали слѣпи Фарисеи и много ги хулили. — Тѣзи еретици, на които политический и обштественъ идеалъ е билъ такъвъ, намирали сѫ въ народътъ голѣмо съчувствие. „**Мнози пойдутъ въ слѣдъ нечистоты ихъ**“, казва противникътъ имъ Козма. Това силно броденье между Българитѣ давало е обилна жътва за смѫти и буни, които сѫ захванѫли да взематъ пó-вече страшенъ видъ за Петровото правителство. —

Въ врѣмето на тѣзи размирици въ Българското царство, отъ него твърдѣ лесно се отмѣтнѫхѫ Сърбитѣ, па и Захлумското Княжество прѣстанѫ да припознава върховната власть на Българский царь. Отмѣтваньето на сърбитѣ е станѫло около 932 — год.[22]) а Захлумянетѣ и оште пó-напредъ сѫ прѣстанѫли да припознаватъ власта на Българскиятъ царь. Тая загуба не бѣше, обаче, тъй пагубна за крѣпоста на Петровата власть. Тя бѣше една вънкашна загуба и не твърдѣ голѣма; Захлумското княжество, както рекохме по-горѣ, само отъ вънка припозна-

---

[21]) Осокинъ: „Исторія Альбигойцевъ и ихъ времена“ 161. „Исторически прѣгледъ на Б. Църква“ 50—51.

[22]) К. Багрянород. De administr. imper c. 32. —

ваше върховната власть на Българский царь, извнѫтрѣ то бѣше свободно. А пакъ Сърбитѣ бѣхѫ тогава едно малобройно плѣме, което заемаше токо западната половина на сегашното сърбско княжество и Новопазарското окрѫжие [23]). Тъй штото, и слѣдъ загубваньето на тѣзи области, предѣлитѣ на Петровото царство не се стѣснихѫ за твърдѣ много: на западъ тѣ достигахѫ до Колубара, гдѣто загѫрштахѫ Бѣлградъ, сегашната столица на сърбското княжество, и до Ибаръ, отгдѣто отивахѫ чакъ до устието на рѣка Дринъ. — За Петровата власть, за цѣлоста на царството бѣше по̀-страшно другото движение, което ставаше между самитѣ Българе и което на̀й-послѣ произведе една голѣма буна. При всичко че тая буна е повлякла слѣдъ себе си, както штемъ да видимъ, голѣми и твърдѣ важни сѣтнини, тя е едно на̀й-тъмно и на̀й-оскѫдно отъ историческа свѣтлина събитие въ нашата история. Ние намираме за неѭ токо една мѫтна народна спомень, токо едни кратки и твърдѣ неясни народни извѣстия. А Византийскитѣ историци не ни сѫ оставили за̀ неѭ и такива кратки извѣстия, каквито намѣрваме у тѣхъ за първитѣ двѣ буни. Тая буна, види се, не е закачила ни на̀й-малко Византия, както ѭ закачихѫ първитѣ двѣ, и се е свършила само въ предѣлитѣ на Българската земя, била е съвсѣмъ вѫтрѣшна Българска работа. А за вѫтрѣшни измѣнявания въ България, ако тѣ сѫ оставали безъ да закачатъ Империята, византийскитѣ историци не обичатъ да говорятъ, нито пакъ сѫ любопитствовали да се научѫтъ за тѣхъ. Тѣзи историци, обаче, споменуватъ за нѣкои отъ сѣтнинитѣ на това голѣмо вѫтрѣшно събитие, които (сѣтнини) или тъй инакъ сѫ докачали интереситѣ на отечеството имъ. Като сравнимъ тѣзи Византийски свидѣтелства съ реченитѣ нашенски извѣстия, ние съ помощта на историческата критика можемъ да извлечемъ оттукъ такова разяснение на работата.

---

[23]) Заселеніе Балк. полуостуова Славянами 157—158.

Въ главата на речената голѣма буна намиралъ се е единъ знеменитъ български кметъ, за когото Кедринъ казва, че билъ ималъ голѣма власть и сила въ България. Нито този, нито пакъ другъ нѣкой византийский писатель не ни казватъ името на речений кметъ, но отъ нѣкои наши народни извѣстия, за които штемъ да споменемъ по̀-доле, знае се, че той се е именувалъ Шишманъ. Ималъ е Шишманъ четери сина: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ, които Кедринъ нарича кметовичи [24]), и които знаѭтъ и именуватъ и нашенскитѣ извѣстия. Спроти свидѣтелството на едно отъ тѣзи нашенски извѣстия Шишмановътъ родъ билъ живѣлъ изъ-първо въ Търново. — Шишмановата буна е станѫла оште при животътъ на царь Петра, и до колко може да се мисли отъ едно тъмно свидѣтелство на Кедрина [25]), около 963 година, цѣлта на побуненитѣ е била да съборятъ Петра отъ царский прѣстолъ и да поставятъ на него новъ царь, който би далъ друга посока на българский политически животъ. — Какъ е вървѣла тази буна, за това нищо не се знае, знае се само за вѣрно, че цѣлта на бунтовницитѣ не е постигнѫта на пълно, а само, тъй да речемъ, на по̀ловина. Петра тѣ не сѫ могли да съборятъ отъ прѣстолътъ; та оште се види, че работата имъ е срѣшнѫла голѣми и силни прѣчки около столицата му, сирѣчь въ Прѣславската область, а тъй исто и по всичка източна България, гдѣто се види, да е имало доста голѣма войска, която не е штѣла да мине на страна на бунтовницитѣ, и храбро е бранила отъ тѣхъ власта на царьтъ си. Това е накарало бунтовницитѣ да загърнѫтъ западна България, въ която може да се мисли, че е владѣло по̀-голѣма ненависть къмъ Петровото правителство. Тукъ буната е търгнѫла напрѣдъ: може би, че побуне-

---

[24]) Ἑνος τῶν παρὰ Βουλγάρῃς μέγα δυνηθέντων κόμητος ὄντες παίδες, καὶ διὰ τοῦτο κομητόπωλοι κατονομαζόμεοι. **Cedren.** de. Bon. **II, 434,346**

[25]) Кедринъ II, 346; Стриттеръ III, 616; Чертковъ „Описаніе войны великаго Князя Святосл.“ 33 —

нитѣ не сѫ намѣриле тукъ такива силни военни прѣчки, каквото е имало въ източна България, па още и въ самий географически характеръ на западна България тѣ сѫ намѣрили силна подпора на работата си. Както и да е било, нѣма съмнѣние, че во врѣмето на тази буна, западна България се е отмѣтнѫла отъ царь Петра, съставила е ново, особно царство, като си е избрала и новъ царь, който е билъ Шишманъ. Че Шишманъ, който бѣ на челото на тая буна, е достигнѫлъ да стане царь и е билъ припознаванъ за такъвъ въ България, това го знаемъ отъ двѣ различни извѣстия. Въ единъ старъ паметникъ, който е найденъ въ Зогравский мънастиръ, избройватъ се Българскитѣ царье. Между нихъ намѣрваме и Шишмана, който се поменува тамъ прѣдъ синоветѣ си: Давидъ и Самуилъ.[26]) —

Една латинска грамота, писана още въ 994 год. нарича тогова Шишмана[27]) благочестивъ, христолюбивъ и праведенъ царь (императоръ). А до колко е важно свидѣтелството на тази грамота, доста е да забѣлѣжимъ, че тя е писана отъ единъ Българинъ Пинций (Pincius = Пенчо?), който въ неѭ, по край друго, казва, че Шишманъ му е билъ чичо, или стрико[28]).

Че Шишманъ[29]) е станѫлъ Български царь и е царувалъ още при животътъ на прѣжний български царь

---

[26]) Този споменикъ е найденъ отъ наший съотечественникъ К. Петковичъ. Гледъ. Гилфердинга и Собр. Сочиненій I, 270, бел. 2.

[27]) . . probum dominum christicolam justum Sismanum Imperatorem.

[28]) Тая грамота е нашълъ Фарлатъ въ архивътъ на Сплитската митрополия и ѭ е издалъ въ Шуг. sacr. II, 11. Гледъ. и Гилферд. I,200. Отъ неѭ ние се научаваме, че Шишмановътъ родъ билъ отъ Търново.

[29]) Гилфердингъ мисли, че Шишманъ е ималъ и друго име Мокръ. Гледъ. „Сбор сочин.“ I, 199. — Такова мнѣние той изважда отъ Слѣднитѣ думи на Анна Комнена: „Знаменитий градъ Велика Прѣслава лежи край дунавъ. Едно време този градъ имаше не варварско име, но еллинско и се наричаше Мегалополь. Но отъ както българский царь Мокръ и неговитѣ потомци, особено Самуилъ, послѣдний отъ българската династия, като Иудейский Садекия, захванѫ да напада на западнитѣ владѣния на Империята, този градъ . . . . . захванѫ да се нарича Велика Прѣслава.“ Анна Комнена, прѣв. русски, I, стр. 325, 6. — Ние не можемъ да допуснемъ, че отъ тѣзи думи може да се извади такова мнѣнение. Не се иска твърдѣ

Петра и въ едно врѣме съ него, този въпросъ ние намираме за добрѣ да не разясняваме тукъ, а да го оставимъ за пò-надоле, гдѣто ште да ни испадне пò-сгодно мѣсто за това разяснение. Тамъ ние штемъ да се опитаме да покажемъ поне до нейде, кои области сѫ останѫли вѣрни и подвластни Петру и кои се отдѣлихѫ отъ него и влѣзохѫ въ съставътъ на другото Българско господарство, надъ което се въцари Шишманъ. Тукъ ште да забѣлѣжимъ само, че за да не мѣшаме тѣзи двѣ Български царства, ние за напрѣдъ въ изложението си штемъ да наричаме Петровото — Източно, а Шишмановото — западно.

И така, при неразумното и слабо правление на Петра, Българската земя, която наслѣдва той отъ Симеона цѣла, яка и силна, разцѣпи се на двѣ половини, на двѣ господарства, които, освѣнъ че не сѫ били сами по себе твърдѣ силни, но сѫ били оште неприятелски настроени едно срѣшто друго, и чрезъ това оште пòвече сѫ се обезсилвали. —

II.

РУСКО-ВИЗАНТИЙСКАТА ВОЙНА ВЪ БЪЛГАРИЯ.

Догдѣ ставахѫ описаннитѣ въ първата глава буни и безредици въ България, империята намѣри сгодно врѣме да излѣкува ранитѣ, които бѣше ѝ направилъ Симеонъ. Малко по малко тя сглоби разнебитенитѣ си сили и, ослонена на мирътъ си съ Петра, обърнѫ ги срѣшто источнитѣ си врагове, Арабетѣ, които си бѣхѫ подсебили пò-вечето отъ источнитѣ ѝ владѣния. Явихѫ се нѣколко достойни пълководци, Никифоръ Фока, въ 962 год. сполучи да отнеме отъ тѣхъ островъ Критъ, който тѣ бѣхѫ си подсвоили оште преди 100 годинъ и прѣзъ всичко това врѣме дър-

---

голѣмо внимание, за да се види, че тукъ Анна подъ името Мокръ разумѣва нѣкого отъ родоначалницитѣ на прежнитѣ Български владѣтели, а не самуиловътъ отецъ. — Карлъ Хопфъ не се съмнѣва, че подъ Мокръ тукъ се разумѣва Крумъ, но и това не е за вѣрване. K. Hopf: Geschichte Griechenlands, 124.

жахѫ въ власта си. Оттамъ тѣ лесно нападахѫ на гръцкитѣ острове по Архипелагъ и на крайбрѣжнитѣ градове и имъ чинехѫ голѣми штети.[1]) Съ този подвигъ Никифоръ до толкова се прослави, штото, слѣдъ смърта на императора Романа II, той биде провъзгласенъ и припознатъ за Византийски императоръ на 16 Августъ въ 963 год. — Като императоръ, Никифоръ нѣколко пѫти ходи да воюва съ Арабетѣ въ Азия, и всѣки пѫть ималъ голѣмъ успѣхъ. Кедринъ казва, че той сполучилъ да прѣвземе отъ тѣхъ до сто градове въ Киликия, Сирия, — Финикия, и накаралъ Дамаский и Триполский емиръ да плаштатъ данъкъ на империята.[2])

Упоенъ отъ своята военна слава, Никифоръ Фока намисли да скѫса срамотний за империята миръ съ България, разнебитеното вѫтрешно състояние на която давало му е добри надѣжди, че ште да може и тукъ, на Балканский полуостровъ, да привдигне власта на империята си, както ѭ привдигнѫ и по други мѣста. — Лѣтописцитѣ Кедринъ и Зонара разсказватъ, че Никифоръ написалъ на царь Петра едно писмо, въ което го молилъ да пази Дунавъ отъ Маджаретѣ и да имъ не допушта да минуватъ прѣзъ тази рѣка, за да плѣчкосватъ византийскитѣ владѣния. Петъръ не въсприелъ да испълни молбата на императорътъ, който поради това ушъ развалилъ мирътъ си съ него[3]).— Други единъ Византийски историкъ, който е билъ съврѣменникъ на тѣзи събития, излага работата другояче. Въ 966 год. когато Никифоръ празднувалъ въ столицата си една славна побѣда надъ Арабетѣ, чрѣзъ която той имъ прѣвзе крѣпость Тарсъ[4]), при него дошли посланници отъ

---

[1]) G. Einlay: „History of the byzantine empire“ 1856, I, 374—378. —

[2]) Cendren. ed. Bonn. II, 364 — Gfrörer: Byzantinische „Geschichten“ II, 502.

[3]) Гледъ у Стриттера III, 617.

[4]) Прѣвземанието на Тарсъ е станѫло въ 965 год. Гледъ. Muralt „Chronogr. Byz.“ 542, — Finlag, „Hisfory of the Byz. emp.“, 392. Ето защто Гилфердингъ и други нѣкои историци се лъжѫтъ, като относятъ дохождането Българск. посланници въ Константинополь въ 967 г. — Гледъ. Собр. соч. I, 140. —

царь Петра, за да приберѫтъ уреченний годишенъ данъкъ. Като ги видѣлъ и се научилъ, зашто дошли, той извикалъ: Тежко си на Ромеитѣ, ако тѣ и сега, от-както наддѣлѣхѫ всички си врагове, трѣбва, като робе, да плаштатъ данъкъ на единъ бѣденъ и мърсенъ скитски народъ!“ Той заповѣдалъ да биѭтъ Българскитѣ посланници и съ голѣмо безчестие ги испратилъ съ праздни рѫцѣ назадъ при царьтъ имъ.[5]) — Кое отъ тѣзи двѣ, на гледъ противорѣчиви извѣстия е по̀-завѣрванье? Нѣкои историци приематъ и едното и другото: тѣ мислѭтъ, че Никифоръ за това се отрекълъ да плашта уреченний данъкъ, заштото Петъръ не штѣлъ да испълни реченната му просба.[6]) Намъ ни се види, че това тълкуванье и свързванье на гореизложеннитѣ извѣстия е вѣрно и право. Но каквото и да е, нѣма никакво съмнѣние, че, чрѣзъ развалата на дългий си миръ съ Петра, Византия направи една много неправедна работа, за която Петъръ рано или късно трѣбваше да отмъсти. Никифоръ прѣдвиждаше това и грижѣше се, какъ да позалъже Българский царь, заштото силитѣ на империята по онова врѣме му трѣбвахѫ, за да продължава войната си съ Могаметанетѣ въ Азия и въ Сицилия. Той намисли да употрѣби за тази работа Руситѣ и побърза да испрати въ Киевъ Калокира, синътъ на Херсонский правитель, като му даде 1,500 литри злато (100,000 руски жълтици), та съ тѣхъ да подкупи руский князь Светослава и да го повдигне противъ Петра. Светославъ бѣше храбъръ и войнственъ князь: съ своята храбра и отборна дружина, той бѣше достигалъ до Кавказкитѣ планини и бѣше се прославилъ съ много побѣди надъ различни плѣмена[7]) Нему не е била непозната и Българската земя, на която и башта му Игоръ бѣше нападалъ и за която въ Киевъ тогава се е приказ-

---

[5]) Leo Diacon. ed. Bonn. 61, 62; руск. прѣводъ отъ Д. Попова, С. Петербургъ 1820, стр. 38.

[6]) Чертковъ, „Описаніе войны велик. кн. Святосл. стр. 20; Финлей I, 395. —

[7]) Соловьевъ. Исторія Россіи I, 150.

вало, че е много хубава и богата земя. Той на радо сърдце прие прѣдложението на Византийский императоръ и още презъ Августъ на 967 г. спуснѫ се по рѣка Днѣпъръ и по Черно Море къмъ устието на Дунавъ, гдѣто се начевнаше Българската земя. Дружината му е имала не пó-вече отъ 10,000 душъ. Това допадание на Руситѣ бѣше тъй изненадѣйно за Петра, гдѣто той се научи за тѣхъ, когато тѣ бѣхѫ си вече вкарали кораблитѣ въ Дунавъ и изглеждахѫ сгодно мѣсто да излѣзатъ на брѣгътъ. На бързѣ Петъръ събра 30,000 войска и ѭ испрати да посрѣщне нечаканитѣ врагове, но тя биде разбита и принѫдена да се затвори въ градътъ Доростолъ (Силистра).[8]) Светославъ лесно можа да прѣвземе нѣколко крайдунавски градове, между които бѣше и Прѣславецъ, или малка Прѣслава. Този градецъ, види се, намиралъ се е на мѣстото на сегашний Русе (Русчукъ), който, спроти мнѣнието на нѣкои изслѣдователи, отъ светославовитѣ Руси трѣбва да е получилъ сегашното си име.[9]) Тукъ, въ Прѣславецъ Светославъ се утвърди и събираше данъкъ отъ околнитѣ Български градове и села. — Нѣкои историци се стараѭтъ да докажѫтъ, че Руситѣ тогава покорили всичката Българска земя, таче и нѣколко Византийски градове си подсвоили[10]). Но това доказване е съвсѣмъ лъжовно и си нѣма никакво основание. То се основава на слѣднитѣ думи на руский лѣтописецъ Несторъ: „наддѣлѣ Светославъ на Българетѣ, взе имъ 80 градове покрай Дунавъ, сѣднѫ тамъ да кнезува въ Прѣславецъ, като вземаше данъкъ и отъ Гърцитѣ.“ Първо и първо ние штемъ да кажемъ, че на това свидѣтелство не трѣбва яко много да се дава вѣра, заштото тó не се подтвърждава отъ Визатийскитѣ историци, отъ които руский лѣтописецъ е заелъ пò-многото си извѣстия за руско-

---

[8]) Левъ Диаконъ, рус. прѣв. Попова стр. 43; ed. Bonn. 78.

[9]) Чертковъ: „Описаніе войны“ и пр. 189; Гилфердингъ: Собр. соч.“ I, 142.

[10]) Чертковъ стр. 213; Соловьевъ I, 151.

византийската война. Види се, че той или самъ е измислилъ реченото свидѣтелство или пакъ го е взелъ отъ рускитѣ народни прѣдания, въ които, както и во всѣки народни прѣдания, историческата истина е изопачена. Но ако и истинно да е това свидѣтелство, то и тогава отъ него не може да се извади такова заключение, за което ни е тукъ рѣчта. Въ него руский лѣтописецъ забѣлѣжва, че 80-тѣ Български градове, които билъ покорилъ Светославъ, сѫ се намирали покрай Дунавъ; оттукъ ясно се види, че той подъ тѣзи градове не разбира всичката българска земя, а токо Дунавский брѣгъ, гдѣто не е чудно, че е имало толкова много градове. Подъ градове тукъ се разбиратъ различни крѣпости или кули, въздигнѫти за варденье Дунавската граница на Българското царство. То сѫ били такива исто сградия, каквито бѣше въздигнѫлъ тукъ, по Дунавский брѣгъ, императоръ Юстиниянъ. Любопитно е, че спроти свидѣтелството на Прокопия, тѣзи Юстинианови градове били до 80 на брой.[11]) Може би, че това свидѣтелство Прокопиево нѣкакъ-си е дошло до руский лѣтописецъ, и той изъ него е взелъ своитѣ 80 градове „по Дунаеви.“

Но каквото и да е, нѣма ни на́й-малко съмнѣние, че този пѫть Руситѣ сѫ върхлѣли токо покрай Дунава и не сѫ влазили въ вѫтрѣшнитѣ български области.[12]) Петровата столица, велика Прѣслава, и окружието ѝ, което се намира не много далече отъ Дунава, останахѫ този пѫть не покѫтнѫти отъ руский плѣнъ. Тукъ Петъръ дѣятелно е работилъ да изгони Руситѣ и отъ край-дунайскитѣ си владѣния.

Ние не знаемъ добрѣ, съ какво намѣрение Никифоръ повдигнѫ и доведе въ България Светослава, — не знаемъ,

---

[11]) Глед. „Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами“ стр. 95.

[12]) Гилфердингъ („Собр. соч.“ I, 144) доказва, че тѣ тогава влазили и тамъ, но доказваньето му е безосновно. Свидѣтелството на Кедрина и на Манасинната лѣтопись, които той тукъ привожда, говорятъ съвсѣмъ за друго нападенье на Руситѣ, както штемъ да видимъ по̀-долѣ.

да ли чрѣзъ това той искалъ, както рекохме по̀-горѣ, само да залише Петра, каквото той да не може да му мъсти за вѣроломството, или е оште и мислилъ съ този начинъ да разсипе Петровото царство и да си го покори. Но както и да е, сега когато Руситѣ по негово приканванье бѣхѫ вече влѣзли въ Българската земя, отъ него се очакваше да имъ даде рѫка, да се обноси съ тѣхъ като съ свои съѭзници и помоштници. Но намѣсто това ние гледаме, че той се оттéгля отъ тѣхъ и иска да завърже миръ и съѭзъ съ Петра. Това изненадѣйно мѣнуванье на Никифоровата политика се обяснява тъй. Войнскитѣ подвизи на този императоръ, колкото и да бѣхѫ славни за империята, изисквахѫ голѣми жъртви, които много бѣхѫ дотегнѫли на византийскитѣ граждане.[13]) У тѣхъ се породи голѣмо недоволство, голѣма ненависть противъ Никифора. Въ самата столица противъ него взехѫ да се явяватъ буни, които до толкова го наплашихѫ, гдето той захванѫ да се страхува за животътъ си. — Отъ страхъ да не го убиѭтъ въ жилиштето му, той, спроти думитѣ на Левъ Диаконъ, въздигнѫлъ единъ голѣмъ и якъ зидъ около дворецътъ си.[14]) Къмъ тѣзи страхове притури се оште единъ. Дойде извѣстие, че Калокиръ, който бѣше испратенъ при Светослава, за да го повдигне срѣшто Българетѣ, изневѣрилъ се на императорътъ си и намислилъ съ помошта на Руситѣ да стане Византийски императоръ. За това нѣшто той се вече билъ споразумѣлъ съ Светослава, който на радо сърдце му обрекълъ своята помошть.[15]) Левъ Диаконъ и право казва, че изневѣрваньето на Калокира и неговътъ сговоръ съ Светослава накарали Никифора да измѣни политиката си къмъ Българетѣ и да завърже съ тѣхъ миръ и съѭзъ. За да достигне това нѣшто, той испратилъ при царь Петра посланници за да го прѣдуматъ да стане пакъ приятель на империята. Заедно съ

---

[13]) Глед. Gfrörer, Byzant. Geschichten II, 504 и слѣд.

[14]) Левъ Диаконъ, прѣв. Попова 40.

[15]) Левъ Диаконъ, прѣв. Попова, 41, 49. Кедринъ у Стритера 111, 618. —

това Никифоръ чрѣзъ сѫштитѣ посланници молилъ Българский царь да испрати въ Цариградъ дѣвици отъ своятъ родъ да се оженятъ за тѣхъ императорскитѣ синове[16]), та чрезъ този браченъ съѭзъ да се оздравятъ и учвърстѫтъ приетелскитѣ вързки между Българетѣ и Византийцитѣ.[17]) Петъръ, който тогава се намираше въ много стѣснено положение и не знаеше, какъ да се отърве отъ Руситѣ, трѣбваше да забрави вѣроломната постѫпка на Никифора: на радо сърдце прие неговитѣ прѣдложения и побърза да испрати въ Византия дѣвицитѣ, които той му искаше. — Между Петра и Никифора биде завързанъ тогава миръ и съѭзъ, на когото цѣлта е била изгонванье Руситѣ отъ крайдунавскитѣ мѣста.[18]) Както единътъ, така и другий сѫ се готвили да захванѫтъ съѭзна война съ тѣхъ. До тази война, обаче, не дойде редъ, заштото около това врѣме Светославъ отъ само себе си остави заетитѣ отъ него български области и се завърнѫ въ Киевъ, отгдѣто биде повиканъ за да отбрани столицата си отъ печенѣзитѣ. — Така се свърши първото Светославово нападанье на Българската земя. То, както видѣхме, е закачило токо крайдунавскитѣ Български области, които сѫ се намирали въ предѣлитѣ на Петровото, или източно Българско царство. Западното, види се, само отдалече е гледало опасноста, която виснеше надъ главата на Петра. —

Подновенното прѣди малко врѣме приятелство между Петра и Никифора е останѫло трайно и слѣдъ завърштаньето на Руситѣ въ Киевъ, което е останѫло прѣзъ пролѣта на 968 год.[19]) — Лиутпрандъ, Кремонский епископъ, който презъ лѣтото на 968 год. е дохождалъ въ Цари-

---

[16]) Синоветѣ на Императора Романа II — Василий и Константинъ. Leo Diacon. ed. Bonn. 79.

[17]) Левъ Диаконъ, прѣв. Попова, 49; ed. Bonn. 79. — Ср. и Кедрина ed. Bonn. II, 366.

[18]) id. ibid.

[19]) Гилфердингъ мисли, че завърштаньето на Светослава станѫло по-късно, есеньта. „Собр. Соч.“ I, 146. Но това мисленье е съвсѣмъ безосновно.

градъ, като посланикъ отъ западний императоръ Оттонъ велики[20]), разказва, че по онова врѣме, именно на 28 Юния пристигнжлъ тамъ посланикъ и отъ царь Петра и билъ приетъ съ пó-голѣма почеть, нежели Оттоновий посланикъ[21]). — Отъ Кедрина се научаваме че и Петровитѣ синове, Борисъ и Романъ, по онова врѣме живѣли въ Константинополь[22]), гдѣто сж остали до самата смърть на отца си, която се е случила прѣзъ есента на 968 год.[23])

Много е любопитно свидѣтелството на Кедрина, въ което се говори за смъртта на Петра и за произлѣзлитѣ слѣдъ неіж събития. Въ това свидѣтелство се намиратъ нѣколко, макаръ и кратки, но твърдѣ важни показания за главната задача на настоящий ни трудъ, показания, отъ които ние вече се възползувахме въ прѣднята глава. Тукъ намираме за нàй-сгодно пакъ да се повърнемъ къмъ тѣхъ за да ги развѣщаемъ по-добрѣ[24]). — Спроти това свидѣтелство, Петъръ ужъ умрѣлъ оште въ 963 год., синоветѣ му Борисъ и Романъ не се намирали тогава при него, заштото били въ Византийската столица. Отъ тѣхното отсжтствие побързали да се възползо-

[20]) Wattenbach, „Deutschlands Geschichtsquellen“ 1866, 265.

[21]) Liutprandi legatio ad Niceph. Phocam, ed. Bonn, 1828, p. 350.

[22]) Cédren. ed. Bonn, 11, 346. —

[23]) Петръ е умрѣлъ отъ една болѣсть, ἐπιληψίας πάθος, която го хванжла, когато Руситѣ нападнжхж на неговитѣ владѣния и распелѣхж му войската. Leo Diac. gd. Bonn, 78.

[24]) Поради важноста на това свидѣтелство намираме за добро да го приведемъ цѣло. Πέτρος δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς τὴν εἰρήνην τάχα ἀνανεούμενος ἀποθανούσης τῆς αὐτοῦ γυναικὸς, σπονδὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔθετο, ὁμήρους δοὺς καὶ τοὺς οἰκείους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ρωμανὸν · καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίω, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπέμφθησαν μετὰ ταῦτα ἐφ' ᾧ τῆς πατρῴας ἀντισχέσθαι βασιλείας, καὶ τοὺς κομητοπούλους ἀπείξουσι τῆς πρόσω φορᾶς. Δαβὶδ γὰρ Μωῦσ καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, ἰοὺς ὄντες παῖδες τῶν μέγα δυνηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομήτων, πρὸς ἀποστασίαν ἀπεῖδον καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέσειον. Καὶ ταῦτα μὲν συνηνέχθη ὧδε. Cedren ed Bonn, II, 346. Гледъ у Стриттера III, 616. Българский прѣводачъ наМанассиината лѣтопись бѣлѣжи: „При семъ Романи три (959—963) Петръ царь българскыи умрѣт. сынове же его Борысъ и Романъ талника сжшта въ цариградѣ, отпуштена быста въ своя си“. Ватиканск. прѣписъ л. 175. Нѣма съмнѣние че това хронологически невѣрно извѣстие за Петровата смърть Българский писатель е взелъ или отъ Кедрина, или отъ други нѣкой Византиецъ.

ватъ Давидъ, Мойсей, Ааронъ и Самуилъ, „синове на единъ много силенъ въ България кметъ“, та захванжли да възбуждаватъ срѣшто тѣхъ Българетѣ и старали се да имъ отнемжтъ баштиний прѣстолъ. Като се научилъ за това, Византийский императоръ побързалъ да испрати въ България Бориса и Романа за да отблъснжтъ противницитѣ си. Отъ такива кратки, неясни и неопредѣлени думи състои това свидѣтелство, което досегашнитѣ историци криво тълкуватъ: Тѣ изваждатъ оттука, че Шишманъ съ синоветѣ си Давидъ, Мойсей, Ааронъ и Самуилъ, токо слѣдъ смъртта на Петра, се е билъ побунилъ и е достигнжлъ да стане царь.[25]) Това тълкуванье ние намираме не само криво, но и съвсѣмъ произволно. — Кедринъ само забѣлѣзва, че Шишманъ ималъ голѣма власть въ България, но нищо не споменува такова, отъ което би могло да се извади, че той е дѣйствовалъ въ събитията, които станжли слѣдъ смъртта на Петра. — Главни дѣйци въ тѣзи събития се явяватъ неговитѣ синове: тѣ, а не башта имъ, искали да се въсползуватъ отъ отсжтствието на Бориса и Романа, за да имъ отнематъ наслѣдието. Отъ това може да са извади, че Шишманъ тогава не е вече билъ живъ и че неговата власть е минжла въ ржцѣ на синоветѣ му, които се явяватъ вече като съвсѣмъ самостоятелни дѣйци, които се старажтъ да усилятъ своята собственна власть. Явно е, че Шишмановата буна е била съвсѣмъ друга и е станжла пó-прѣди, оште при животътъ на царь Петра, тогава, слѣдователно, е станжло и неговото въцаряванье. Това наше тълкуванье на Кедриновото свидѣтелство намира подпора и въ слѣдуюштето съображение. Както штемъ да видимъ пó-долу, нáй-младий синъ Шишмановъ Самуилъ около 976 година е сѣдѣлъ на царски прѣстолъ, а ние знаемъ, прѣди него на този прѣстолъ сж сѣдѣли и сж

[25]) Гилферд. „Собраніе сочин.“ I. 145.

царували единъ по единъ башта му Шишманъ и по́-стария му братъ Давидъ. Ако допуснемъ, че Шишманъ се е билъ въцарилъ токо въ 968 г., то за неговото царуванье и за царуванието на Давида остава твърдѣ малко врѣме, 7—8 годинъ. — Спроти нашето мнѣние, грѣшката на досегашнитѣ историци е, че тѣ тукъ двѣ движения, станѫли въ разни врѣмена, мѣшѫтъ въ едно, именно буната, чрезъ която Шишманъ откѫснѫ отъ Петровата власть нѣколко Български области и направи отъ тѣхъ особно царство, тѣзи историци бъркатъ съ една расправа, които сѫ имали наслѣдницитѣ на Шишмана съ наслѣдницитѣ Петрови. Кедринъ такожде е убъркалъ и заплелъ на едно тѣзи двѣ събития. Въ това ни увѣрява едно показание, което намираме въ свидѣтелството му и което особно се хвърга въ очи. Тукъ той казва, че Петровата смърть, която накарала Шишмановитѣ синове да се повдигнѫтъ срѣшто Бориса и Романа, станѫли въ 963 година. А пакъ на друго мѣсто той говори, че Петръ билъ живъ още въ 967 год.[26]) Такова важно противорѣчие може да се обясни чрезъ това, че Кедринъ е смѣсилъ буната на Шишмана противъ Петра съ дѣйствията на Шишмановитѣ синове противъ Петровитѣ наслѣдници. Ако обяснението ни е вѣрно, то може да се каже, че Шишмановата буна е станѫла въ 963 год., когато въ Византия е царувалъ императоръ Романъ II., прѣдшественникътъ на Никифора Фока. Но както и да е нѣма съмнѣние, че Шишманъ е царувалъ още при животътъ на Петра и е умрѣлъ, види се, прѣди него, като е прѣдалъ прѣстолътъ си на по́-старий си синъ Давида. Давидъ, въ царуваньето на когото се е случила смъртта на Петра, възползовалъ се е отъ отсѫтствието на наслѣдницитѣ му и съ помощта на братьето си е нападнѫлъ на източното Българско царство съ мисъль да тури и него подъ своя власть, та пакъ да се съедини политически раскѫсанната

[26]) Тамъ гдѣто разсказва, чи Никифоръ Фока писалъ Петру писмо. Гледъ по́-горѣ.

*

на двѣ части Българска земя, да се съедини подъ власта на новата Шишманова династия. Ето какъ трѣбва да се разбира движението, което спроти думитѣ на Кедрина направили въ България слѣдъ смъртта на Петра Шишмановитѣ синове. Кедринъ не казва, какъ се е свършило това движение, но ние знаемъ за вѣрно, че въ 969 год. на Петровий прѣстолъ въ Прѣлава е сѣдѣлъ вече Борисъ, отъ което се види, че Давидъ и братьето му не сѫ могли да си постигнѫтъ цѣлта на пълно. Може да се мисли обаче, че тѣ все пакъ сѫ могли да откѫснѫтъ нѣкоя и друга отъ Петровитѣ области и да ги присъединятъ къмъ своитѣ владѣния, така штото владѣнията на старата Българска династия или на източното Българско царство тогава оште по̀-вече сѫ намалѣли.

Не се изминѫ и една година, отъ както Светославъ се завърнѫ въ Киевъ, ето че той допаднѫ пакъ въ България, и допаднѫ съ цѣль да господарува въ тая земя, хубоста и богатствата на която много му сѫ се поревнѫли.[27]) Не штѫ", казалъ той на майка си Олга, когато тя го прѣдумвала да си остане въ Русия и да не ходи да търси и да прѣвзема чужда земя, „не штѫ го Киева, а искамъ да живѣѭ въ Прѣславецъ на Дунавъ: тамо ми е срѣда на земята, тамо докарватъ всѣкаква стока: изъ Гърция злато, ткани работи, вино и различни плодове, изъ Чехия и Унгария сребро и конье, изъ Русия кожи, восъкъ, медъ и робе[28])". Прѣзъ лѣтото на 969 год. Светославъ излѣзе на Дунавский брѣгъ и пуснѫ се да прѣвзема Прѣславецъ. Но младий Български царь Борисъ извади срѣшто него голѣма сила, която се удари съ войската му и злѣ ѭ смѣте.

---

[27]) Че Руситѣ сѫ се върштали отъ България въ Киевъ, отъ гдѣто на слѣдуюштата година пакъ дошли въ България, за това говорятъ; Винтийцитѣ, Кедринъ и Зонара [у Стритера III, 618 и 988), Българский прѣводвачъ на Манасиината лѣтопись, и особно подробно руский лѣтописецъ Несторъ. Левъ Диаконъ излага работата другояче: отъ неговътъ разсказъ излиза, че Светославъ, откакто дошълъ тукъ въ 967 г. не се вече върштал назадъ ни еднъжъ, до 971 год.

[28]) Лѣтопись Нестора подъ 6477 лѣто.

Светослава взело отчаяние и той въ срѣдъ битвата казалъ на дружината си: уже намъ здѣ пасти, потягнемъ мѫжьски братья и дружино! „Това одушевило Руситѣ; тѣ отчаянно начнѫли да се бижтъ, чрѣзъ което поправили работата си: распелѣли Българската войска и прѣвзели Прѣславецъ. Слѣдъ това Светославъ се ударялъ оште нѣколко пѫти съ Борисовата войска и все ѝ надвивалъ. За малко врѣме той прѣвзелъ всички, токо-речи, Борисови области между Дунавъ и Балканскитѣ гори, прѣвзелъ столицата Велика Прѣслава, гдѣто поробилъ Бориса. — Въ пó-голѣмитѣ тамошни градове, като въ Силистра, Плисковъ, Диния[29]), велика и малка Прѣслава, той оставилъ войводи да поддържатъ отъ-тамъ руската власть въ заетитѣ области, а самъ съ дружината си, презъ пролѣтта на 970 год. минѫлъ прѣзъ Балканътъ, въ Тракийскитѣ области на Българското царство.

Тукъ той прѣвзелъ Пловдивъ, отъ жителитѣ на който спроти думитѣ на Лева Диаконъ до 20,000 душъ набилъ на колъ, чрѣзъ което наплашилъ и сѫсѣднитѣ области и ги накаралъ да му се покорятъ безъ съпротивяванье.[30]) Това свидѣтелство, макаръ и да е прѣувеличено, показва ни съ какъвъ начинъ Светославъ е покорѣвалъ и държѣлъ подъ власта си Българскитѣ области. Чрѣзъ покоряваньето на Пловдивската область, Светославъ е простнѫлъ власта си до границата на Визант. империя.

Императоръ Никифоръ, който, както видѣхме, завърза миръ и съѭзъ съ Петра и съ наслѣникътъ му Бориса, не можи да помогне на този послѣдний, когато Руситѣ нападнѫхѫ на него и му прѣвземахѫ владѣнията. Случи се, че въ това именно врѣме, когато Руситѣ втори пѫть дойдохѫ въ България, Никифоръ бѣ захванѫлъ нова война съ

[29]) Градъ Плисковъ споменува и Анна Комнина (ed. Bonn I, 334), като казва, че той се е намиралъ на сѣверъ отъ рѣка Вицина (у Констант. Багрянород. Дицина, сегащний Камчикъ или нѣкой огъ потоцитѣ, отъ които той се начева по пѫтьтъ къмъ Силистра. Диния се е намирала на сѣверъ отъ Плисковъ.

[30]) Leo Diakon. ed. Bonn, 105; руский прѣв. Попова 65.

Арабетѣ въ Азия, война която бѣше заузела всичкитѣ му сили, всичкото му внимание [31]). А пакъ штомъ се свърши тази война, Никифоръ биде убитъ въ дворецътъ си отъ Иоанна Цимисхия на 10 Декемврия въ 969, който незабавно биде провъзгласенъ за Византийски императоръ. На първо врѣме новий императоръ трѣбваше да се грижи, какъ да се закрѣпи на прѣстолътъ и нѣмаше врѣме, кога да мисли и да се мѣша въ работитѣ, които ставахѫ въ съѭзното Византии Българско царство. И токо въ 970 год., когато Руситѣ бѣхѫ достигнѫли до границата на империята и вече закачихѫ ближнитѣ до неѭ нейни градове, Цимисхий взе на́й-силни мѣрки за да прѣдотвърне опасноста, която идѣше отъ тѣзи врагове. Испърво той се опита да ги отдалечи съ добро отъ владѣнията си: съ дарове и съ благи рѣчи той се надаше да прѣдума Светослава да се върне въ Киевъ, а заетитѣ отъ него Български области да отстѫпи нему. — Но Светославъ, който бѣше се возгордилъ съ свойтъ успѣхъ и съ своята сила, прѣдложилъ такива условия, каквито Цимисхий не можѣше да приемне. [32]) Работата стигнѫ до явна война между тѣхъ. Светославъ повика при себе много Печенѣзи и Маджаре, повдигнѫ много Българе, които едно отъ страхъ, друго по добра воля додохѫ подъ неговитѣ прѣпорци, и съ голѣма сила нагѫрнѫ владѣнията на Империята. Съ тази сила той, безъ да срѣштне нѣкаква силна прѣчка, достигнѫ до Едрене. Тукъ го посрѣштнѫ испратенната противъ него Византийска войска и се удари съ него. Византийскитѣ историци Левъ Диаконъ и Кедринъ казуватъ, че въ тази битва Светославъ билъ побѣденъ, а пакъ руската лѣтопись го исказва побѣдитель. Новитѣ историци не мислѭтъ еднакво за тази битва. [33]) Нѣкои доказватъ, че

---

[31]) Fiulay History of the Byz. emp. I, 393, 4.

[32]) Левъ Диак., прѣв. рус. 65, 66; ed. Bonn. 105, 106.

[33]) Гледъ въ „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія 1878, Декабрь, статията на г. Бѣлова.

трѣбва тукъ да се вѣрва на руский лѣтописецъ, а други пакъ вѣрватъ на Византийцитѣ, на които разсказътъ и намъ се види да е по́-завѣрванье, макаръ и твърдѣ много да прѣувеличава храброста на византийската войска. Но, ако Светославъ и да е билъ разбитъ при Едрене и принжденъ да се оттегли назадъ въ България, той все пакъ е останжлъ страшенъ и опасенъ за империята, на която неговитѣ многобройни и буйни чети не прѣставили да нападжтъ, и съ това докарвали голѣми штети на Ромеитѣ. Левъ Диаконъ разсказва, че особно много търпѣли отъ тѣхнитѣ изненадѣйни хиштнически нападения Тракийскитѣ области [34]). Ето защто Цимисхий бѣше принжденъ да продлъжава войната и се рѣши да не ѭ свърша, догдѣ съвсѣмъ не прѣмахне Руситѣ не само изъ предѣлитѣ на империята, но и изъ сѫсѣднитѣ неи български области, гдѣто тѣ вече господарувахѫ. При това него е блазнила надѣжда да тури подъ своя рѫка тѣзи области, ако сполучи да събори въ тѣхъ руската власть [35]). Прѣзъ пролѣтта на 971 Цимисхий приготви една флота отъ триста огненосни кораби и ѭ испрати прѣзъ Черно море въ Дунавъ. Слѣдъ това той вдигнѫ всичкитѣ си сухопѫтни сили и ги поведе прѣзъ Едрене на право къмъ Балканскитѣ гори, — минжлъ и прѣзъ тамошнитѣ клисури и достигнжлъ на велики четвъртъкъ до околноститѣ на Велика Прѣслава, безъ да срѣштне нѣкаква прѣчка. Спроти думитѣ на лѣтописецътъ [36]), Руситѣ не мислили, че Византийската войска може да излѣзе въ походъ прѣзъ такива свештенни за християнитѣ дни (прѣзъ страстната недѣля), и за това ужъ не вардили границата си отъ къмъ Византия и клисуритѣ по Балканътъ. Но намъ ни се види, че тукъ Цимисхий

---

[34]) Левъ Диак., р. пр., 78; ed. Bonn, 126. — Той нарича тѣзи области Македонски (... τὴν τῶν Μακεδόνων ...), но че подъ това име тукъ трѣбва да се разумѣватъ Тракийски области, това ние ясно штемъ да докажемъ въ слѣд. глава. —

[35]) Гледа у Гилферд. I, 149.

[36]) Левъ Диаконъ, рус. пр. 81; ed. Bonn, 131.

е излъгалъ враговетѣ си.[37]) Види се, че той трѣбва да се е прѣсторилъ, че иска да има миръ съ тѣхъ, пращалъ е посланници, обричалъ имъ е дарове. Съ този начинъ той ги е залъгвалъ, отводилъ имъ е очитѣ, догдѣ да измине съ войската си опаснитѣ клисури. Въ Прѣслава тогава се е намиралъ единъ отъ нáй-първитѣ Светославови войводи на име Сфенкелъ (Свѣнелдъ?), който е ималъ, види се, при себе доста многобройна войска, набрана отъ Руси, Печенѣзи, а такожде и отъ Българе[38]). Сфенкелъ останѫлъ като вдървенъ отъ това изненадѣйно появяванье на Цимисхия прѣдъ Прѣслава. На бързѣ той въоружилъ войската си и му излѣзълъ на срѣшта, но като неможилъ да устои противъ многобройнитѣ Византийски сили, побѣгнѫлъ та се затворилъ въ градътъ, който Цимисхий незабавно обсадилъ. Любопитно е описанието на тая обсада, което ни е оставилъ Левъ Диаконъ, заштото отъ това описание ние се научаваме, какъ е била укрѣпена древната Българска столица[39]). Градътъ билъ обиколенъ отъ единъ якъ зидъ и толкова широкъ, штото на него могли да се смѣстятъ цѣли редове войска и оттамъ да отбълсватъ пристѫпътъ на враговетѣ. Освенъ този вънкашенъ зидъ, вѫтрѣ въ градътъ имало други единъ, който обикалялъ царский дворецъ, — то е била вѫтрѣшна крѣпость (крьмль). Съ помощта на многобройната си войска и на многобройнитѣ си орѫдия за обсада, Цимисхий лесно можилъ да влѣзе въ градътъ, който сѫ брани́ли не доста много войни.[40]) Но

---

[37]) Сравн. Черткова: „Описаніе войны Святосл.“ 51.

[38]) Че тукъ е имало и Българе, това бѣлѣжи Левъ Диаконъ, като описва битвата на Сфенкеля съ Цимисхия. Той казва, че въ тази битва отъ страха на Сфенкелевата войска паднѫли и много Мизийци (Българе). Πλείστων . . . καὶ Μυσῶν κατὰ ταύτην πεσόντων τὴν μάχην. οἵγε τυνεπήμυνον Σκύθαις, Ῥωμαίοις δυσμεναίνοντες, ὡς γεγονόσιν αἰτίοις τῆς ὡς αὐτοὺς γεγεννημένης ἀφίξεως τῶν Σκυθῶν. Ed. Bonn, 137.

[39]) Глед. рус. пр. 83—85; ed. Bonn, 135—138. —

[40]) Левъ Диаконъ разсказва, че Византийската войска съ сила влѣзала въ Прѣслава и по улицитѣ колила, трепала, грабила. Другояче е представено това нѣшто въ една отъ Ватиканскитѣ миниатюри, отъ която ние имаме една копия: въ неѭ е изобразено, че Прѣславци сами отварятъ Цимисхию градътъ си и доброволно му го прѣдаватъ.

кога той пристжпилъ и до вжтрѣшната крѣпость, гдѣто се намирали до 7,000 войни[41]), всичкитѣ му опитвания да влѣзе и въ неж били отблъсвани съ голѣми за него штети. Като видѣлъ, че нѣма други начинъ за да си постигне цѣлта, той заповѣдалъ на войската си да обиколи околовърстъ тази крѣпость и отъ вси странъ да хвърга огънь на царский дворецъ и на другитѣ здания, които се намирали въ неж. Отъ това тамъ се вдигнжлъ голѣмъ пожаръ, който накаралъ Сфенкеля да изведе войската си вънка и да стжпи въ отчаяна битва. Въ тази битва погинжли ужъ всичкитѣ войни на Сфенкеля, който токо съ твърдѣ малцина се спасълъ и бѣгалъ въ Силистра, гдѣто тогава се намиралъ Светославъ. Въ Прѣслава Цимисхий намѣрилъ младий Български царь Бориса, когото тамъ държали Руситѣ въ плѣнъ заедно съ жена му и двѣ малолѣтни дѣца; приелъ го съ голѣма честь, отнесълъ се къмъ него като къмъ царь и му казалъ, че дошълъ само да отмъсти на Светослава за обидитѣ и штетитѣ, които той направилъ на Българский народъ. Като си поотпочинжлъ въ Прѣслава, Цимисхий слѣдъ Великденъ тръгнжлъ къмъ Силистра[42]) противъ Светослава, който все оште не губилъ надѣжда, че ште да излѣзе на глава на Византийската войска. Българскитѣ области и градове, които отъ страхъ се покорявали на Руситѣ, сега като видѣли, че работата имъ отива злѣ, отмѣтвали се отъ тѣхъ и се прѣдавали Цимисхию, който имъ казвалъ, че дошълъ да ги избави отъ руското буйство, и никакъ не мисли да ги остави подъ своя власть[43]). Така по пжтьтъ си къмъ Силистра той заелъ Плисковъ, Диния и много други градове, които доброволно му се

---

[41]) Тъй ги избройва Левъ Диаконъ. Кедринъ казва, че били до 8000. Трѣбва да се мисли, че слѣдъ влѣзаньето на Цимихсия въ градътъ, Сфенкеловата войска, която се е намирала тамъ, бѣгала е та се е скрила все тукъ, въ вжтрѣшната крѣпость.

[42]) Левъ Диаконъ, рус. пр. 84, 85, ed. Bonn, 136.

[43]) Кедринъ у Стриттера III, 620.

прѣдали[44]). Цимисхий кротко се обхождалъ съ Българското население и не допушталъ на войската си да му прави штети. Единъ неговъ роднина, Иоанъ Куркуа, дозволилъ си да обере нѣколко Български церкви и да си присвои свештеннитѣ имъ одѣжди и съсѫди. Той испослѣ биде убитъ отъ Руситѣ, и Византийский лѣтописецъ забѣлѣжва, че съ това Господь го наказа за неговото светотатство[45]). — И по околноститѣ на Силистра Българетѣ били намислили доброволно да се прѣдадѫтъ Цимисхию, когато той се приблизи. За да прѣдвари тая опасность, Светославъ заповѣдалъ да докаратъ при него по̀-знатнитѣ и по̀-заможни тамошни Българе, отъ които на триста отсѣкълъ главитѣ, а много други турнѫлъ въ окови и ги затворилъ въ тъмници.[46])

На 23 Априлия Цимисхий се приблизилъ до Силистра, гдѣто Светославъ го дочакалъ съ една добрѣ приготвена многобройна войска, която не е обаче имала до 60.000 душъ както казва Левъ Диаконъ. Слѣдъ една упориста, дълга и кръвопролитна битва, руский князь биде принѫденъ да се оттегли и затвори въ градътъ, който императорътъ незабавно обсади. Цѣли три мѣсеци трая тая обсада, която Византийцитѣ карахѫ и отъ сухо и отъ Дунава съ огненосната си флота, и въ врѣмето на която Руситѣ показахѫ чудна храбрость и упоритость. Нѣколко пѫти излазихѫ изъ градътъ и съ ненадѣйното си нападанье правѣхѫ голѣми штети на Византийцитѣ. На̀й-послѣ, като не добиваше отъ никѫдѣ никаква помощть, и гледаше, че силитѣ и срѣдствата му съвсѣмъ се истъштяватъ, Светославъ взе да моли за миръ; около конецътъ на Юлия Цимисхий на радо сърдце приелъ молбата му, по което се види, че и

[44]) Левъ Диак. р. пр. 86; ed. Bonn, 138, 139. Слѣдъ нѣколко врѣме, спроти думитѣ на Кедрина (Стриттеръ III, 1,000) Цимисхию се прѣдала и Константия, сегашна Кюстендже, Гилферд. I, 152.

[45]) Leo Diakon. ed. Bonn, 148.

[46]) Левъ Диак. р. пр. 86; ed. Bonn, 139. Кедринъ казва, че Светославъ турнѫлъ въ окови до 20,000 Българе. Стрит. III, 620.

нему е вече била дотегнжла тази обсада.[47]) Миръ биде завързанъ съ тѣзи условия: Руситѣ да отстжпятъ Силистра и всичкитѣ плѣнници, да се очистятъ отъ Българската земя и върнжтъ дома си, а пакъ императорътъ да ги пусне да си иджтъ по Дунавъ съ корабитѣ, безъ да напада на тѣхъ огненосната флота, и да имъ даде всичко, што имъ е трѣбвало за по пжть.[48]) — Така се свърши руско-византийската война въ България.

Рекохме пó-горѣ, че Цимисхий, догде продължаваше войната си съ Руситѣ въ Българскитѣ области, увѣрявалъ е Българетѣ, че нѣма на умъ да ги туря подъ своя власть, а само гледа да прѣмахне отъ земята имъ опасний за империята му врагъ. Сѣтнинитѣ обаче показахж, че това му увѣряванье не било искренно. Слѣдъ свършваньето на войната, той обявилъ заетитѣ отъ него Български области Византийски владѣния, поставилъ имъ Византийски управители, оставилъ и войска за да ги държи въ покорность.[49]) Велика Прѣслава прѣименовалъ, по своето име, Иоанополь, а Силистра — Теодоруполь, по името на св. Теодора Стратилатъ, който ужъ помагалъ на Византийцитѣ, когато тѣ обсаждахж този градъ.[50]) — Има едно гърчко свидѣтелство[51]), което показва, че Цимисхий унищожилъ и старий български патриаршески прѣстолъ, който спроти това свидѣтелство, а такожде и спроти грамотата на императора Василия II, тогава се е намиралъ въ Силистра.[52]) Какъ трѣбва да се разбира това нѣшто, ние сме говорили въ „Историч. прѣгледъ на Българска църква“ и пакъ штемъ да поговоримъ въ слѣдуюштата глава на настояштий си трудъ.

---

[47]) Ние не се сапираме на тѣзи събития, заштото тѣ доста добрѣ сж разгледани и подробно изложени у Гилфердинга I, 152—154, у Бѣлова въ Ж. М. Н. Пр. 1873, Декабрь, стр. 181—192 и у други. —

[48]) Левъ Диак.; р. прѣв., 96. —

[49]) Кедринъ у Стриттера III, 621.

[50]) Левъ Диаконъ, р. пр., 86, 98.

[51]) Гледъ. „Истор. Прѣгледъ на Българск. църква, 30, 34.

[52]) Гледъ. „Период. Списание на Б. кн. друж. кн. 7 и 8, стр. 21.

Слѣдъ извършваньето на тѣзи работи, Цимисхий тръгнѫлъ назадъ къмъ столицата си, като взелъ съ себе и Бориса. Жителитѣ на Византия излѣзли да посрѣштнѫтъ побѣдоносний си императоръ съ голѣмо тържество. Приготвили му златообкована колесница запрѣгнѫта съ бѣли конье, та на неѭ да влѣзе въ столицата си. Но той не въсприелъ да сѣдне въ тая колесница, а поставилъ въ неѭ една икона на св. Богородица, която билъ взелъ изъ България, а прѣдъ неѭ положилъ български царски багрници и корони. Като влѣзълъ въ градътъ, той найнапрѣдъ отишълъ въ св. София, на която принесълъ въ въ даръ най-драгоцѣнната българска корона. Слѣдъ това той влѣзълъ въ дворецътъ си, гдѣто заповѣдалъ на Бориса да свали отъ себе царскитѣ си бѣлѣзи, които били: шапка съ пурпуръ обточена (τιάρα περεπόρφυρος) и обшита съ злато и маргаритъ. багрница и червени обушта.[53]) — Така станѫло развѣнчаваньето на Бориса, на когото царството минѫ въ рѫцѣ на Цимисхия. По-младий синъ Петровъ Романъ тогава такожде е билъ доведенъ въ Византия и тамъ, спроти свидѣтелството на Кедрина, е билъ скопенъ[54]). Заедно съ тѣхъ доведено е било и Борисовото семейство, което, както видѣхме по-горѣ, е състояло отъ жена му и отъ двѣ дѣчица, които, види се, сѫ били момичета.[55]) —

(СЛѢДВА).

---

[53]) Leo Diacon. ed. Bonn, 158. Българский прѣводачъ на Манасийната лѣтопись така описва развѣнчаваньето на Бориса: сън цръ цимисхи прѣѫтъ прѣслав. и възем всѧ царскы кѣлѣгы, и самого Бориса отвед въ цръградъ съвлѣче ето тамо съ царскых . . . Ватик. прѣн. л. 182.

[54]) Cedren. ed. Bonn, II, 435; Стритеръ III, 622. —

[55]) Ако е истина, че Анна, за която се ожени въ 989 година руский князь, равноапостолний Владимиръ, не е сестра на Византийскитѣ императори Василий и Костандинъ, а е българска царска дъштеря, то трѣбва да се приема, че тя е била дъштеря на Бориса, а не на Петра, както доказва П. Лавровски (объ Якимовский лѣтописи 77—79). Петръ, който умрѣ въ 968 г. и на стари години не е можилъ да има такава дъщеря, която съ младоста и хубоста си да е прѣлъстила Владимира. Въ 968 година такива млади моми сѫ били токо неговитѣ внучки, дъштеритѣ на Бориса, които тогава сѫ имали 17—20 годишенъ възрастъ.

АЗБУКЕТО НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖ. ДРУЖЕСТВО И Г. МУШЯКЪ.

Преди четери години, отъ страна на Българското Книж. Дружество, напечатахъ единъ членъ „за ново-българското азбуке“, въ който, между друго, е показано: какво азбуке ште да държи реченото Дружество и защто *то* намира за добро да приеме такова азбуке. Противъ този членъ сега, прѣзъ минжлий мѣсецъ Май, се появи една критика, напечатана въ 10-й брой на „Читалище“. Отъ тая критика не излиза никаква освѣта за въпросътъ, който се разглежда въ речений ми членъ, — но авторътъ ѝ не се е и взелъ да оправя моето, както казва той, „учение“ за азбукето: нѐму е грижата да го събори или, по добрѣ да рекж, да го изкубне изъ коренъ. Той казва, че това учение е криво отъ край до край, че *то е такова нѣчто,* което *не може да ся слѣдова.* Казва ште, че азъ, който съмъ се взелъ да разглеждамъ, какво трѣбва да ни бжде азбукето, не съмъ ште изучилъ нито *нынѣшний,* нито *старый Българскый языкъ,* — не знаж ни нáй-проститѣ граматически правила. — Казва такива нѣшта, па оставя на читателитѣ сами вече да се сѣштатъ, какво нѣшто е „*така нареченото*“ Българско Кн. Дружество, което не само е одобрило такова едно „учение“, но ште го е и приело. Самъ той гледа на това Дружество, като на едно толкова долньо нѣшто, дѣто и името му не изрича право, но притуря прѣдъ него прѣзрителнитѣ думи: *така нареченото.*

Въ доказателствата, съ които критикътъ подтвърждава тѣзи свои явни и потаени казвания, азъ не намирамъ ни

една свѣстна бѣлѣжка, ни една здрава и права мисъль. Но заштото по насъ и тия доказателства могжтъ минж на редъ и мо́гжтъ направи нѣкаква пакость, то намирамъ за потрѣбно да ги изобличж (думата — *разгледамъ* тукъ не може да се рече). Штж ги изобличж нарѣдъ, едно по едно, и честно: не така, както критикътъ разглежда моитѣ. —

Г. Мушякъ (така се е подписалъ критикътъ и много добрѣ е направилъ, дѣто си е затулилъ лицето задъ това име) захваща отъ старобългарската буква ѧ.

Тая буква отдавна е исхвърлена изъ азбукето ни, и намѣсто неѭ, сега едни пишжтъ *е: погледъ, споредъ, се;* другинѣкждѣ *е*, а нѣкждѣ *а* или ж: *погледъ, споредъ са* или *сѧ;* а пакъ други редомъ ѭ замѣнуватъ съ *я*, както прави и г. Мушякъ, който пише: *поглядъ, спорядъ, ся* и т. н. — За да се прѣмахне тая бърканица, азъ доказвамъ, че на́йлесний и на́й-правий пжть е да замѣнуваме овехтѣлата и исхвърлена буква ѧ редомъ съ *е:*

1) Заштото тя сега така по́-вечето се изговаря въ живата българска рѣчь.

2) Заштото *е*-то е по близо до старий гласъ на тази буква, която другочъ Българетѣ сж изговаряли като *ен* или *ем*.

Тѣзи двѣ основания, които сж главнитѣ начала и основания на пжтьтъ, изъ който азъ прѣдлагамъ да вървимъ при издирванията си за Българското правописание, тѣзи двѣ основания повтарямъ, ме увѣрихж оште, че това дѣто нѣкои ни учѣхж на врѣмето да замѣнуваме буквата ѧ съ *я*, както прави и сега оште г. Мушякъ, било много загубена и не права работа, заштото намѣрихъ, че такова нѣшто било свойственно на руский езикъ; но е противно на наший, въ който нѣма примѣръ, дѣто ѧ да се замѣнува съ *я*. Ето зашто азъ се изрекохъ малко нѣшто остричко противъ това явно лжеучение.

Срѣшту тѣзи мои разглеждания за буква ѧ, които сж изложени на 11 и 22 страници на членътъ ми „за Ново-

българското азбуке“ г. Мушякъ сега, слѣдъ четери години казва:

„Нъ ные знаемъ и, за да не сме излъгани, сега пакъ „испытвахме и ся научихме на здраво, че както въ много „другы мѣста, така и въ Панагюрище (тукъ господство му „забѣлѣжва, че азъ съмъ родомъ отъ Панагюриште. Тая „бѣлѣжка той повтаря и на друго мѣсто, дѣто притуря, „че азъ не само съмъ се родилъ въ Панаг., но и расълъ „съмъ тамъ. Не могѫ да се сѣтѭ, зашто е било толкова „нужно на читателитѣ да знаѭтъ това нѣшто) въ много „случяе дѣто въ стары-ты рѫкописы има писано ѧ, изри„чятъ не само *е*, а и *я*. На примѣръ: казватъ *редъ* и *на„ряждамь, стягамъ* и *стегнѫ, впрягамъ* и *спрегнѫ, клякамъ „и клечнѫ* и *клекнѫ*, прилагателно *святый* въ пълно окон„чяние казватъ *светый* съ *е*, а въ усѣчено окончяние святъ „съ *я*: *святъ чловѣкъ;* въ женскый и срѣдный родъ казватъ „*свѣтà, светò*, съ ударение на окончянието и *свята свято* „съ ударение на коренный слогъ: „*свята работа, свято „нѣчто*“.

Ако и права да бѣше тая бѣлѣжка, то и тогава учението ми за буква ѧ нѣмаше да загуби цѣната си: азъ пàкъ штѣхъ да казвамъ, че додѣ ние не се сговоримъ да замѣнуваме тая исквърлена буква съ *е*, до тогава нѣма да се прѣмахнѫтъ разногласията, които има между писателитѣ ни за това нѣшто. Рекохъ: *ако и права да бѣше тая бѣлѣшка*, заштото тя не е права. Примѣритѣ, съ които г. Мушякъ мисли да е доказалъ, че по насъ ѧ се изрича сега и като *я*, тѣзи примѣри, повтарямъ, не доказватъ това, но доказватъ друго нѣшто . . . . . Въ едно Българско село, та и въ цѣла область, дѣто има еднакво изговарянье, неможе една дума, *безъ да си измѣни граматический видъ*, да се изговаря нѣкога „съ ударение на окончянието“, а нѣкога „съ ударение на коренный слогъ“. Ударението, и то си има закони, които сѫ много здрави и постоянни. Това просодическо беззаконие, което г. Мушякъ е намѣрилъ въ

Панагюрската народна рѣчь не може да бѫде и ние *наздраво* знаемъ, че го нѣма. Панагюрецътъ, който си не е развалилъ езикътъ, казва само *светà, светò*: *света Петка, свето читиресе.* И единъ пѫть като казва така, той вече не може да казва и *свята, свято: свята работа, свято нѣчто.* Г. Мушякъ тука много злѣ се е излъгалъ, както се е излъгалъ и за думата *нѣчто*, която въ Панагюрище, народътъ изговоря — *няшто.* А излъгалъ се е, заштото не знае кого и какъ да распитва за народното изговарянье. За мѫжкий родъ, усѣч. оконч., на това прилагателно име господство му казва, че той се изговаря — *святъ.* А пакъ азъ наздраво знаѭ, че и тукъ се чуе *е*, а не *я*. Ето ви доказателство отъ една народна пѣсень, която въ Панагюрище пѣѭтъ и млади и стари.

Събрале сѫ вси светии
Млада Богу на коледа
Свет Иовану на кръштене;
Немаше имъ главенъ светец,
Главен светец *свет* Никола.

Има Панагюрци, които изговарятъ и святъ, свята, свято, но на такова не народно изговарянье тѣхъ ги е научила черковата, сирѣчь сегашнитѣ ни черковни книги, които, както е познато, сѫ прѣправени спроти руското изговарянье. — Ето какво прости работи Г. Мушякъ не познава, а пуснѫлъ се оште и да ни учи въ критиката си, какъ трѣбва да изучваме народното си изговарянье!

Другитѣ примѣри, които г. Мушякъ привожда въ бѣлѣжката си, сѫ оште пò-неразбрани. Истина е, че въ Панагюрище и въ много други мѣста казватъ: *редѧ, стегнѧ, спрегнѧ, клечѧ,* па казватъ и: *наряждамъ, стягамъ, впрягамъ, клякамъ,* но въ послѣднитѣ четери глагола *я*-то не е станѫло отъ ѧ, а отъ *е*, както, напримѣръ, и въ други единъ такъвъ глаголъ — *лягамъ,* (легнѫ) отъ *лежѧ,* — послѣдната форма и въ старобългарский езикъ се е писала така, сиречъ съ *е*. Въ фонетиката има единъ законъ, по който

по̀-слабитѣ гласни звукове нѣкога се повдигатъ и чрѣзъ това се измѣнуватъ въ по̀-силни, по̀-отворени. Това е единъ много важенъ законъ, който по български по̀ би било добрѣ да наричаме: *повдиганье гласнитѣ* [1]). По този законъ въ нашата фонетика *е* се измѣнува въ *ѣ*, — и това измѣнуванье или повдиганье *е*-то става въ такива производни глаголи, каквито сѫ Панагюрскитѣ: *наряждамъ, стягамъ, впрягамъ, клякамъ,* какъвто е и глаголътъ *лягамъ*. Тукъ коренний звукъ *е*, който се е упазилъ въ формитѣ: *редѭ стегнѭ, впрегнѭ, клечѭ, лежѭ,* повдигнѫлсе е, та се е измѣнилъ въ звукъ *ѣ*, който въ Панагюрище и въ много други мѣста въ такива случаи се изговоря като *я*. Ето отдѣ се е взело *я*-то въ глаголитѣ *ряждамъ, стягамъ, впрягамъ, клякамъ* и *лягамъ*. Нарекохъ ги Панагюрски, защото въ Панагюрище и въ други нѣкои мѣста ги изричатъ съ *я*. Въ много други мѣста тѣ се изричатъ: *нареждамъ, стегамъ, впрегамъ, клекамъ, легамъ*. Това поне изричанье трѣбваше да вразуми Г-на Мушяка, че въ тѣзи глаголи се намира *ѣ*, защото токо *ѣ*-то въ такива случаи нѣкѫдѣ се изговаря като *я*, нѣкѫдѣ като *е*, — токова нѣшто *въ такива случаи* не става съ *я*-то. Това поне изричанье, повтарямъ, трѣбваше да въспре господство му, та да не исказва така явно въ учената си критика до колко му е плитка науката!

Отъ ѧ г. Мушякъ прѣскача къмъ буквата ъ, съ която свършамъ изслѣдованието си за Новобългарското азбуке. При разглежданьето на тая буква, *между друго,* азъ забѣлѣжвамъ, че има нѣкои писатели, които намѣрватъ за добро да се исхвърли тя, па на края на думитѣ, дѣто не ѝ се вече чуе гласътъ, да ѭ незамѣнуваме съ нищто, а въ срѣдата да ѭ замѣнуваме съ ѫ. Трѣбва ли ни, тая буква

[1]) Намѣсто да го наричаме *законъ възвишения звуковѣ*, както го нарича авторътъ на „Наука за звуковѣ." Гледа „Читалище" 1873, кн. XI, стр. 1028. Въ тази „наука" не се споменува за „въсвышението" на *е* въ *ѣ*, което нѣшто ми се види доста чудно. Освенъ дѣто това „възвышение" на *е*-то се срѣшта твърдѣ често въ езикътъ ни, за него споменуватъ оште Лескиенъ и Миклошичъ, на които списанията за Българский екъ авторътъ на реченатa наука е челъ.

на края на думитѣ или нѣ, това питанье азъ не разглеждамъ, а се запирамъ само на това, дѣто съвѣтоватъ да ѭ замѣнуваме съ ѫ, на казвамъ: „то штѣше да е добрѣ, ако на всѫдѣ тѣзи двѣ букви (ъ и ь) се изговаряхѫ еднакво. Но помолѣте нѣкой Търновченинъ, или Врачанинъ, или Панагюрецъ да ви изрече *бьдь, ьгълъ, първо* или *пълно*, и вие лесно ште да се увѣрите, че буквитѣ ь и ъ иматъ макаръ и не съвсѣмъ ясно, но все особни звукове . . . . . Поради това ние штемъ да кажемъ, че исхвърляньето на . . . ъ не може да стане безъ осиромашаванье азбукето ни“. Отъ тѣзи ми думи г. Мушякъ е взелъ само *ьгълътъ* и *Панагюрецътъ*, па се подиграва съ тѣхъ така: „а тѫѭ рѣчь *ьгълъ* въ Панагюриште никой „не знае, и намѣсто неѭ „казвать *кіоше* и *кьтъ*, може по нѣкога и *рогъ*, та ште да „рече, че той (Дриновъ иска да ни покаже, какъвъ е гла„съть на буква ъ по изричяніе-то и въ рѣчь, която не ся „употрѣбява.“ — Тая рѣчь азъ не съмъ взелъ отъ физиката или отъ геометриата, както се иска на г. Мушякъ да докаже въ една бѣлѣжка, която прави подъ тѣзи си думи, но съмъ ѭ извадилъ отъ старитѣ ни свештенни книги, отъ които ни сѫ останѫли като наслѣдство (миразъ) и буквитѣ ь и ъ. Та като е питаньето за тѣзи стари букви, трѣбва ли да се исхвърли едната отъ тѣхъ или нѣ, то отъ само себе се разбира, че трѣбваше да вземѫ и една стара дума, въ която сѫ се писали и двѣтѣ, па да испитамъ, какъ сега ште да изрече, или, по-добрѣ да кажѫ, да прочете такава дума единъ Търновченинъ, Панагюрецъ, Врачанинъ. Штѫ да питамъ, разумѣва се, такива людье, които могѫтъ да четѫтъ, заштото знаѭ, че человѣкъ като се научи да прочита, чрезъ това не изгубва домашното си изговарянье. Мене ми трѣбва да чуѭ, какъ въ старо-българската дума *ьгълъ* Панагюрецътъ ште да изрече сега ь, какъ ъ: еднакво или не еднакво. Ето зашто ми е тукъ рѣчьта, а не е за това: употрѣбява ли се сега въ Панагюрите думато *ьгълъ* или нѣ.

Слѣдъ това г. Мушякъ се повърнта къмъ разглежданьето ми на буква *ѣ*. За неѭ, между друго, азъ забѣлѣжвамъ, че въ нѣкои мѣста се изговаря *все* като *е*, а въ други, *въ извѣстни нѣкои случаи*, като *я*. Господство му е взелъ токо тая ми бѣлѣжка, ца казва: „като е това така, то спо„рядъ второто „отъ начялата и основанията, които негова „милость (сиречь азъ) прѣдлага да държимъ въ изслѣдо„ванията си за правописанието, трѣбва да глядаме въ старо„българскый языкъ дѣ ся е писало *ѣ*, та тамъ да го пи„шемь и ные. Нъ намѣсто да направи така, г. Дриновъ „казва“ и проч.

Трѣбваше *да глядате*, господине мой, въ старобългарский языкъ, ако да не бѣхъ казалъ, че тая буква въ нѣкой мѣста се изрича *все* като *е*, а въ други, *въ извѣстни нѣкои случаи*, като *я*, и ако да не бѣхъ забѣлѣжилъ ощте, че старобългарскитѣ ржкописи не могѫтъ тукъ да ни оправятъ, заштото и въ тѣхъ не твърдѣ оправно се употрѣбва тая буква. А като сѫ казани тѣзи нѣшта, отъ които вие послѣдньото сте прехапали, то не трѣбваше и да очаквате, че въпросътъ за буква *ѣ* азъ штѫ да рѣшавамъ по второто отъ моитѣ начала и основания. — Че тоя въпросъ не може да се рѣши по това начало и основание, за това нѣшто азъ твърдѣ ясно съмъ казалъ и тамъ, дѣто показвамъ, какъ трѣбва да постѫпяме съ началата и основанията, съ помощта на които ние штемъ да можемъ да си изравнимъ правописанието. Тамъ азъ вземамъ думата *време*, която въ старитѣ ни ржкописи се е писала съ *ѣ*, па казвамъ: „ако думата време на всѫдѣ се изговаря тъй, както ѭ написахме, то така и да ѭ пишемъ, безъ да гледаме на това, че въ старобългарскитѣ паметници тя се пише врѣмѧ.“ Г. Мушякъ въ критиката си привожда подробно думитѣ ми, които се намиратъ прѣдъ тѣзи ми редове и слѣдъ тѣхъ, но тѣзи редове, той такожде е прѣхапалъ.

Съ такъвъ начинъ, съ такива учени доказателства, господство му доказва, че азъ и самъ не съмъ вървѣлъ

изъ пѫтьтъ, по който прѣдлагамъ да вървимъ въ излѣдованията си за правописанието.

За да оцѣнятъ читателитѣ по̀-добрѣ и другитѣ мисли и бѣлѣжки, които се намиратъ въ критиката на г. Мушяка, намирамъ за потрѣбно да имъ наумѭ съдържанието на членътъ ми „за Новобългарското азбуке.“ Въ този членъ азъ разглеждамъ токо единъ въпросъ отъ Българското правописание, именно въпросътъ за азбукето: кои букви ни сѫ потрѣбни, а кои сѫ за изхвърганье. Това само разглеждамъ, а не испитвамъ и коя буква дѣ трѣбва да се пише и коя съ коя може да се срѣшта, а съ коя нѣ. Това сѫ съвсѣмъ други въпроси, и ако да разглеждахъ и тѣхъ, то штѣше да рече, че съмъ се наелъ да оправѭ всичкото българско правописание и наелъ съмъ се да извършѭ такава голѣма работа въ едно разглежданье, помѣстено на три листе и половина, сирѣчь на седемъ страници. Ако и да споменувамъ вкратцѣ за употрѣбяваньето на буква *ѣ*, то само и само да покажѫ, че тая буква ни е потрѣбна, сирѣчь че има въ езикътъ ни и такъвъ звукъ, който нѣкои Българе изговарятъ като *я*, а други като *е* (*хлябъ, добря* и *хлебъ добре*). Та ако исхвърлимъ *ѣ*-то, то мѫчно штемъ да дойдемъ до сговоръ, съ што да пишемъ този звукъ. Така единъ свѣсенъ критикъ и трѣбваше да разбере бѣлѣжката ми за употрѣбяваньето на тая буква. И тъй, азъ разглеждамъ токо азбукето: наелъ съмъ се токо него да разгледамъ, заштото намирамъ, че токо този въпросъ отъ въпроситѣ за българското правописание е вече *узрѣлъ* за рѣшаванье. Другитѣ не само не разглеждамъ, но дори и казвамъ, че тѣ *оште не сѫ узрѣли* до толкова и че *повдиганьето имъ сега би било преждевременно.* Наумѣте, си, читатели, тѣзи ми думи, па слушайте какви работи казва г. Мушякъ по̀-надолѣ, въ критиката си.

Отъ както вече доказа, че азъ не съмъ вървѣлъ изъ пѫтьтъ си, господство му захваща да доказва, додѣ съмъ стигнѫлъ съ тоя вървежъ.

„Додѣ е достигнѫлъ негова милость, казва господство „му, и въ изслѣдованията си за: каква трѣбва да бѫде „азбуката ни, това ся види доста и само отъ заглавието „на члена му. Това заглавие: „*за новобългарскошо азбуке*“ „показва, че г. Дриновъ още не е отышьлъ до тамъ, дѣто „да види, че въ Българскый языкъ, самогласна *е* не може „да стои подиръ съгласна *к*, сирѣчъ, че въ нынѣшный „Българскый языкъ, както и въ старый, нѣма слогъ ке.“ Слѣдъ това побѣдоносно въсклицание, за да ме засрами, види се, оште пòвече, г. Мушякъ се повършта, та ме учи, че когато въ българский языкъ дойде *е* слѣдъ *к*, „тая по„слѣдната буква се измѣнява на *ч*, като на примѣръ: „*кръстникъ, кръстниче; влѣкохъ, влѣче, пекя, пече*“ и пр. — А пакъ азъ слушамъ това поучение и чудѭ се: по каква логика тоя чловѣкъ мисли, че като разглежда нѣкой какво трѣбва да ни бѫде азбукето, той трѣбва да отиде до тамъ, дѣто да види, че *е*-то не могло да стои подиръ *к*. Чудѭ се и благодарѭ Бога, че азъ не съмъ отишьлъ, до тамъ, заштото това штѣше да е единъ най-ясенъ знакъ, че ми се е забъркалъ умътъ. — Може ли да стои *е*-то слѣдъ *к* или неможе, може ли да се пише *азбуке*, както азъ пишѫ, или трѣбува да се пише *азбука*, както пишѫтъ Руситѣ и както пише г. Мушякъ, това никакъ не влази въ въпроътъ, който разглеждамъ въ членътъ си „за новобългарското азбуке“. Това трѣбва да се разгледа въ единъ съвсѣмъ други въпросъ за Българското правописание, въ единъ отъ тѣзи въпроси, за които азъ казвамъ, че не сѫ оште узрѣли за разглежданье. А додѣ не се разгледа този въпросъ, до тогава нито г. Мушякъ има право да ме хули, че пишѫ *азбуке*, нито пакъ азъ штѫ си дозволѭ да го прѣкарямъ, че пише *азбука*. За сега само могѫ да кажѫ, че, спроти както ми се чини, *азбуке* е пò-право. Това, дѣто г. Мушякъ расправя, че въ Българский езикъ нѣмало слогъ *ке*, то не е истинна: има такъвъ слогъ и може да го има, заштото освенъ *е*-то, което омегчава *к* и го измѣнява въ *ч*, ние

имаме и друго едно *е*, което нѣма такова свойство, заштото е отъ други родъ. Че въ наший езикъ има слогъ *ке*, това доказва и думата *азбуке*, която азъ съмъ взелъ изъ народний ни езикъ. Г. Мушякъ си „проштава“ да нарича това народно изговарянье *не право* и да доказва, че „то быва по онѫѭ бръкотиѭ, что има въ живый Българскый языкъ, та“..... Бързамъ да му прѣсѣкѫ рѣчь и да му кажѫ, че въ езикътъ нѣма „бръкотия“, както ѭ нѣма и въ природата. Както тукъ, така и тамъ всѣко нѣшто си има причината и върви по нѣкакъвъ законъ. Бъркотията ѭ правятъ хората, тѣзи хора, които се взематъ да расправятъ за непознати тѣмъ работи.

По-надолѣ господство му доказва, какво *излиза* отъ моето учение. „Стига, кажѫ, да покажемъ само, какво из„лиза отъ онова, что пише само за еднѫ буквѫ, на при„мѣръ за буквѫ *ѣ*, и то ще ни даде наумъ за всичкото „учение“. Слѣдъ тѣзи думи г. Мушякъ наумѣва бѣлѣжката ми за употрѣбяваньето на буква *ѣ* и по неѭ изрича прѣсѫда за всичкото ми учение, което, забѣлѣжете добрѣ, не е за употрѣбяваньето на буквитѣ, но е за азбукето. Този критически начинъ показва, или че г. Мушякъ има читателитѣ си за голѣми простаци, или пакъ че той мисли и сѫди по нѣкоя негова си логика, която трѣбва да е много чудна. Това — за начинътъ на критиката му, а сега да видимъ и друга една чудна работа. Отъ това, што съмъ забѣлѣжилъ за употрѣбяваньето на буква *ѣ*, г. Мушякъ изважда, че трѣбвало да пишемъ *Стоѣнъ, Боѣнъ*, „заштото, „каже, тыя имена въ именит. падежъ ся изричять *Стоянъ*, „*Боянъ* съ *я*, а въ зват. падежь *Стоене, Боене* съ *е*“. — Сиромахъ г. Мушякъ! Той билъ до толкова простъ, дѣто не е можилъ да разбере, че азъ казвамъ да гледаме, какъ се изрича въ разни мѣста една и тая форма отъ нѣкоя дума, а не двѣ или по-вече различни форми отъ неѭ (*хлѣбъ, мѣрка, добрѣ, злѣ*); па билъ и толкова плитъкъ въ науката, дѣто не може да отличи едно просто диалектическо свойство,

каквото е изговаряньето на *ѣ* въ разни мѣста (*хлѣбъ, хлябъ; мерка, мярка; добре, добря*) отъ единъ важенъ евфонически законъ (*Стоянъ, Стоене*), който се нарича *регресивна асимиляция)*. Не ме прѣкаряйте, читатели, че употрѣбявамъ тука толкова чужди думи: тѣ сѫ чужди наистина, но сѫ приети, като научни термини, отъ всичкитѣ просвѣтени народи, та и ние да ги приемемъ, не е злѣ.

Най-послѣ г. Мушякъ казва, че, уобште, моето учение „е такова нѣчто, което и г. Дриновъ не е слѣдовалъ; зачтото и не може да ся слѣдва, та е писалъ, дѣ каквото „му дошло на умъ. На примѣръ: писалъ е *мѣнявамъ, по„мирявамъ, укорявамъ, съчинявамъ* съ *я*, а *подтвърдѣвамъ, на„тъкмѣвамъ, дотъкмѣвамъ* съ *ѣ*, и пакъ на друго мѣсто *на„тъкмяванье* съ *я*". — Господство му пакъ взема за примѣръ злочестото *ѣ*! За да не закачамъ пакъ логиката на моятъ критикъ, азъ тукъ штѫ му кажѫ, че той само тагава ште има право да доказва съ такива примѣри, че не слѣдвамъ учението си, когато извадѭ нѣкое учение и за употрѣбяваньето на буквитѣ уобшто и на буквата *ѣ* особно. А додѣ не излѣзе на свѣтъ такова учение, то, както други нѣкои букви, така и *ѣ* то штѫ пишѫ, дѣ както ми дойде на умъ, и никой нѣма право да ме прѣкаря за това и да казва, че не слѣдовамъ учението си за новобългарското азбуке. Главнитѣ точки на това ми учение сѫ:

1. Исхвърлената старобългарска буква ѧ трѣбва да замѣнуваме съ *е*, а не съ *а* или пакъ съ *я*.

2. Отдавна исхвърленната буква *іе*, която сега нѣкои писатели искатъ да введѫтъ, по̀-добрѣ е да не се ввожда вече.

3. Сложната съгласна буква *щ* трѣбва да исхвърли и замѣни съ *шт*.

4. ы да се исхвърли и замѣни съ и.

5. *і* такожде да се замѣни съ *и*.

6. *й* да не замѣнуваме съ *і*. Макаръ това замѣнуванье и да е право, но заштото *й* се е вече добрѣ загнѣз-

дило въ азбукето ни и влѣзло е въ общто употрѣбление, то е по̀-добрѣ да не го кътнемъ.

7. *ь* въ срѣдата на думитѣ, дѣто гласътъ му се е смѣсилъ съ гласътъ на *ъ*, да се исхвърли и замѣнува съ *ъ*.

8. *ъ* и *ѫ* ни сѫ потрѣбни и двѣтѣ.

9. *ѣ* такожде ни е потрѣбно, но потрѣбно ни е не за оние думи, които въ старобългарский езикъ сѫ се писали съ *ѣ*, а за тие, които въ сегашний ни езикъ нѣкѫдѣ се изгвварятъ съ *я* а нѣкѫдѣ съ *е*. Кои сѫ тѣзи думи и колко сѫ? Това е други единъ въпросъ, който не влази въ въпросътъ „за новобългарското азбуке.“

Такива сѫ главнитѣ точки на „учението“ ми, което г. Мушякъ критикува. Ако искашъ, читателю, да се увѣришъ, право ли казва критикътъ, като увѣрява, че и азъ самъ не слѣдовамъ това учение, благоизволи да прѣгледашъ всичкитѣ ми Български членове, што съмъ написалъ, откакто е излѣзло на свѣтъ това учение. Токо тѣхъ прѣгледа̀й, но не рови и „Исторический ми прѣгледъ на „Б. Цѣрква“, па не рови и „Погледътъ“ ми, който извадихъ на свѣтъ заедно съ речений „Исторически Прѣгледъ“. Тѣзи двѣ книжки, които г. Мушякъ такожде закачи въ критиката си, сѫ писани оште прѣди да се роди учението ми „за азбукето“ оште 1869 година, та отъ само себе се разбира, че въ тѣхъ не съмъ слѣдовалъ това учение. Ако би при това прѣглежданье ти намѣришъ, че нѣкѫдѣ на мѣсто *се* е писано *са*, на мѣсто *и* е написано *і* или *ы*, на мѣсто *ъ* — *ь* на мѣсто *шт* — *щ* и т. н. то знай, че това сѫ или печатарски грѣшки или пакъ — lapsus calami, каквато има много въ моитѣ Български списания, заштото се четатъ далече отъ мене, та не могѫ самъ да имъ държѫ коректурата. Отъ своя страна азъ штѫ да кажѫ, че отъ 1870 г. слѣдвалъ съмъ учението си за азбукето, слѣдвамъ го и сега, па за напрѣдъ штѫ да го слѣдовамъ, заштото е право, *па е и много лесно за слѣдованье* и заштото знаѭ, че рано или късно всичкитѣ Български писатели штѫтъ да дойдѫтъ

до това учение, поне до пò-главнитѣ му точки. Дай Боже, пò-скоро да доджтъ! Тогава отведнъжъ ште се прѣмахне токо речи половината отъ причинитѣ, които толкова бъркатъ да си изработимъ едно общто правописание.

Г. Мушякъ свършва критиката си съ слѣднята хула, която изрича върхъ езикътъ ми. „Членътъ му (сиречь на Дринова) „за „новобългарското азбуке“ е пъленъ съ чюждѝ „рѣчи и въ него (сиречъ въ членътъ) има такыва грамма„тическы формы и изрѣчения, дѣто да му (?) си чюдишь, „отдѣ гы е избушилъ“. — Въ езикътъ на моятъ критикъ тукъ има една голѣма грѣшка, та не са разбира на членътъ ли той се чюди или мене. — За да покаже, какви чудни *грамматически форми и изрѣчения* има *избушени* въ членътъ ми, господство му изважда изъ него четери примѣра.

1. „Штжтъ да иматъ за прѣдмѣтътъ уловваньето общтитѣ закони“. При това той моли читателитѣ да забѣлѣжатъ членътъ *тъ*.

2. „Севастияновъ свалилъ фотографическа копия“.... Трѣбвало да се каже *извадилъ, или зелъ фотографъ копия*.

3. „Тъчно да изражаватъ звуковетѣ“. Отъ тѣзи три рѣчи, казва г. Мушякъ, „нито една не ся чюе въ народный языкъ“.

4. Рѣчь „*биваями*“. Като привожда тая рѣчь, г. Мушякъ забѣлѣжва: „страдателно причастие съ окончание *ямый*....., и то отъ глаголъ *бывамъ* срѣденъ залогъ. Такова нѣчто нито го е имало, нито го има“ и т. н.

Членътъ *тъ* въ първий примѣръ е едно отъ явнитѣ печатарски грѣшки или lapsus calami, за които споменжхъ пò-горѣ; а изрѣчението — *штѫтъ да иматъ за прѣдмѣтъ* — отдавна и често се употрѣбява въ писменний езикъ, отдѣто и азъ го съмъ взелъ. Сжштото штж да кажж и думитѣ: *тъчно, изражава, звукове:* всѣки, който е челъ Български книги или вѣстници, по много пжти е срѣшталъ тѣзи думи. Не се съмнѣвамъ, че и г. Мушякъ ги е срѣ-

ПИТАЛЪ, ТА ПИТЖ ДА РЕКЖ, ЧЕ ТОЙ КАТО КАЗВА, ЧЕ АЗЪ СЪМЪ *ПЗБУШИЛЪ* ТѢЗИ ДУМИ, ПОСТЖПЯ МАЛКО НѢШТО НЕЧЕСТНО.

За третий примѣръ питж да разпитамъ, и ако е истина, че Българитѣ не казватъ: *свалилъ фотографическа копия*, но казватъ *извадилъ*, или *зелъ фот. копия*, то тогава, азъ питж да рекж, че въ критиката на г. Мушякъ има и една свѣстна бѣлѣжка, отъ която съ благодарение питж да се въсползувамъ. —

Сега да дойдемъ и до думата *биваями*, по която г. Мушякъ доказва, че азъ отъ глаголътъ *бивамъ* съмъ направилъ страдателно причастие, та че опте съ окончание *ямий*. Господство му казва, че тая дума се намира „на образъ 20-й въ бѣлѣжкжтж"; а пакъ подъ тази бѣлѣжка има двѣ букви *з. р.*, отъ които, както и отъ съдържанието на бѣлѣжката е ясно, че тя е забѣлѣжка редакторска или забѣлѣжка, написана отъ редакторътъ, а не отъ мене. И всѣки, който прочита тая забѣлѣжка, отведнъжъ пте да се сѣти, че думата *биваями*, не се намира въ мойтъ членъ, не е моя [2]). Но защто г. Мушякъ увѣрява, че азъ съмъ *избушилъ* и тая граматическа форма, по която той доказва, до колко сж плитки моитѣ граматически познания? Господство му тука е направилъ една не малко, но много безчестна работа.

Мислж, че могж вече да искажж и една обшта прѣсжда за критиката на г-на Мушяка.

Тая критика е напълнена съ една голѣма научна дивота, която е много за оплакванье, че не си познава цѣната, но се има за *нѣшто*. Въ тая критика нѣма логика, нѣма здравомислие: авторътъ ѝ се бори съ едно „*такова нѣчто*", което по насъ наричатъ съ чуждата дума — *шереетлъкъ*. —

---

[2]) Не вѣрвамъ, нито пакъ мислж да сж мнозина онѣзи, които бихж повѣрвали, че почтенний Редакторъ е и з б у ш и л ъ такава „нечюена, невидѣна и непозната" граматическа форма: тя е станжла по една незабѣлѣжена печатарска грѣшка.

Покрай другитѣ си работи, Българското Книж. Дружество е поело на себе и грижата за отрѣбванье книжнината ни отъ такива зловредни и срамотни за неѭ критики. Не е чудно, че г. Мушякъ толкова не обича „*така нареченото*“ Българско Книжовно Дружество и неговото „*така наречено*“ Периодическо Списание. —

М. ДРИНОВЪ.

МОСКВА
1874. *Юний 27.*

Стихотворение.

Мари моме.

Мари моме, малка моме,
Мари моме русокоса!
Тѣзи твойтѣ сини очи,
Бѣло лице отъ какво сѫ?

Штомъ ги видѣхъ, измѣнихъ се, —
Ахъ измѣна прѣ-голѣма! —
Денемъ като лудъ все ходѭ,
Ноштемъ сънъ за мене нѣма!

Ахъ, незнамъ какво да правѭ:
Да ли люто да проклевамъ
Онзи часъ, Тебъ въ който срѣштнѫхъ,
Или да го благославямъ?

Но штомъ си за Тебе спомнѭ,
Все ми иде хемъ да плачѫ,
Хемъ отъ радости безкрайни
Пѫкъ сърцето ми подскача!

Ал' когато Ти ми кажешъ,
Че ште бѫдешъ вѣчно моя,
Никога вечъ нѣма плачѫ,
Но все химни ште Ти пѣѭ! - - -

Въ Русчукъ,
1874.

И. Даневъ.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

ИЗЪ СБОРНИКЪТЪ НА Г. П. БОЯДЖИОВА.[1])

(По говоръ отъ Велешко).

I.

Питал Мара цар Мурат бек
Он я пита, она нейке:
Она му се шега биіе.
Тува стана цар мурат бек,
Та поплени бела Мара.

---

[1]) Казвале сме и другадѣ, че първиятъ и главенъ задатъкъ на „Българското Книжовно Дружество“ е събирването на пръснѫтото богатство на нашата народна рѣчь и история отъ вситѣ крайшта на широката ни татковина и обработването и усовършенствуването на тая рѣчь. За да може това събирване да принесе желанната полза, освенъ бѣлѣжкитѣ ни, направени за *Българскиятъ народенъ Сборникъ* на В. Чолакова, гледъ „Период. Списание“ кн. V—VI, стр. 340—353, ние отправяхме въ разни мѣста до мнозина наши сънародници и частни писма, съ които ги молихме да се постараѭтъ и всѣки споредъ мѣстниятъ си говоръ да ни събира такива драгоцѣнности, като указахме и на начинътъ, споредъ който трѣбва да става това събирване. По̀-мнозина отъ нашитѣ учители, на които изключително гледа тая работа, за съжалѣние, не се отзоваха на това ни приканване. Ние сърдечно благодаримъ г-ну Г. П. Бояджиову отъ Велесъ, че той и не поканенъ благоволи да ни изпроводи единъ свой сборникъ отъ 128 разни народни пѣсни, отъ които ние обнародваме тука нѣколко само, а отстанѫлитѣ, подиръ надлѣжното имъ разглеждание и снабдяване съ нѣкои нужни бѣлѣжки, мѣркаме да обнародваме въ една особна книжка — Сборникъ. Това ште да направимъ обаче, непремѣнно, ако г. Г П. Бояджиовъ прибърза да ни снабди съ оште материялъ отъ народното българско умотворство въ тамошнитѣ страни, както: съ оште нѣколко пѣсни, приказки, гатанки и проч., каквото сборникътъ да стане по̀-пълнъ и по̀-богатъ съ разнообразие. Колкото за начинътъ, споредъ който г. Бояджиовъ е събиралъ тия пѣсни, при всичко, че намъ не сѫ познати всичкитѣ тънки особенности на тамошниятъ говоръ, видѣ ни се доста добъръ. Той штѣше да бѫде отличенъ, ако господство му не бѣше забравилъ и това важно обстоятелство: да тури ударения въ многосричнитѣ думи споредѣ тамошниятъ говоръ, каквото да се отличи напрѣганието на гласътъ въ други срички споредъ други говори. Инакъ, за събирването вкупъ на пръснѫтата ни народна рѣчь тоя трудъ е важенъ и съ това, че до сега малко сѫ се явявали такива драгоцѣнности, събирвани отъ Велешко.

Редакцията.

Се водиха три години;
Мара не се потурчила.
Па стигнала машко дете.
Расло дете, порасло;
Го пратила на џамия
Да си учи бела книга.
Деца му се шега бият:
„Море царче, мало царче,
Што се дидаш на големо?
Баре да си от колено,
А ти си ми от каурка!
Отъ каурка бела Мара“.
Дома дойде сѐ плачейки,
На татка си кажуіеше:
„Деца се шега бият:
Не сум било от колено,
Туку сум бил от каурка!
От каурка бела Мара“.
Тогай вика цар Мурат бек:
„Хайде, Маро, потурчи се,
Хайде вера погуби си,
Да ти простам Ново-Бърдо,
Ново-Бърдо и Кратово!“
Тогай вика бела Мара:
„Варай царе, цар Мурат бек!
Да ми простиш от Солуна,
Отъ Солуна гемиите; —
От Едрене џамиите,
От Станбола мостовете,
Па я не се потурчуям“.
— „Мори Маро, бела Маро,
Тия ми се татковнина“.

II.

Што ми сяіе у Легена[1]) града[2])
Даль іе сълнце у дзит задзидано,

[1]) Да ли той градъ што се споменуіе и у други стари Бълг. песни, не іе стара Лихнида (Охрида)?

[2]) Послегъните два или три сбора на секой стихъ се повторуятъ; така на прим., у 1-ийотъ стихъ се повторуіе: у „Легена града“.

Иль іе кула злато укована?
—Ни іе сълнце у дзит задзидано,
Ни іе кула злато укована;
Туку ми іе Милица Кралева:
Каде стои — ясно сълнце греіе;
Де зборуіе — сухо злато леіе;
Кога се смеіо — трендафил развива;
Кога ходи — тихи ветер веіе.
Я питале до девет кралеви,
Десетото Янкула войвода;
Нигде бракьа Милица не дале,
Ни Милица сърце я търгнало.
А што беше Янкула войвода,
Он се фали силом да я земе.
Кога беше на ден на Велигден,
На Милица бракьа ѝ говорат:
„Хай, Милице, Хайде мила сестро,
Промени се, сестро, накити се
Сѐ свилено рухо велигденско.“
Милица им хатжр не скършила:
Се промени, желна, се накити
У свилено и у камуіено. (?)
Отидоха църква на причесна,
Па от църква — право на соборот.
Па се фана Милица на танец [3]);
Малку игра, дур' се земньа тресе;
Полека пеіе, далеку се слуша,
Ми я дочу Янкула войвода,
Па си собра малку — многу войска,
три хиляди души,
Па си дойде у Легена града,
Па я граби Милица Кралева.

III.

— „Удри, Петре, удри, Вайрадинче!“ [4])
— „И я радим, майко, и конь ради,

---

[3]) Се фана (нашите селани изобщто звукъ ф не употребуятъ и произнесуятъ: се вана, върли го и пр.) на танецъ кога да кажеме за некого, ниіе у Велесъ разбираме некого или некоя, што стои на първо место на редотъ, и што го води 'орото.

[4]) Секой стихъ се повторуіе и се пеіе протегнато.

Кога Госпот, майко, не помага!
Триста души пот сабя пресекох,
Уште триста пот коньа подгазих;
Кога назат, майко, се опулих[5]),
Сите души на нози станале —
Настанале и по мене търчат!
Пред них 'оди сам свети Илия,
В' раци носи кърстатна байрака.
Па погледнах поле Вайрадинско,
Под Вайрадин войска испѣлнило
Конь до коньá, юнак до юнака.
Юнаците, како горски пилци,
А чадъри, еден до другьего;
Ал байраци, как небо облаци,
А мѫздраци, като честа гора.
Уште така, майко, кажуіейки,
Уште така поле гледаіейки; —
Па пуштиха два млади телала:
„Кой іе с' коньа, конак да си сака;
Кой іе пешак, метерис да фане!"

IV.

Ой Стойно, Стойно, Стойно Попова,
Стойно Попова, таго голема!
Стойна Попова две хора игра,
Две хора игра, две песни пеіе,
Две песни пеіе, два танца води,
Два танца води, две перя носи,
Мегьу перята китка смилова[6]).
Оздола иде Митре терзия,
Митре терзия, луда делия.
Колку я виде Стойна Попова,
Стойна Попова, тага голема,
Коньа разигра, раци разгърна,
Раци разгърна, Стойна прегърна.
На Стойна ли ѝ жалба паднало,
Жалба паднало и срам фанало.

---

[5]) Опулих = погледнахъ.
[6]) Смилъ, жълто горско цвѣте.

Па Стойна ли му тихо говори:
„Ой Митре, Митре, Митре терзия,
Митре терзия, луда делия!
Ходи си мадро, не се задевай!
Да не те видат мой девет бракьа,
Па уште девет мой братучеди;
Ке те и'сечат залак по залак,
Залак по залак, што мрава носи!“
Па Митре ли ѝ тихо говори!
„Ой Стойно, Стойно, Стойно Попова,
Стойно Попова, таго голема!
Ако ме видат нека ме сечат,
Нека ме сечат залак по залак,
Залак по залак, што мрава носи.
Ти да ме збереш у танко лърпче,
Да ме насеіеш буйна градина.
Я ке[7]) си никнамъ секакво цвекье;
Ти да ме береш, да ме накьитиш,
Да ме пакьитиш кьитка[8]) мешана,
Да ме раздаваш по мали моми;
Нека ме носат за ситни леси.“
На Стойна ли ѝ жалба паднало,
Жалба паднало и срам фанало —
От другачките;
Па си извади рушкото ноже,
Да го убоде млади Митрета.
Нейзини друшки не ѝ дадоха,
Не ѝ дадоха да го убоде.
Па го видоха нейзини бракьа,
Па го видоха, ништо не рекле:
Мило им било зет да им биде.

---

[7]) Ние изговораме слоготъ *ке*, като да е пишанъ: *кье*; а во некои отъ селата ча нашата область (со исключение на спомагатели. глаг. *ке*) го изговараатъ, како да е пишанъ *къе*. Така они речовито: кьерка, цвекье, кьемеръ и пр. ги произнесуятъ къерка, цвекъе, къемеръ и пр.

[8]) Слогови: *ки* и *ги*, у по̀-векето отъ нашите села се изречуятъ *къи* и *къи* = *къі гъі*. Така селаните ни викаатъ: къітка, лакъі, макъі (мжки), книгъі, дагъі (джги); а ние (гражданите) — къитка, книгьи и пр.

V.

Попленил Петре, поробил
Камбер Кадъна Султана
Со дванаіесет алайки,
Со дванаіесет робинки.
Сите алийки у кола,
Камбер кадъна предъ кола
Гола, боса, гологлава,
Машко дете у раци
По тая пука — жешчина,
По тия жешки каменье.
Камбер кадъна говори:
„Бре Петре, бре Маџарине!
Ели ме на кола качи,
Ели ми глава пресечи,
Ели ми дете прифани,
Не можам веке да 'одам".
„Камбер кадъно Султано,
Ни те на кола качуям,
Ни па ти глава прейчуям;
Ни́ ти детето прифакьам:
Камбер кадъно Султано!
Да ли знаіеш, паметуіеш,
Кога бех момок[9]) татка ти,
Лута ме треска тресеше?
Я ти посаках понуда,
Понуда чисто кравайче,
А ти ми да̀де корките,
Што ги 'ъртите глодале.
Я ти посаках водица,
А ти ми даде водица,
Што си детето баньаше."

VI.

Кара-Видо вино пиіе
На той поле на Веноле[10])
Пот той дърво дафиново,

---

[9]) Момокъ = ратай.

[10]) Това поле сосъ истото си име се на'оди на три или четери саати патъ (пѫтъ) на Югъ отъ Велесъ, и іе разположено покрай деснийотъ брегъ на р. Вардаръ.

Слуга му іе мила сестра, —
Долетале два галаба,
Кондисале на две гранки,
Му пуштиле бела книга.
Кара-Видо книга гледа,
Книга гледа, сълзи рони.
Што му книга кажуіеше:
„Стани, стани, Кара-Видо!
Турци двори испълнило!“
Тува стана Кара-Видо,
Си отиде у дворови,
Си затвори вити порти,
Се искачи на дивани. —
Му говори Катерина:
„А што стоиш, Кара-Видо!?
А што стош, та што чекаш,
Силна войска довтасала!“
Кара-Видо ѝ говори:
„Катерино, първна љубо!
Иди пушти малку вино,
Малку да се понашиям.“
Па отиде Катерина,
Си отвори девет врати,
Девет врати, земньи клети [11]).
Кога виде, што ке види!
Земньи клети — Турци пълно!
Каде пият руйно вино:
Кой се чизма, кой се еминия!
Назат ми се повратила:
„Кара-Видо, Стопанине!
А што стоиш, та што чекаш?
Земньи клети — Турци пълно!
Каде пиятъ руйно вино!“
Тува стана Кара-Видо,
Си истъргна остра сабя,
Се размаха на лево, на десно,—
. . . . . .
Кога се врати на дивани,

---

[11]) Той зборъ означуіелъ: потони, потъни, подземници, дека обикновенно стоятъ бочвите со вино.

Па погледна на сокаци;
Кога виде, што ке види!
„Сека порта зелен байрак,
На нашата дванаіесет,
Дванаіесет ал-байраци!“

VII.

Извишуіе сиви сокол
Нал цареви рамни двори.
Еве сега токмо три дни,
Токмо три дни и три ноки,
Какво сокол извишуіе:
Ни на небо извишуіе,
Ни на земньа кондисуіе.
Го видоха царевите,
Царевите дуганции;
Отидоха цар' кажаха:
„Ейди, царе, цар Костадинъ!
Извишуіе сиви сокол
Нат твойте рамни двори.
Еве сега токмо три дни,
Токмо три дни и три ноки
Ни на небо извишуіе,
Ни на земньа кондисуіе.“
Цар Костадин им говори:
„Ейди, мои дуганции!
Изнесете добра коньа,
Белки му се месо яде.“
Изнесоха добра коньа. —
Уште толку извишуіе!
Отидоха цар' кажаха:
„Ейди царе, цар Костадин!
Изнесохме добра коньа, —
Уште толку извишуіе“!
— „Изнесете легьен вода,
Белки му се вода пиіе.
Ако му се вода пиіе,
Нека слезне, нека пиіе“!
Изнесоха легьен вода, —

Уште толку извишуіе!
Цар Костадин им говори:
„Изнесете столнината,
Турете я на срет двори!
Да поседам[12]), да погледам.
Да погледам сокол пиле, —
Како пиле извишуіе“.
Изнесоха столнината
Цар Костадин на стол седна;
Си погледна сокол пиле,
С' криля трепа, книга пушти
Цар Костадин на скутеви.
Цар Костадин книга гледа,
Книга гледа, сълзи рони.
Што му книга кажуіеше:
Ейди царе, цар Костадин!
Да си станеш от столнина:
Друк ке седне на столнина!
Турско царство ке наваса,
А каурско ке погине“!
Уште така гледаіеки,
Дофтасале клети Турци,
Клети Турци Анадолци.

VIII.

Сите делии, калеш Милко,
Коньи седлаат,
Коньи седлаат, калеш Милко,
Себе ружаат.
Отъ триста души, калеш Милко,
Еден іе ексик,

---

[12]) Глаголите отъ 1-во и 2 ро спряжение у 1-во лице, нас време [Изяв. пак.], ед. число, у пó-веке отъ на нашите села, а най-много у пó-далечните отъ градотъ, окончаваатъ на *а* и *я*; а не како у насъ во Велесъ, на *ам* и *ям*. Така нашите речови: метам, пеям, държам, судам и пр. селаните ни ги произнесуятъ: мета, пея, държа, суда и пр.; по 2-ро и 3-то лице и селаните и ние — метеш, пеіеш, държиш, судиш; мете, пеіе, държи, суди; во мн., число и селаните и ниіе — метеме, пеіеме, държиме, судиме; метете, пеіете, държите, судите; метатъ, пеят, дъжатъ, судат. Колку за глаголите отъ 3-то спряжение, они, и у селата ни и у насъ, се начнуятъ и се спрегаатъ така: викам, аш, а; викаме, ате, викаат.

Еден іе ексик, калеш Милко,
Турче коца-бей.
Ни коньа седла, калеш Милко,
Ни себе ружа;
На укьан седи, калеш Милко,
Ракия пиіе,
Ракия пиіе, калеш Милко,
С' тамбура свири
У тамбурата, калеш Милко,
Тебе те реди:
Хой Милко, Милко, калеш Милко,
Милко Шаткоска [13])!
Я ке си идам, калеш Милко,
На силна войска;
Ти да си седиш, калеш Милко,
Мене да ме чакаш!
Кога ке дойдам, калеш Милко,
Па да те найдам"!
Сос него беше калеш Милко,
Йове Радевче;
Па Иово ли му, калеш Милко,
Тихо говори:
„Хайде прости я, млат коца-бей,
Милка Шаткоска!
Хайде прости я, млат коца-бей,
Нека се мажи"!
—„Не я проштавам, желен Йове,
Ни па я зимам"
—„Хайде дай му я, млат коца-бей,
На млат Алекса,
На млат Алекса, млат коца-бей,
Кьор-Пейовечто;
Ке ти направи млат коца-бей,
Чоха шалвари."

---

[13]) Таа жена у детинството на Майка ми била стара баба. Отъ тогай до сега има 40 години, и ако речеме, оти она отъ моминството си до предъ това време броила 60 год., излезуе. какъ таа песна іе стогодишна. Въ това време и после Делиите (Делибашии) се играли со царската рая и така, како што се опишуіе у песнава. Отъ нашите стари се прикажуе за Делиите, што обходили градови и села, и правиле зулумъ и во настоящийтъ векъ. Така исто се прикажуе и за злодѣйствата отъ Арнаутски дружини, како и чести разбивания на тия дружини отъ царската войска; не толку се прикажуе у нашето место за яничари.

— „Не му я давам, желен Йове,
На млат Алекса;
Хай ке я простам, желен Йове,
Нека се мажи;
Ке му я дадам, желен Йове,
На млат Тодета,
На млат Тодета, желен Йове,
Тодоровчето:
Он ке ми прави, желен Йове,
Татар долама,
И ке ми прави, желен Йове,
Чоха шалвари,
И ке ми прави, желен Йове,
Алово цубе“.

IX.

Девойка си бел Дунава кълне:
„Е, Дунаве, ти бели Дунаве!
Крайни ти търски обраснале!
Дълбини ти сънце огреяло!
Я си имах еден мили братец,
И него го бел Дунав кердоса!
От жалозби Дунав проговори:
„Е, Девойко, хубава девойко!
Што ме кълнеш мене на правина!
Брат ти беше луда аџамия,
Конь яхаше триш по̀-аџамия,
Та загази Дунав без бродови,
Та загази, веке не излезе“!

X.

(По говоръ отъ Калоферъ.)

—„Пене, милж бачку![14])
Кътy Пжвун прътн
Ду девят жлтжнж
И пжвур с' ржкиж,
Ч' оти ни ги пуіе,
—„Ѭ бре бачіу Кольо!

---

[14]) Стиховетѣ на тая пѣсня се четжтъ така: Пене, милбачку! кжту пжвунъ прътн, къту Пжвунъ прътн ду девять жлтжнж и т. н.

ІАс ни бих іу дума,
Нѫ бих іу лелини
При Пенѫ лелинѫ,
—„Пене, милѫ бачку!
Пѫвун сѫ іужени.
ІАс ж'идѫ нѫ Стамбул
Със дили Мѫринѫ
Кунье дѫ му водѫ
—„Ѭ бре, бачіу Кольо!
Ни іуди нѫ Стамбул
Със дили Мѫринѫ,
Кунье дѫ му водиш
Ѭку брѫшно ніамѫш,
Ѭку пѫри ніамѫш,
Пѫри дѫ ти дѫдѫ
Къту Пѫвунъ прътн,
Ду дедят ѫлтѫнѫ,
И пѫвур с' рѫкпѫ,
Ч'оти ни ги пуіе,
Ѭми му ги върнѫ"?
ІАс ни бих іу дума,
Нѫ бих іу лелини,
При Пенѫ лелинѫ,
Пенѫ дѫ си плитѫ."
Пѫвун сѫ іужени,
ІАс ж' идѫ нѫ Стамбул,
Със дили Мѫринѫ,
Кунье дѫ му водѫ,
И дѫ ги тимѫрѫ".
Ни іуди нѫ Стамбул,
Със дили Мѫринѫ,
Куньѐ дѫ му водиш,
И дѫ ги тимѫриш.
Брѫшнò дѫ ти дѫдѫ,
Пѫри дѫ ти дѫдѫ,
Ду иліаду грошѫ.

(Испѣнѫ отъ Г-жа Велика х. Паничкова.)

КРИТИКА.

Исторія на Българскыя народъ съставилъ Т. Н. Шишковъ. Новъ Учебникъ въ двѣ части, назначенъ за пò-горнытѣ классове на народнытѣ нашы училища. Първо Изданіе отъ книгопродавницата Момчиловъ и С-іе въ Търново и Руссе. Цариградъ 1873. Цѣна 20 гроша.

Г. Т. Н. Шишковъ продължава пò-вече и пò-вече да убогатява нашата сиромашка книжнина съ своитѣ отъ день на день пò-важни, обемисти и сериозни трудове умственни. И забѣлѣжителното както и утѣшителното въ това е, че туй убогатяване става по всичкитѣ отрасли на науката, така штото богатството и разнообразието на г. Шишковътъ талантъ сериозно начева да ни привожда въ очудвание. Не успѣва човѣкъ да се насладе съ красотитѣ на „Велисария“, ето ти че се евява „Глезенъ Мирчу“ отъ хубавъ пò-хубъ; послѣ те поражава *грандиозната* „Теорія на Българската словесность“, въ която между другото се обѣштаватъ, особенно въ предговорътъ, толкова други прекрасни плодове за нашата книжнина, а нàй-повече за Българскиятъ нашъ езикъ, който отистина има нужда и отъ многотрудието по тази часть на г. Т. Н. Шишкова; но и на това произведение дору се нарадва и начуди човѣкъ, ето че ти се поднася друго оште пò-сериозно и обемисто произведение подъ приятното за всѣка Българска душа заглавие „Исторія на Българскыя народъ“ съ едно предисловие, отъ което между другото се научаваме, че това ново произведение на г. Т. Н. Шишкова е плодъ на 12 годишенъ умственъ трудъ . . . . Но не е само това. Искате ли „Бъл-

гарска граматика" оште по̀ сполучлива и отъ многосполечливата граматика на г. Момчилова? — потръсете изъ книжарницитѣ, особенно на Момчилова и С-іе и вие непремѣнно ште намѣрите граматиката на г. Шишкова съ предисловие оште по̀-добро отъ предисловие на „Теоріята" и Историята". Искате ли сериозенъ математически трудъ? — потрѣсете пакъ изъ казанитѣ книжарници и вие непремѣнно ште намѣрите и такъвъ трудъ[1]) отъ г. Шишкова. Искате ли пѣсни и стихотворения? — и такива нѣшта се намиратъ, съчинени отъ г. Шишкова..... И всичко това множество и разнообразие на тежъкъ умственъ трудъ кога се евява? Тогава, когато по всичкитѣ отрасли на науката има вече доста произведения на нашитѣ гении и списовачи. Драмата „Велисарій" и комедията „Глезенъ Мирчу" евихж се една подиръ друга слѣдъ прекраснитѣ и многочисленни произведення по тази часть на прочутиятъ Драматургъ нашь г. Войникова, както и слѣдъ такожде многочисленнитѣ произведения на оште по̀-прочутиятъ, всеобемлюштиятъ, всезнаюштиятъ, неутомимиятъ *правъ богословъ* отъ Руссе, г. Тодора Станчова. „Теоріята на Бътгарската словесность" се еви слѣдъ знаменитото произведение по тази часть на оште по̀-знаменитиятъ г. П. Оджакова (фонъ[2]). Българската Граматика на г. Шишкова се еви слѣдъ толковато много граматики на г. Груева, Мирковича, Войникова, Момчилова и др. На ето че се евява сега отъ г. Шишкова „История на Българскиятъ народъ" слѣдъ сериознитѣ трудове на г. Войникова, Душанова, Манчева и др.[3]). Не! човѣкъ съ посредственни умственни

[1]) Справедливоста иска да кажемъ тукъ, че Аритметиката на г. Шишкова е отистина сериозенъ трудъ и че е по̀-систематически изложена и въобште по̀-добра отъ голѣмата Аритметика на г. Данова, и ние безъ да се свѣнимъ препоржчваме ѣж на нашитѣ учители.

[2]) Въ предисловието на това си произведение, обаче г. П. Оджаковъ много надминува г. Шишкова. Хеле въ сжжденията за происхождението на Българската поезия никой на свѣта не може да се сравни съ г. Оджакова.

[3]) Да ли нѣма г. Шишковъ да се впусне и въ лингвистиката и да изброди нѣкой „Българско-френски рѣчникъ" подиръ изброденията вече трудъ на г. Бого-

способности не би се рѣшилъ на такива подвизи — да съперничи въ всичко съ първостепеннитѣ наши труженици въ книжовното поле. Вижда се г. Шишковъ да е чувствувалъ твърдѣ добрѣ голѣмата мощь на своятъ духъ и гений, на своето превъзходство предъ другитѣ, когато се е залавялъ за всѣки единъ отъ своитѣ умственни трудове, заштото не може да бѫде отъ никого скрито — понеже самъ г. Шишковъ го изповѣдва въ предисловието на трудовете си, — че той за всѣкъ единъ свой трудъ се е залавялъ съ цѣль — да представи на читателитѣ нѣшто по̀-пълно и по̀-съвършенно отъ колкото е имало до сега въ Българската книжнина. И наистина, той е оправдавалъ намѣрението си. Погледнете на неговата граматика и вие ште видите, че тя е доста обемиста; погледнете на „Теоріята“ му за Българската словестность и вие ште видите, че тя не е по̀-малка отъ „науката за стихотворството“ на на г. Оджакова. Ами неговата „Исторія на Българскыя народъ“ — има ли отъ нея по̀-голѣма Българска история писана до сега отъ Българинъ? Нѣма. Колкото за превъзходството на съдържанието на всичкитѣ тѣзи произведения — достаточно е да прочетете предговоритѣ имъ и вие ште се увѣрите напълно, че и по съдържанието си тѣ заематъ първо мѣсто. Отистина, ние не можемъ да се не признаемъ, че съ страхопочитание гледаме на умственното разнообразие на г. Шишкова и на неговото неутомимо многотрудие, и не само приклоняваме глава предъ този гений, но и велегласно и въ всеуслишание препоржчваме на всичкитѣ наши млади, които иматъ присърце да се трудятъ на книжовното поле, да иматъ винаги за примѣръ

рова, или да състави „по̀-методическа грамматика“ за классическитѣ граждански училишта подиръ преведената вече и издадена съ запазвание правото за препечатвание на г. К. Ив. Търновскій? Г-нъ Търновски тържественно заржчва да не препечатва тая грамматика нито съчинителятъ и Д-ръ Ф. Аннъ! Ние предупреждаваме г. Шишкова отъ лигвистически трудове, заштото г. Търновски мѣрка да печата и единъ всеобемлюшти Нѣмско-френско-гърцко-български писмовникъ, на който стойноста е отдавна вече получилъ предплатена!

г. Шишкова и неотстжпно да подражаватъ неговото многотрудие и неговата неустрашимость. Трудолюбието е похвално и достоподражателно качество. Трудолюбивиятъ човѣкъ винаги заслужва́ похвала и уважение, а най-по̀вече такъвъ, който е неутомимъ въ мжчното поприще на книжовноста, особенно же въ попрището на Българската книжовность. Но . . .

Ние, Българетѣ, сме чудни хора. Въ всичко ние обичаме да бждемъ първи. Търпѣние ли се иска, трудъ ли се иска, — ние сме първитѣ. Малко ни е грижата насъ, че това търпѣние или този трудъ сж неразумни и безполезни. И това похвално и достоподражателно надпреварване се забѣлѣжва особенно въ нашата умствена дѣятелность, преимуштественно же въ нашитѣ книжовници, а на̀й-повече въ тѣзи, които случаятъ турналъ на чело или понѣ имъ далъ възможность сами да се считатъ, че стоятъ на чело. Не е ли истина това, че въ развитието си ние много сме останале назадъ, че нашата книжнина и по обемъ и по съдържание е много сиромашка? Това го знаѭтъ всички, та и мнозина отъ насъ самитѣ го познаватъ и исповѣдатъ. Кога е така, трѣбало би ние да се залувимъ за основата на нашето развитие, та така постепенно и сигурно да вървимъ напрѣдъ. Но какво гледаме на дѣло? — Съвършенно противното. Ние не можеме правилно да прочитаме, нито пъкъ да си записваме името както трѣба, а пъкъ разгледайте програмитѣ на всичкитѣ наши училища и вие въ всичкитѣ ште видите сѐ високи и голѣми науки, безъ да има нѣшто казано въ тѣхъ за първоначалното убучение; ние не познаваме и на̀й-проститѣ правила на първоначалното обучение и въспитание, което може да положи яка основа за по̀-нататошното наше правилно развитие, а се изпотрепваме да тръсиме за училиштата си учители съ много и високи познания и имъ наддаваме голѣми-голѣми плати, тогазъ когато първоначалното обучение и въспитание на дѣцата си отдаваме въ ржцѣтѣ на хора невѣже-

ствени и лѣниви или сакати, които не се срамуватъ да се наричатъ педагози, глѣдаме такивато педагози да бѫдѫтъ колкото е възможно съ по́-малко плата и за това ние си даваме право да мислимъ, че сакатъ педагогъ трѣба да бѫде заплатенъ като нѣкой просякъ.

Ние всинца признаваме и особенно у книжовницитѣ и учителитѣ е сега на мо́да велегласно да проповѣдватъ, че първоначалната отхрана и развитие сѫ на̀й-необходимитѣ за нашиятъ народъ нѣшта; на мода е горешто-горешто да съвѣтуватъ, че трѣба да се обърнѣло сериозно внимание на това, а между туй всѣки отъ тѣзи книжовници и учители считатъ унижение за себе си да се залувятъ съ първоначалнитѣ работи, съ малкитѣ дѣца, а тръсятъ сѐ високи предмѣти да списватъ и преподаватъ... Та не е ли пълна и неопровержима истина това, че нарѣдко ште се намѣри у насъ учитель, който да удобрѣва прѣдшественника си, програмата и начинътъ на обучението му и който да не хвали и да не превъзнася своята програма? — Ние нѣмаме букварчета като хората, ние не знаемъ да говориме Български, не познаваме свойствата и особенноститѣ на езикътъ си и никой отъ насъ не се заема съ изучването на тѣзи *дрѣбни* и *долни* работи, а всички гледаме да списваме и печатаме сѐ обемисти граматики — по правилата на чуждитѣ езици... Ние не сме изучили както трѣба ни една Българска народна пѣсня, нѣмаме едно понѣ малко понятие отъ духътъ на Българската поезия, а пишеме и печатаме. „Наука за стихотворството“, „Теорія на Българската словесность“... Ние не познаваме себе си, народътъ си, не знаеме понѣ на̀й-главнитѣ и важни събития отъ народната си история, нѣмаме нѣкое цѣло и закончено понятие за минѫлото си, а намъ ни предлагатъ подъ видъ на *популяренъ* учебникъ дълги и широки избирвания, заети отъ тогозъ и оногозъ и необмислени добрѣ, нито разбрани както трѣба — за това какво сме били преди 3000 години до

Христа, дѣ сме живѣли, какъ сме се облачели, какво сме ѣли и много други такива важни важни издирвания...

Кажете сега, не сме ли чудни хора ние Българетѣ? Не само сме чудни, ами оште и смѣшни! И защто е това така? — Защтото ние всички въобще, а особенно книжовницитѣ ни залавяме се за работа съ намѣрение не да *направимъ* нѣшто, а да се *покажемъ*. Ние нàй-повече въ книжовнитѣ си предприятия не се въодушевляваме отъ свѣтлината на истинската наука, и за то не постѫпваме споредъ нейнитѣ закони и искания; въ тѣзи предприятия възбудитель и рѫководитель не ни служи любовта къмъ обштата полза, а нашитѣ частни интереси и егоизмътъ ни: тѣ ни насърчватъ, тѣ ни сѫ рѫководители, и цѣлта ни е — постигването на тѣзи наши частни интереси и удовлетворението на нашиятъ дребенъ егоизмъ... Дриновъ написалъ Българска История съ цитати, защто такава история да не напише и Шишковъ — хемъ да ѭ натрупа съ пò-вече цитати? Груевъ написалъ граматика за Българскиятъ езикъ, защто и Войниковъ, или и Шишковъ да не напишатъ оште пò-хубави граматики за този езикъ? Миладиновци издали Сборникъ отъ Български пѣсни, защто това да не направи и г. В. Чолаковъ? Славейковъ издава вѣстникъ, защто това да не го стори и Найденовъ или и Р. Блъсковъ? Защто-я? Нима тѣ сѫ пò-долни отъ първитѣ? — какъ може!.. У насъ нѣма тая искренна любовь къмъ народната полза, която кара човѣка да остава на страна и егоизмътъ си и частнитѣ си интереси, а да гледа само за обштественната полза. Нѣма у насъ това съзнание разумно, което прави човѣка, нàй-повече книжовника и списовача да уважава и себе си, и поприштето, въ което е влѣзалъ, и другитѣ на които предлага трудоветѣ си. Ние не познаваме нито пъкъ можемъ да цѣнимъ важноста и светоста на книжовното поле, а при това, у насъ нѣма и тая нравственна доблесть, която кара човѣка добрѣ да пресмѣта силитѣ си, преди да се залови за важна и сериозна работа

и която никогажъ не позволява да се залавяшъ за работа такава която надминува силитѣ ти. . . .

Такива печални мисли сѫ ни обземали и другъ пѫть и ние сме имали случай публично да ги изказваме. Но сѫштитѣ печални мисли ни обзехѫ и сега, като разгледахме новиятъ трудъ на г. Т. Н. Шишкова именно — неговата „История на Българскыя народъ“, и ние не можеме да се удържимъ, за да не ги изкажемъ пакъ публично. Може би честото повтаряние на една и сѫшта истина, макарь и горчива, ще вразуми онѣзи, както трѣба, които сѫ жедни за дѣятелность и готови да се впуснатъ въ книжовното поле.

Признаваме се откровенно, че ние съ искренна радость посрѣшнахме поевението на новиятъ трудъ на г. Шишкова. Безъ да гледаме на репутацията, която досегашнитѣ произведения на г. Шишкова сѫ му спечелили въ книжовниятъ міръ, ние не можехме да не очакваме, че, слѣдъ имѣющитѣ се вече учебници по Българската история и преимуществено — слѣдъ забѣлѣжкитѣ, които се направихѫ въ „Период. Списание“ на Дружеството по поводъ на г. Душановата История, както и въ „Читалище“ по поводъ на Българската история отъ Манчова, г. Шишковъ не ще си позволи да ни представи друго по Българската наша история, освѣнъ учебникъ пъленъ, добъръ, — такъвъ именно, въ какъвто нашитѣ училища сега за сега отистина иматъ голѣма нужда. Нашето очакване се обърнѫ почти на пълна увѣренность, като видѣхме самъ г. Шишковъ да ни увѣрява въ предговорътъ на новиятъ си трудъ, че той напълно се съгласувалъ съ забѣлѣжкитѣ както въ „Период. Списание“ така и въ „Читалиштето“ и че безъ да се хвали, господство му ималъ „всичкитѣ тѣзи съображения предъ видъ, когато се залувилъ да пиши историята на българскыя народъ, може бы противъ силытѣ си“ (глед. предговорътъ му стр. XII). Но колко много и жестоко излъгани се видѣхме, като разгледахме самата книга! Г. Т. Н. Шиш-

ковъ излъгалъ себе си, та излъга и насъ. Той ималъ (вѣрваме му) предъ видъ всичкитѣ съображения, изказани въ спомѣнѫтитѣ двѣ списания по поводъ на евившитѣ се тогава учебници по българската история, но, когато пишалъ своята история, не се е съображилъ съ тѣзи съображения или понѣ е мислилъ че се съображава, и на дѣлѣ не го е направилъ. Ако да бѣше отистина се съображилъ съ казанитѣ забѣлѣжки, Историята му на Българскыя народъ не штѣше да бѫде нито толкова голѣма и безсъдържателна, нито толкова неопредѣлена, безхарактерна и захласнѫта.

Отистина, когато първи пѫть разгърнѫхме новото произведение на г. Шишкова, ние се пострѣснахме и доста смутихме отъ многочисленнитѣ цитати, имена на разни автори-историци, чужди доказателства и свидѣтелства. Всичко това ни накара съ благоговѣние да погледнемъ на г. Шишковата книга като на специално критическо издирванье по Българската История. „Ето сериозенъ трудъ по единъ отъ сериознитѣ предмѣти“, помислихме си ние. Но колкото по̀-вече разглѣдвахме тая книга, толкова по̀-вече дохождахме въ недоумѣние и въ концѣ-концовъ додохме до тамъ, штото не можихме, както и сега не можемъ да опредѣлимъ, што е това за книга и г. Шишковъ съ нея какво е искалъ да ни даде — специално критическо издирване ли по Българската История, учебникъ ли или популярно изложение на тая наша история. Тя е всичко, а въ сѫштото врѣме и ништо. Тя не е и не може да бѫде специално критическо издирване, заштото въ нея освѣнъ че нѣма ништо самостоятелно отъ г. Шишкова издирване или пресѫда и заключение, понеже г. Шишковъ всичко пресѫжда и заключава съ двусмисленнитѣ и неопредѣленни фрази: „ако сѫдимъ споредъ еди кого,“ „види се,“ „трѣба да е,“ „може би и т. н., но оште и чуждитѣ мнѣния и издирвания сѫ турнати въ тая книга и така чудновато свързани съ останѫлото, штото сѣкашъ че г. Шишковъ

не ги е разбиралъ както трѣба, нито пъкъ знаялъ защто ги е турилъ и да ли трѣбало да ги тури; при това и езикътъ на сѣкждѣ е такъвъ, штото иска се на човѣка да повѣрва, че г. Шишковъ е писалъ не сериозно нѣшто, а се е упражнявалъ въ риторическото искуство и приготовлявалъ *сказки,* та за това обръшталъ пò-вече внимание на красотата на фразитѣ [4]). Единственниятъ признакъ, по който може да се мисли, че книгата е специална и сериозна — сж цитатитѣ и многочисленнитѣ имена на разни историци. Но уви! ако г. Шишковъ да знаеше какво впечатление правятъ тѣзи цитани и имена и до какви неизгодни за него самаго заключения докарватъ тѣ читателя, ние сме увѣрени, че той би се удържалъ и не би накичилъ и натрупалъ съ тѣхъ книгата си. Ние нѣмаме причини да се съмнѣваме въ добросъвѣстноста на г. Шишкова и напълно вѣрваме, че всички тѣзи автори и извори той ги е ималъ подъ ржка, челъ ги е; но именно защтото вѣрваме това, ние изпитваме една душевна болка, като се виждаме пренудени отъ самата книга да си съставимъ не твърдѣ високо и изгодно понятие за ученитѣ способности на г. Шишкова. Защтото, да има човѣкъ подъ ржката си толкова извори, да ги е прочелъ и изучилъ (споредъ както предполагаме да е направилъ г. Шишковъ) и сè пакъ да не е съумѣлъ да напиши нѣшто порядочно, това ште рече такъвъ човѣкъ да даде на всички правото да вѣрватъ, че той билъ неспособенъ и работата, за която се е залувилъ, надминувала силитѣ му. — Впрочемъ, г. Шишковъ нѣма претенция за да се гледа книгата му като нѣшто специално, като строго критическо издирвание. Въ предговорътъ си той ни казва: „а издавамы я (Историята на Българскыя Народъ) съ цѣль да послужи не само като *учебникъ* въ на-

[4]) Има много такива красиви фрази, но най-характеристичната се срѣшта на страница 86, дѣто на мѣсто да си каже като Българинъ простичката, че говори съ думитѣ на г. А. Л. Лонга, той казва: „ный тукъ ще забѣлѣжимъ съ собственнытѣ думы на единъ ученъ *изъ-задъ Атлантика.*“ Отистина висока поетическа и учено-историческа фраза!

шытѣ народны училища, но и като наржчна книга за сѣкыго Българина или чужденца, който би желалъ да са опознай съ *старыя славенскый міръ*, съ българската народность и миналото наше“ (Предисл. стр. XII). Дѣто ште каже съ двояка цѣль е написалъ г. Шишковъ книгата си; да служи за учебникъ и да запознае всѣкиго Българина и чужденца не само съ *българската народность*, но и съ старыя славенскый міръ. Какво по̀-добро отъ това? Ние нѣмаме добъръ учебникъ по народната си история въ нашитѣ *народни* училишта, и ето че г. Шишковъ ни предлага такова нѣшто. Българинътъ, а особенно чужденецътъ нѣма какъ и отъ дѣ да се запознѫатъ съ българската народность, съ нашето минѫло, на̀й-повече съ старыя славенскый міръ, но ето че услужливиятъ г. Шишковъ и тукъ побързалъ да пристигне на помощть. . . . . Това е всичко добро и похвално, но — охъ! едно е мислилъ да прави г. Шишковъ, а е направилъ съвършенно друго. . . Самъ друго казва за книгата си, а самата книга съвсѣмъ друго показва. Като не е специално критическо издирвание по Българската История, тая книга не е и не може да бѫде и учебникъ за никои класове на нашитѣ училишта, макаръ г. Шишковъ и да ѭ назначава за по̀-горнитѣ класове, заштото въ нея нѣма никаква система, нѣма логическа, та и никаква връзка между частитѣ, не е нѣшто, цѣло, закончено и ясно, Тя не е и не може да бѫде и популярно изложение на Българската история, заштото въ нея чуждиятъ материалъ тъй безцѣлно и разбъркано е натрупанъ, штото, ако нѣкой би ималъ колко годѣ понятие отъ българската история, като чете Шишковата история ште се сплете и забърка и ште изгуби и онова малкото, което е ималъ. Чужденецътъ пъкъ, който би повѣрвалъ на думитѣ на г. Шишкова и би поискалъ отъ историята му да се *опознай* съ старыя славенскый міръ, едвамъ ли би извадилъ отъ нея друго, освѣнъ — едно дълбоко съжаление за Българската книжнина, въ която е въз-

можно да се евяватъ такива произведения на самохвални автори. . . . .

Съ казаното до тукъ за г. Шишковата „Исторія на Българскыя народъ“ ний би ограничили пресѫдата си[5]) за тая книга, заштото тя и не заслужва по̀-вече нѣшто; но ний познаваме добрѣ тѣзи господа и отъ сега чуваме виковетѣ имъ: „докажи господине! докажи!“ Искатъ доказателство на онова, което е очевидно, ясно като хубавиятъ Божи день! Всѣки, който умѣе български да чете и се залови за г. Шишковата история, ште се увѣри, че нашата прѣсѫда е вѣрна, заштото ништо не ште да може да разбере отъ тая история. Нима това не е доказателство? Всѣки учитель, колко-годѣ добросъвѣстенъ, слѣдъ едно критично, но разумно разгледвание на тая книга, ште я отстрани отъ ученицитѣ и училиштето си, заштото той ште познае, че тая книга съ многословието си, празднословието си и заплетенноста си въ състояние е да разбърка понятията на дѣцата и до голѣма степень да имъ затѫпи способноститѣ. И това не е ли доказателство? Сагласни сме, че ште се намѣрятъ и такива учители, които да удобрятъ историята на г. Шишкова и да ѭ употрѣбятъ въ училиштата си за учебникъ по Българската история; но това ште го сторятъ само учители лѣниви, недобросъвѣстни и шарлатани, които ги мързи съвѣстно да работятъ и които въ историята на г. Шишкова ште намѣрятъ материалъ за двѣ-три години, който, при това, ште имъ даде и възможнось да мислятъ,

---

[5]) Предвиждаме сърдитнята на негова милость г. Р. Блъскова, който чрезъ своето блъсковско „училище“ не ште се забави да ни помъмре за това, дѣто си позволяваме да осѫждаме произведенията на знаменититѣ ни автори — както направи това и съ г. Бончева. Бѫдете спокойни г. Р. Блъсконъ! Книжовното поле е свободно и открито за всѣкиго, но то е много трънливо и никой никогажъ не може да нагазе въ него босъ, заштото злѣ се наранява отъ бодилитѣ — рано или късно. Не се мамете отъ това, че мнозина дълго врѣме боси се разхождатъ изъ това поле подъ видъ на разни безобразни стихотворения, повремѣнни списания и т. п. Такивато ако не сѫ наказани съ неспособноста си до тамъ, штото при самото си поевяване въ това поле да се предаджтъ на презрѣние и заборавене, рано или кѫсно ште настане и тѣхниятъ часъ и тогава всѣки ште си приеме должното.

*

че сѫ въ състояние да преподаватъ въ „по̀-горнытѣ классове на народнытѣ нашы училишта“ и съ този начинъ оште по̀-вече да киснѫтъ въ шарлатанлѫка си. . . Но за да отстранимъ всѣка възможность за обвинение въ пристрастие или въ голословно отсѫждание, ние, при всичко че работата е очевидна и ясна като день, ште дадемъ кратки нѣкои доказателства на това, што казахме вече за г. Шишковата „Исторія на Българскыя народъ“.

Г. Т. Н. Шишковъ назначава историята си като учебникъ за по̀-горнитѣ класове на нашитѣ народни [6]) училишта. А ние казахме и пакъ казваме, че тая история не е и не може да бѫде за учебникъ въ никое училиште. И това го казваме ето защто:

Като се каже *учебникъ,* разбира се и трѣба да се разбира едно *пълно, систематично, закончено* и *ясно* изложение на кой да е предмѣтъ, съставено отъ подробнитѣ и обстоятелни издирвания и изслѣдвания по този предмѣтъ на самиятъ авторъ или на други учени лица — специалисти, и не натрупано съ нѣшта лишни и безполезни, които въобште отекчаватъ вниманието и твърдѣ много пречятъ за правилното разбирване и усвояване на предмѣтътъ. Въ учебникътъ се излагатъ готови истини положително и въ него нѣматъ мѣсто критическитѣ издирвания, посилки, имена на автори, цитати и калпавата *манера* — „този тъй казалъ, а онзи инакъ“ — безъ да се извади отъ това „тъй“ и „инакъ“ какво да е свѣстно заключение. Истина, много пѫти и въ учебницитѣ се противопоставятъ двѣ противоположни мнѣния за нѣшто, но се поставятъ за да се разесни работата по̀-добрѣ и винѫги отъ тѣзи двѣ противоположни мнѣния прави се какво да е свѣстно и положи-

---

[6]) Молимъ г. Шишкова да ни каже какво разбира съ думата „народны“ училишта и има ли у насъ, Българетѣ, други нѣкакви училишта, та че е било потрѣбно да се каже думата „народни“, за да се отличятъ едни училишта отъ други? Не знаемъ да ли би сбъркали, ако кажемъ, че и това е казано за *украшение,* казано е защото така добрѣ звънтяло на ухото на г. Шишкова. . . Любопитно е да се знае и това, кои *по̀-горни* класове е разбиралъ г. Шишковъ, когато си е писалъ книгата.

телно заключение. Така штото, ученицитѣ като иматъ на ржка такъвъ учебникъ и като учатъ по него, да могжтъ да усвоятъ правилни, потрѣбни и закончанни понятия за предмѣтътъ, който изучватъ, а не да се заплетжтъ така, штото и 10 години да учатъ за сжштиятъ предмѣтъ и сѐ пакъ да не знаятъ ништо отъ него. . . Тѣзи сж истини, които ако не всѣки учитель, понѣ всѣки списовачь на учебници трѣба да ги знаятъ добрѣ, слѣдоват., трѣба да ги знае и г. Т. Н. Шишковъ. Прочее, такъвъ ли е неговътъ учебникъ, какъвто начертахме тукъ? Далечь е той отъ това и много далечь! Далечь е, казваме особенно относително нашитѣ училишта, дѣто учителитѣ по Българската история сж пò-вечето невѣжди въ предмѣтътъ си и тъй безсъвѣстни, штото когато строго искатъ отъ ученицитѣ си да имъ кажатъ на изусть въ коя година е царувалъ на примѣръ *Кормесъ* и кой се е въцарилъ подиръ *Сабина,* сами тръсятъ пò-скоро да го намѣрятъ въ учебникътъ, заштото не го знаятъ. . .

Първо и първо г. Шишковъ натрупалъ учебникътъ си съ много не нужни и безполезни нѣшта. Така, цѣлото му въвеждание или „ввожданье“ съ заключението барабаръ отъ стр. 1—36; послѣ — първата часть почти всичката, — зашто е било всичко това? То не е било потрѣбно да го турга въ книгата си именно г. Шишковъ, заштото както го е разбралъ и наредилъ, то не служи и не може да служи за друго, освѣнъ — да направи книгата голѣма и да забърка и умори оште отъ начало читателя, който дързне да го прочете и да види какво *нѣшто* е искалъ да каже съ него г. Шишковъ. А пъкъ тежко и горко на онѣзи ученици, които сж пренудени или ште бжджтъ пренудени да изучватъ това нѣшто! Впрочемъ, самъ г. Шишковъ ималъ до толкова свѣсть да разбере безполезноста на пò-вечето отъ това *нѣшто*, заштото на стр. 30 въ забѣлѣжката той съвѣтува учителитѣ да не задължаватъ ученицитѣ да изучватъ „цѣлото ввожданье отъ край, но пò-силнитѣ отъ

тѣхъ могжтъ да начнжтъ уроцитѣ си по отечествената история тукъ отъ заключенiето на Ввожданьето". Много уменъ съвѣтъ, и г. Шишковъ штѣше да направи оште много пò-умно, ако бѣше далъ този съвѣтъ оште за много, други части отъ книгата си. Не можемъ само да разберемъ пò-слабитѣ ученици отъ дѣ трѣба да почнуватъ изучванието на отечествената си история (трѣба *непремѣнно* отъ заключението на първата часть стр. 77. Г. Шишковъ много обича да прави незаключителни заключения) и — защо и за кого, въ такъвъ случай, е писано ввожданьето. Но — разбираме! Ввожданьето е писано за „сѣкыго Българина или чужденеца, който бы желалъ да са опознай съ старыя славенскый міръ". Уви! Колко внимателно и да четжтъ тѣ (Българина и чужденеца) това ввожданье сè не ште можтъ да съставятъ за *старыя славенскый* міръ, но ако би да иматъ колко-годѣ ясни понятия за този міръ, ште ги затъмятъ и побъркатъ, като прочетжтъ г. Шишковитѣ *изслѣдования* — до толкосъ е въ тѣхъ всичко тъмно и неизслѣдуемо. Понеже г. Шишковъ намислилъ да напиши нѣшто *важно* по Българската история, *за старыя славенскый міръ*, поставя на стр. 3, едни много важни въпроси за този міръ и, преди да пристжпи кжмъ рѣшението имъ, той — за „уеснние — поискалъ да хвърли единъ късъ погледъ вече не *върху старыя славенскый міръ*, а върху *старыя свѣтъ* въобште. Не знаемъ да ли г. Шишковъ е билъ убѣденъ, че тагъвъ единъ *късъ* предварителенъ погледъ върху *старыя свѣтъ* е билъ необходимъ за неговата книга, но той, види се, да е видялъ, че сериознитѣ учени хора тъй правятъ въобште и самъ той, *като ученъ човѣкъ*, наелъ се да направи подобно на тѣхъ; обаче, като не му стигнали силитѣ, той зель та дѣто каквото срѣшналъ у другитѣ — било за *старыя свѣтъ*, било за *старыя славенскый міръ*, било за *Българетѣ* — турналъ го въ книгата си безъ да си го обесни добрѣ, отъ което произлѣзла тази голѣма бъркотия и такивато въпиющи противорѣчия и неопредѣленности. . . Съ една

висока, чисто Шишковска манера, и съ единъ авторитетенъ тонъ започнува г. Шишковъ да ни разеснява всѣко едно дѣло, а между това познава се, че самъ той не е разбиралъ какво е искалъ да разесни и докаже. На мѣсто ясно и точно понятие за старитѣ Словѣне и въобще за Словѣнитѣ, той ги разбъркалъ съ другитѣ народи и другитѣ съ тѣхъ така, штото шаштисва се човѣкъ и не може да разбере кои сѫ били Словѣне и кои не. На стр. 5 г. Шишковъ прави *Дакитѣ* Словѣне, както и на стр. 32 — водимъ по *Гаттерера* — и на стр. 51, а на стр. 37 господство му, водимъ по *Иорнанда,* приема, че Дакитѣ сѫ народъ Готский, скандинавско произхождение и подтвърдява това оште и съ *Геродота*. . . . . Тъй сѫшто и *Тракытѣ* г. Шишковъ на мѣстѝ ги прави Словѣне, а на мѣсти ги отдѣля отъ Словѣнетѣ. Така и на стр. 5 той ги прави Словѣне, като казва, че Словѣнетѣ подъ името *Тракы и Илирийци* минали въ сѣверната страна на *Еленский полуостровъ,* а пъкъ на стр. 8, като говори какъ преди 3000 години до Христа (а споредъ Клапрота не било преди 3000, а преди 3076 години до Христа. Каква точность у г. Шишкова!) голѣмата человѣческа фамилия се раздѣлила на много народи, турга Тракийското колѣно съвършенно отдѣлно отъ Словѣнско плѣме, отъ което излиза, че Тракитѣ не сѫ Словѣне. Кое е правото? Може би г. Шишковъ разбира въ тѣзи си *разкрития,* че въ едно врѣме и въ извѣстни страни Словѣнетѣ сѫ се наричали ту съ името Траки, ту съ името Даки? Това г. Шишковъ никѫдѣ не ни го обеснява, даже и въ специалнитѣ си издирвания и изложения за „старытѣ и новы имена на Славенытѣ". Този дѣлъ се захваща отъ 13-та страница на книгата му и се свършва на 19-та страница. Тукъ г. Шишковъ привежда доказателства отъ *Плиния, Птоломея, Прокопия, Иорнанда* (или *Юрдана!*), *Хормейера* и отъ много други, даже и отъ Скандинавскитѣ пѣсни и басни, и всичко това не е за друго, а само и само за да ни разесни и запознае съ *ста-*

рытѣ и *новы* имена на Словѣнетѣ. Обаче въ цѣлитѣ тѣзи 7 страници не може човѣкъ да намѣри нищо ясно и опредѣлено за имената на Словѣнетѣ. Въ изложението си за „характеръ, нравы и обычаи, вѣра и управление у славенытѣ“ (стр. 19—25) г. Шишковъ се е показалъ оште пôхубавъ. Тукъ има такива оригинални забѣлѣжки и съпоставления на разни противоположни мнѣния отъ разни автори, штото отистина могѫть спечели на човѣка твърдѣ почетно име въ сериозната историко-критическа наука. Така на стр. 20, като казва, че Словѣнетѣ имали нѣкои характерни черти общи и съ другитѣ народи, счелъ за нужно да направи такава забѣлѣжка (забѣл. 11): „Булгаринъ, руский съврѣмененъ писатель, смѣта сичктытѣ Нѣмцы за Германцы, но другы му възразяватъ, че Нѣмцытѣ отъ старо врѣме до Карла Великаго занимавали само една малка часть отъ Германія, и именно — при рейнскытѣ земи, които съставляли Малка Германія“. Хубаво я! Въ тайнитѣ на вашата мѫдростъ, г. Шишковъ, тази забѣлѣжка може да е била необходима, но защто не ни казахте — кой е правъ: Булгаринъ ли или *другитѣ*, които му възразяватъ? — На стр. 20—21 господство му разправя съ думитѣ на обичливиятъ нему г. Булгарина (г. Шишковъ е като пчела: дѣто намѣри медъ отъ тамъ зема!), че Българетѣ въ старо врѣме не само почитали и *тачали* Перуна (защто не се е прибавило *грѣмовержца?* или това е преимуштество на г. Войникова), покланяли сѫ се на духоветѣ, които били богове второстепенни, но „и, безъ никое сумнѣние, на злытѣ божества приносяли человѣческы жертвы,“ а пъкъ на това прави такава забѣлѣжка (забѣл. 15): „*Ако ли вѣрвамы* г. Лонга (ама вие г. Шишковъ какъ казвате — да го вѣрваме ли?) то казва: че въ старо време Славѣнытѣ были многобожницы, но нѣма никакво доказателство нито за една человѣческа жертва. Тѣ вѣрвали въ въскрьсваньето и въ бѫдущія животъ.“ Г-нъ Лонгъ заслужва всѣко довѣрие, а и г. Булгаринъ споредъ г. Т. Н. Шишкова е

единъ отъ *съвременнитѣ* руски списатели (като казва г. Шишковъ за г. Бугарина, че е съврѣмененъ писатель, да ли мисли, че е сегашенъ?) и съчинението му, въ което разсѫждава за горнитѣ нѣшта е — пакъ споредъ Шишкова — *любопытно*; но ето че и двамата (г. Лонгъ и г. Бугаринъ) си противорѣчятъ: единъ което утвърждава, другиятъ го отрицава, — кой отъ двамата е правъ? Напусто би се трудилъ ученикътъ или читателятъ да намѣри мнѣнието на г. Шишкова, та да си уясни работата! г. Шишковъ не се потрудилъ да кажи своето мнѣние. — По̀-надоло, на стр. 21, 22 и 23, г. Шишковъ продължава да ни запознава съ разсѫжденията на *г. Булгарина, г. Корша* и *г. Лонга* за сѫштиятъ предмѣтъ, т. е. за характерътъ, нравитѣ и обичаитѣ, вѣрата и управлението у Словѣнетѣ, но и въ тритѣ тѣзи разсѫждения се срѣштатъ нѣкакъ противорѣчия, които г. Шишковъ трѣбаше да ни каже, какъ да ги помиримъ и да можемъ да си съставимъ едно ясно и точно понятие за характерътъ, нравитѣ и проч. у Словѣнетѣ. Г-нъ Коршъ, както гледаме въ учебникътъ на г. Шишкова, между другото казва и това за Словѣнетѣ: „Безъ истинска любовь къмъ свободата, основана по̀напредъ отъ сичко на уваженіето за себе си, тѣ (Словѣнетѣ) подобно сѫ были гордѣливы съ подолнитѣ си, какъто и смирѣнны до раболѣпность предъ по̀-горнитѣ си,“ (стр. 23) а г. Лонгъ за сѫштитѣ Словѣне (пакъ Шишковъ ни запознава въ учебникътъ си и съ това) казва: „И една отъ най-главнытѣ черты въ тѣхныя характеръ е началото на равенството. Отъ най-высокыя болѣринъ до най-сетныя сиромахъ, сичкы сѫ были свободны. . . . . Тѣхното обнасянье съ плѣнницитѣ имъ было много по̀-горне отъ най-искусното постѫпванье на образованнытѣ тогазъ Гърцы и римляны“ (стр. 23 и 24). И това е хубаво. Но — Боже мой! кого да вѣрваме? Кой отъ тримата тѣзи писатели говори право: Булгаринъ ли, Коршъ ли или Лонгъ? И какво понятие трѣба и можемъ да си съставимъ за характерътъ,

нравитѣ, вѣрата и проч. у Словѣнетѣ? Г. Шишковъ не счелъ за потрѣбно да ни обади това. Той видѣлъ за пò-добро и пò-потрѣбно отъ себе си да прибави (вижда се като заключение) на казанитѣ разсѫждения на спомѣнѫтитѣ трима списатели това отъ голѣма важность *нѣшто:* „Отъ първѣнь и самытѣ римляны са наричахѫ варвары, а отпослѣ са научихѫ да прикачатъ сѫштото названіе на сичкытѣ народы, освѣнь, разбира са, на тѣхнытѣ *масторы*, гърцытѣ! А думата *варваринъ* не е освѣнъ едно глупаво названіе, което са вижда да означава сичко, но което, на дѣло, не изразява ништо, и тя често са употреблява безсмысленно и безмѣстно отъ гърцытѣ и отъ римлянытѣ, какъто и думата *еретикъ* въ срѣднитѣ вѣкове. Да приложимъ, *ако штѣте* (май съ Шишковъ! Голѣма способность има да прави въ расказътъ си чудновати ефекти, както този тукъ: *ако штете!*): какъто и сега, въ пълныя деветнадесятый вѣкъ името *схизматикъ*, съ което православното грьцко духовенство отъ Фенеръ (какъ обстоятелственно разказва!) иска да отличаво православнытѣ Българы, които са отричатъ да припознаватъ неговата власть върху си!“ Не дѣй пита, ученико, или ти читателю, защто е турналъ това г. Шишковъ, защтото, ние не можемъ да разберемъ *защто*. Вижда се това е една отъ голѣмитѣ тайни на г. Шишковата мѫдрость. . . . . .

Но ето на стр. 30 започнува се *заключението* и се продължава до край на ввожданьето. Ний, като прочитахме ввожданьето на Историята на г. Шишкова, съ радость се заловихме за това заключение, защтото имахме надѣжда, че слѣдъ толковато бъркотии, безсмислици и противорѣчия ште намѣримъ въ заключението понѣ нѣшто што-годѣ такова, което да ни осмисли, поесни онова, което се е натрупало до заключението. Ние знаемъ, че заключението — въ книга ли било, въ устенъ разговоръ ли било, турга се не за друго, освѣнъ да каже за предмѣтътъ на писането или на разговорътъ послѣднята рѣшителна дума, извадена отъ

предидуштитѣ разсѫждения; но г. Шишковъ, види се, съвсѣмъ инакъ разбира думата *заключение,* заштото намѣсто да ни даде исканата послѣдня дума, която да примири и обесни всичкитѣ предидушти бърканици и противоречия въ ввожданьето му, той ни дава въ заключението си нови *ипотези* за происхожданьето на Словѣнетѣ, нови бърканици, нови разсѫждения и противорѣчия, които, въ добавокъ, нѣматъ никаква връзка — нито вътрѣшна нито външна — съ предидуштето, а оште и отъ самиятъ г. Шишкова захлюпени нѣкакъ съ съмнѣние. Така той ни казва, че двѣ предположения или *ипотези* сѫштествували за дохождението на Словѣнетѣ въ Европа: едната — на ученитѣ *Байера, Мюллера, Сюхма* и всичкитѣ онѣзи, **които сѫ писали отъ** 1750-70 (какво *опредѣлително опредѣление!*) че Словѣнетѣ дошли отъ Азия въ Европа заедно съ Сарматитѣ около Р. Христово; втората — тоже на ученитѣ Долчи, Гаттерера, Шлецера и много други, че Словѣнетѣ сѫ *туземни* жители, т. е. пакъ дошли отъ Азия, но не около рожд. Христово, а 3000 години преди Христа. Къмъ тази послѣднята гипотеза г. Шишковъ присъединява и мнѣнието на г. Малтебрьонъ или Maltebrun-а (както го самъ пише) извлѣчено отъ неговъ (Maltebrun-овъ) неиздаденъ *мемоаръ върху северoисточнытѣ народы на Европа* (виждатели ли? г. Шишковъ нищо не е оставилъ за да не се ползува — за допълнение и разеснение на историята на старото Словѣнство...) и въ концѣ концовъ свършва така: „Този знамѣнитъ писатель (Maltebrun), както виждамы, сподѣля мнѣнието на партизанытѣ отъ втората категорія, т. е. че славенытѣ сѫ туземны обитатели на Европа. Ный обаче като пріемаме съ него едноплеменството на Тракытѣ, Мизытѣ и Венедытѣ съ Славенытѣ (ами Дакытѣ и Гетитѣ г. Шишковъ? Maltebrun намира за твърдѣ вѣроятно мнѣнието на Гаттерера, който гледалъ Дакитѣ и Гетитѣ като словѣнски народъ, ами вие — какъ го намирате?), придържвамы са и въ мнѣнието на Теофила Лавале, който, какъто

видѣхмы открай има славенытѣ за преселенцы въ Европа на-слѣдъ Келтытѣ и Тевтонытѣ.“ Съ такава фалшива манера да се впиха между ученитѣ г. Шишковъ си свършва заключението. Е, добрѣ, де е разеснението на всичкитѣ тъмнотии, дѣ е примирѣнието на всичкитѣ противорѣчия, съ които преизобилува *Ввожданьето?* дѣ е на́й-послѣ заключението както на *Ввожданьето,* така и на самото му *заключение?* Но хиледи питания сѫ на̀пусто, заштото отговоръ нѣма да ни се даде: туй е то Ввожданьето и заключението, — друго нѣма. Че отъ това нищо не може да се разбере, нищо свѣстно и положително не може да се извади, — грижа ли ви е за това? Г-нъ Т. Н. Шишковъ може съвсѣмъ инакъ да гледа на работата, а това е доволно. Ама и справедливо: *Ввожданьето* не е друго, освѣнъ приготовление къмъ великото дѣло — изложение „Исторіята на Българскьія народъ“ отъ г. Т. Н. Шишкова. Трѣбало, прочее, г. Шишковъ да ни приготви къмъ това велико дѣло, като ни накара да навикнемъ на многословието му, краснорѣчието му и на голѣмитѣ му и обширни познания.....

Но да минемъ сега на *първата часть,* която обема тамамъ 46 страници. Предупреждаваме читателитѣ си, че и тукъ нѣма „Исторія на Българсыя народъ“, ами че и това е — *проготовление* къмъ историята на този народъ, безъ което приготовление, споредъ смѣтката на г. Шишкова, не би била понятна самата „Исторія българска. Въ тази „първа часть“ г. Шишковъ почнува да ни разправя „Исторіята на Дакытѣ и на другытѣ народы, които населявали дунавскытѣ земи преди Българытѣ.“ И тѣзи *други* народи — споредъ нареждането на г. Т. Н. Шишкова — сѫ: *Дакытѣ, Гѫттытѣ, Уннытѣ,* и *Славенытѣ.* Всичко това отистина е любопитно и необходимо да се знае отъ всѣки едного „Българина или чюжденеца за по̀-добро запознаваніе съ старыя славянскый міръ, съ българската народность, съ отечеството и миналото наше,“ но ние съжалѣваме, защо

г. Шишковъ не е ималъ добрината да ни разкаже и за народитѣ, които сѫ населявали дунавскитѣ земи и по̀-отрано отъ Дакитѣ и др. Зеръ, и това е любопитно. Шегата, обаче, да оставиме на страна, а да си кажемъ право и сериозно, че г. Шишковъ и въ тази „първа часть“ останалъ вѣренъ на своето многословие, бъркотия и безсвязность въ изложението. Излага ни „Исторіята на Дакытѣ и на другытѣ народы, но намѣсто да се потруди да даде нѣкоя обмислена цѣль на това изложение, да направи потрѣбната логическа връзка, той зелъ та сложилъ отпредя ни разтегнѫтъ разказъ за едни и за други, и разказъ безъ *начало* и *конецъ*, така штото чудишъ се и маяшъ и не можешъ точно да си обеснишъ, отъ дѣ сѫ се зѣли тѣзи народи, за които ни разказва г. Шишковъ, кѫдѣ сѫ отишли. Тръсишъ нѣшто положително, опредѣленно, нѣкое заключение, не не намирашъ друго, освѣнъ поетическо захласване на самиятъ авторъ, което ти забърква и затъмнява и малкото онова, що си извадилъ съ голѣмъ трудъ отъ прочетеното. Така, за Готитѣ вмѣсто всѣко заключение, поетически ни се разправя (на стр. 54) съ какъвъ религиозенъ страхъ и трепѣтъ сѫ се виждали тѣ всрѣдъ Византийската империя, величието на която — казва г. Шишковъ — ги заслѣпявало. Зашто ли това величие на Империята не заслѣпи по̀-напредъ Готитѣ, ами ги допусна съ сила да навлѣзатъ въ тая империя и да станатъ господари на една значителна нейна частъ — споредъ както самъ ни разправя г. Шишковъ на стр. 49 и 53? Но такава е силата на логиката на г. Шишкова и толкова е голѣма неговата любовь къмъ *превиспреннитѣ* поетически заключения. Четете на стр. 58 заключението за Уннитѣ, — да четешъ и да не се наситишъ... Или на прим. на стр. 57: „Уннътъ еще са бори съ противницытѣ си, като са огради съ своитѣ талигы и сетнѣ, освободенъ отъ на̀й-силныя си съперникъ подиръ отдалечаваньето на Весть — Готтытѣ, съ гордѣливия кралевичь Торузмундъ, той са вернѫ (452 — точность голѣма!) въ

Унгарія (стара Панонія — и тукъ точность!) за да са примѫкне на другата година въ горня Италія прѣзъ незабравянытѣ проходы на Юлійскытѣ Алпы.“ Това е тъй поетически високо, щото надминува по височината си слогътъ на г. Войниковитѣ драми или на „*Водачь-тъ по пѫтя на живота,*“ особенно — послѣднята фраза „презъ незабравянытѣ проходы на Юлійскытѣ Алпы“. За похвала е г. Шишковъ и честь и слава ему, дѣто умѣе така сполучливо да съединява полезното съ прекрасното. Да обогатишъ човѣка, особенно ученика, съ полезни познания, а въ сѫщтото врѣме да му образувашъ и развиешъ вкусътъ, да му възбудишъ любовта и уважението къмъ поетическиятъ езикъ — това не е малка и лесна работа и кой бѫде не може го направи. — При това, вѣренъ на себе си, г. Шишковъ и тукъ ни бърка въ понятието за народитѣ, за които ни расправя. Така вмѣсто да ни разесни и положително да ни каже, кои сѫ Дакитѣ, какво произхождание сѫ — понеже специално за тѣхъ говори въ цѣли 16 страници отъ „първата часть“ — той ни бърка, като ги прави ту народъ Готскый, Скандинавско произхожденіе“ (на стр. 37), ту „Народъ Сроденъ на Славенытѣ, слѣдователно и намъ Българитѣ“ (на стр. 51).

Но ето отъ стр. 59 се начева разказванието собственно за *славѣнытѣ*. И тукъ г. Шишковъ не напушта критический си гледъ на дѣлото. Безъ да направи нѣкоя връзка съ предидущето, г. Шишковъ започнува критически да анализирва плѣменноста и плѣменното название на Словѣнетѣ и още отъ първитѣ редове ни дава да разберемъ, че Словѣнетѣ не сѫ нито Готи, нито Унни, Обри или Авари, нито пъкъ Българе, защото — споредъ думитѣ му — „отъ нàй-напредъ тѣ (Словѣнетѣ) бѣхѫ едно съ Готтытѣ (какъ едно? — не е понятно или понятно е само за г. Шишкова), сетнѣ съ Унныгѣ и Обрытѣ или Аварытѣ (**abari** — виждате ли? като сериозенъ критикъ г. Шишковъ трѣбало е името на Аваритѣ да разесни и съ название

писано по латински...), а нàй-подиръ съставихѫ *якъ единъ съюзъ* (обръщаме връху това вниманието на читателитѣ) подъ името на Българитѣ, като запазихѫ пакъ своята самобытность, поради тѣхната многочисленность.“ При това на двѣ мѣста той ни обѣщава да подтвърди това. На едно мѣсто (стр. 59) ни казва: „Пò-долу ще видимъ мнимото тождество на помѣнѫтытѣ тукъ племена отъ разны родове,“ и ни отпуща на § 17, а на друго мѣсто (стр. 64), като ни разправя, че „споредъ другы съвременны историцы, Словѣнцытѣ (като едно отъ Славенскытѣ племена), освободены отъ римското иго въ похода Аттиловъ на западъ, были съставили особенно княжество подъ покровителството на унскыя или аварскыя или българскый дворъ,“ добавва: „Тукъ на долу ще са истълкувамы, до колкото можемъ, за *мнимото* тождество на тѣзи имена.“ Отъ това пò-добро не може да бѫде. Въпросътъ е отъ нàй-заплетенитѣ, а въ сѫщото врѣме и отъ нàй-любопитнитѣ и интереснитѣ за насъ — Българетѣ. Насъ ни правятъ ту Татари, ту Финни, ту Чуди, ту Словѣне, ту незнамъ какви... Желателно бѣше вѣштото перо на г. Шишкова да ни каже рѣшително, какви сме ние и защо сме такива. Нашето желание не можеше да не бѫде отъ нàй-законнитѣ, заштото, както видѣхме отъ Ввожданьето на книгата му, той ѭ написалъ не само да служи за учебникъ у пò горнитѣ классове на нашитѣ народни училища, но и за да може всѣки Българинъ или чужденецъ да се запознае съ старий словѣнский міръ, съ българската народность и проч. и проч. И г. Шишковъ отистина се залавя за рѣшението на този много заплетенъ и интересенъ въпросъ. Но вижда се, работата не била споредъ силитѣ му, защото той споредъ обикновението си почнува да се бърка и да изказва неопределени опредѣленията. Така, на стр. 59, както видѣхме, г. Шишковъ отдѣля Словѣнетѣ отъ Българетѣ, като два отдѣлни народа, а пакъ на стран. 64, како се залавя за „разнытѣ мнѣнія за происхожденіето на българскытѣ Сло-

вены“, иска му се да слѣе тѣзи два народа, иска му се да каже че Българетѣ сѫ Словѣне, но не смѣе рѣшително и положително да го каже, ами се кландука между разнитѣ мнѣния на другитѣ учени, които сѫ писали за тоя въпросъ, та за това и самъ пада въ противорѣчие. Така на стр. 67, като опровергава гипотезата на г. В. В. Григорьева за татаризмътъ на Българетѣ, г. Шишковъ казва: „Отъ наша страна толкозъ сега ще възразимъ и нему (г-ну Григорьеву) и на неговытѣ едномысленницы, че ако има да са сумнявамы за татаризмъ и турцизмъ у българскыя народъ, тò може да са допустне до нейдѣ за у волгскытѣ или камскы българи, а не и у дунавскытѣ....“, а на слѣдуюштата страница (68) положително казва, че „преди да са отцѣпѭтъ *дунавскытѣ* Българы отъ останѫлытѣ на Волга или отъ *Камскытѣ* българы несумнѣнно сѫставяхѫ цѣло едно племе отъ славенскый родъ“. Характеристична е и забѣлѣжката по този случай на стр. 65, въ която забѣлѣжка се вижда всичката тънкость на поетическиятъ талантъ на г. Шишкова. Въ нея забѣлѣжка г. Шишковъ ни казва, че г. *Кръстевичь* „доста вѣшто развивалъ теорията: че българытѣ сѫ унны и уннытѣ — Славены, а г. Дриновъ оште пò-вѣшто опровьргавалъ тази теоріѭ“. Дѣто ште рѣче — споредъ Шишкова — и двамата наши учени сѫ прави. И забѣлѣжете, че това се казва за мнѣния съвършенно противоположни.

Но да не бѫдемъ до толкова взискателни отъ тѣзи четири странички (64-69), въ които г. Шишковъ, вѣроятно не е ималъ намѣрение специално да разгледва и рѣшава важниятъ въпросъ — Българетѣ Словѣне ли сѫ или не — ами ги е написалъ туку тъй и ги е пъхналъ между 16 и 18 §§, безъ да има нѣкоя нужда за тѣхъ именно тамъ, дѣто ги е турналъ. Специалното назначение на глава III отъ първата часть е „за Славенытѣ изобшто“ и (охъ! не можемъ пакъ да не го кажемъ!) по обикновението си, натрупалъ за тѣхъ каквото му дошло на умъ — безъ връзка

и мисъль. Въ тази глава има 6 §, но всѣки единъ стои отдѣлно за себе си, безъ да има нѣкаква-си връзка или нѣкакво-си отношение съ предидуштитѣ и послѣдуюшти параграфи, така штото може свободно да се премѣстятъ едни параграфи напредъ, други назадъ или и да се изхвърлятъ нѣкоиси, — безъ да има отъ това нѣкоя повреда на цѣлата тая глава. Какво штѣше на примѣръ да пострада цѣлата тая глава, ако да се изхвърлѣше отъ нея § 17-й? Рѣшително ништо.

Отъ стр. 83 се започнува „Втората часть“ и собственно „Исторія на Българытѣ отъ старо време до днесь“ (1872 г.). Слава Богу! стигатъ-я толкова предварителни подготовления, изложени на цѣли 82 страници? Да видиме сега какво ште ни каже за тѣхъ г. Шишковъ. И захвашта г. Шишковъ да върви — по пѫтятъ, по който вървятъ Войниковъ, Душановъ и другитѣ подобни историци, съ тая само разлика, че г. Шишковъ умѣлъ да даде нѣкакъ по̀-важни заглавия на своитѣ параграфи и на всичко да наложи печатътъ на своятъ *своеобразенъ критически* гледъ на работитѣ. Като ни разправя отъ самото начало на „Втората часть“, че въ „Ввожданьето“ си говорилъ доста за Словѣнетѣ, а пакъ въ „първата часть“ между другото говорилъ, че *дакийскытѣ славены преди да са покорѧтъ отъ българското племе, като нападали въ балканскыя полуостровъ* [1]), г. Шишковъ се обръшта собственно къмъ Българетѣ и съ едно тънко авторско искуство докарва работата пакъ до многоинтересниятъ въпросъ за Словѣнството на Българетѣ, който въпросъ той *рѣшава* твърдѣ *оргинално*. Слѣдъ разправянето съ думитѣ на г. *Т. С. Бурмова* за това, че Българетѣ дали на Словѣнетѣ въ балканскиятъ полуостровъ

[1]) Ето што мислилъ г. Шишковъ да каже съ цѣла „Пьрва часть“! Ний пъкъ като не срѣшнахме въ тази „Пьрва часть“ друго освѣнъ тъмни нѣкаквиси и сплетени понятия за Даки, Готти, Унни и Словѣне, чудѣхме се отистина зашто бѣше всичко това. То си имало цѣлта и значението, — чакъ сега го разбрахме! Само това е, че — както и другъ пѫть казахме — едно мислилъ да направи г. Шишковъ, и друго излѣзло.

значение и сила като на отдѣленъ народъ, „безъ да причинѭтъ нѣкой уштърбъ на народностьта имъ“, г. Шишковъ на стр. 85 казва: „Туй явленіе лесно са обяснява, като пріемнемъ несумненно, че *Българытѣ*, които дойдохѫ на балканскыя полуостровъ и тъй лесно призехѫ цѣла една страна (Мизія), на която наложихѫ името си като я подчинихѫ, *не ще да сѧ были народъ различенъ отъ голѣмата славенска фамилія* (самъ г. Шишковъ го подчеркналъ). Ето способъ *критически* да разгледвашъ и рѣшавашъ трудни въпроси! Сѣкашъ, че г. Шишкова го е било страхъ да каже положително, че тѣзи Българе сѫ Словѣне и за то се крие задъ неопредѣленната и двусмисленна фраза: „*не ште да сѧ били*“, ами ако сѫ били? Но по̀-оргиналното е по̀-надолу: „И ако има, продължава г. Шишковъ, даже противно мнѣние на туй, както и има, но то̀ *не докача* ни на̀й-малко славенскыя характеръ на днешныя българскый народъ, толкозъ по̀-вече, защото този новъ елементъ, който са е пренесълъ и са осилилъ по тѣзи страны съ едного отъ Кубратичытѣ — Аспаруха, даде новъ животъ и прѣсны силы на много-бройнытѣ, но мирны славенски племена, които живѣяхѫ тогази по Мизія и Дарданія, по малка Скитія, собственна Тракія (Романія) и Македонія“.

Това е много добрѣ и много умно, но въ такъвъ случай не трѣбало г. Шишковъ да дига толкова гюрюлтия за Словѣнството на Българетѣ. При това, споръть е собственно за Българетѣ-Кубратичи: Словѣне ли сѫ или не. На-ли г. Шишковъ застава въ редътъ на знамѣнититѣ историци и съ своето вѣшто критическо перо иска да даде тежесть на една отъ двѣтѣ противоположни теории за Българетѣ?

Обаче и за това не трѣба да бѫдемъ строго взискателни, защото по всичко се вижда, че и за това г. Шишковъ специално не се заловилъ тукъ, а споменува само мимоходомъ, понеже тъй дошло — на *дума*. Слѣдъ туй

г. Шишковъ пакъ си остава вѣренъ да трупа параграфи върху параграфи безъ връзка помежду имъ.

Отъ стр. 107 започнува се периодъ II-й, т. е. вече *исторический*, понеже I-й периодъ, както ни казва г. Шишковъ, билъ *доисторический*.

Ние тукъ ще спрѣме вече разглеждането си на г. Шишковата „Исторія на Българскыя народъ,“ — едно за туй, че мислимъ *доказателствата*, които приведохме до тукъ да сѫ достаточни за да подтвърдятъ изказаното отъ насъ мнѣние за г. Шишковътъ трудъ и да удовлетворяватъ взискателноста и на самиятъ г. Шишкова, а друго — за туй, че и нататъкъ у г. Шишкова сѐ сѫштата манера на изложението: сѫштото напъване да се покаже и той като ученъ критикъ, сѫштата наклонность къмъ поетическата форма на изложението — въ повреда на простата, ясноста и важноста на предмѣтътъ, сѫштата тъмота, заплетеность и сѫштитѣ противорѣчия, — безъ да се изключва и многочисленноста на читатитѣ и авторски имена. При това, г. Шишковъ пò-нататъкъ паднѫлъ въ сѫштата оная погрѣшка, за която „Читалище“ така строго и справедливо осѫди учебникътъ по Българската история на г. Манчова. Като видѣхме, г. Шишковъ на цѣли 16 страници ни разправя за Дакитѣ и тѣхнитѣ бойове съ Римскитѣ легиони, — нѣшто безъ което можеше и може твърдѣ спокойно да се помине не само единъ нашъ ученикъ отъ *по-горнытѣ классове*, но и *сѣки Българинъ или чужденецъ*, — безъ да иматъ нѣкакъвъ уштербъ познанията имъ относително *старыя славенскы міръ* или българската народность, а пъкъ за много нѣшта отъ *дѣйствителната* българска история, нѣшта — много интересни, ако не за други понѣ за насъ Българетѣ и безъ които историята се осакатява, както се осакатяватъ и познанията на ученикътъ или читателятъ, г. Шишковъ се задоволилъ да ни ги изложи на една или на двѣ странички. Нимà епохата на Самуиловото царствувание или на Асѣньовци е пò-безинтересна за насъ, та и въобще за всѣки

*

едного, който иска да се запознае съ българската народность, съ минжлото наше, отъ колкото историята на Дакитѣ и тѣхнитѣ бойове съ Римлянитѣ? Но г. Шишковъ за Самуиловата епоха ни разправя въ три странички, така и за Асѣньовцитѣ, тогазъ когато за Дакитѣ се размазва тамамъ на 16 страници.

Но да свършиме вече. Преди обаче да турнемъ послѣднята точка на това наше разглеждание, ние ще искаме прошка първо — отъ г. Шишкова, и второ — отъ читателитѣ. Отъ г. Шишкова искаме прошка за това, дѣто разглеждането ни излѣзе май-дължко — нѣшто, което не е по вкусътъ на господство му (гледа предислов. на Истор. стр. XVIII). Но нѣка се сърди на себе си едно за това, че и книгата му е дълга, а друго за това, че има хора, които, като не имъ иди на смѣтката, искатъ за очевидни нѣшта доказателства. Отъ читателитѣ просимъ извинение, за дѣто разглеждането ни е малко остричко, при това и на много мѣста тонътъ ни е шеговитъ и присмѣвателенъ. Признаваме се, че и на това не сме криви ние сами, а кривъ е самъ г. Шишковъ, който съ своята дързость да играе рола на ученъ критически историкъ по неволя възбужда въ читателя справедливъ гнѣвъ и ядъ, а съ своята неудача възбужда въ човѣка смѣхъ, като му напомня оная маймуна, която видѣла, че хората се служатъ съ очила, и тя си купила, но като не имъ знаила назначението, ту ги помирисвала, ту ги тургала на опашката си.....

Нѣка г. Шишковъ внимателно разгледа отново своята „Исторія на Българскыя народъ,“ нѣка се турне на мѣстото на добросъвѣстенъ преподавателъ въ нашитѣ училишта Българската история, — ние сме увѣрени, че самъ той, ако е само добросъвѣстенъ, ще се съгласи съ нашата пресѫда за трудътъ му, — колко и да е горчива тая присѫда за него самаго.

За богомилството отъ Райча Королева („Период. Списание“ на „Бъл. Кн. Дружество“, кн. III стр. 55—83; кн. IV стр. 52—73; кн. V—VI стр. 103—152 и кн. VII—VIII стр. 75—106).

Скромното опитвание за сериозна работа винѫги възбужда уважение, което не могѫтъ да разклатятъ и самитѣ недостатки на тая сериозна работа. Радва се душата на тая скромность, която обѣщава наддѣлѣвание на всичкитѣ мѫчнотии въ бѫдуштитѣ сериозни предприятия и която дава човѣку възможность искренно да си изкаже мнѣнието, безъ да се бои, че ще има сърдитня и викове, ако това мнѣние е нѣкакъ неблагоприятно.

Такива отрадни чувства и мисли възбуди въ насъ г. Райчу Королевъ съ трудътъ си *за Богомилството*. И за това именно ние се рѣшаваме да кажемъ открито мнѣние си за тоя неговъ трудъ. Колкото трудътъ по своята сериозность възбужда уважение, толкова по̀-вече искренни трѣбва да бѫдеме ние въ сѫжденията си за тоя трудъ.

Богомилството е едно твърдѣ важно евление въ нашиятъ исторически народенъ животъ. До преди врѣме ние, Българетѣ, почти нищо не знаехме за това евление въ собственниятъ нашъ животъ, но отъ малко врѣме на самъ почнѫ твърдѣ често да се спомѣнува у насъ за това евление, името *Богомили* стана познато, обично и модно почти на всички оние наши сънародници, които малко-много знаѭтъ да прочитатъ. Но почти никой нѣма ясно понятие за тие Богомили. Чужденцитѣ отистина употрѣбяватъ усилия да разеснятъ тоя въпросъ и усилията имъ иматъ до нѣйде успѣхъ, но собственно за насъ — Българетѣ — остая сѐ неясно: какъ се е подготовило у насъ Богомилството, да ли е то произлѣзло отъ народнитѣ наши умозрѣния, какво влияние е имало на народниятъ нашъ характеръ, какви дири е оставило въ нашиятъ народенъ животъ. При това ние не знаемс добрѣ и историческиятъ вървежъ на тая секта у насъ. Чужденцитѣ, што се зани-

мавать съ това интересно евление, по̀-вечето внимание обръштать на това — да разеснять отъ дѣ се е зела и и какъ се е развивала тая секта вънъ отъ Българско; но за самото ѝ развитие у насъ, за влиянието ѝ и проч. — малко говорять, като се задоволяватъ да спомѣнуватъ само за фактове обштеизвѣстни, — безъ да тургать между тѣхъ строга историческа връзка.

Поради това ние много се възрадовахме, като видѣхме, че г. Королевъ, — младъ нашъ ученъ, академистъ — се наема да ни запознае съ това интересно евление въ нашиятъ народенъ животъ. Ние напълно вѣрвахме, че господство му, като Българинъ, който при това има на ржка и новоиздаденитѣ тогава съчинения по тоя предмѣтъ — на Осокина, Левицки, Петрановичъ и др. — ште развие въ статята си именно онова, което е на́й-потрѣбно и интересно за насъ — Българетѣ. Тая увѣренность наша се основаше на́й-повече на това, че въ началото ште статята ни обѣшта не нѣкое скратение или *изводъ* отъ издаденитѣ по тоя предмѣтъ съчинения, или нѣкое популярно изложение, а трудъ ученъ и самостоятеленъ, понеже „читателитѣ ште се упознаятъ колко-годѣ съ *историята* на богомилската ересь и съ тие исторически *данни,* които можихъ да извлѣкж отъ малкото извори, както словѣнски тъй и иностранни, што се намирахж подъ ржката ми“, казва ни г. Р. Королевъ въ писмото си къмъ дѣйствителнитѣ членове на „Българск. Книж. Дружество“ (гл. „Пер. Спис.“ кн. III стр. 53—54). Отъ друга страна, бившата редакция ето што ни казва за г. Королевата статя: „Ето защто по̀горѣ си позволихме да кажеме за съдържанието на статята на г. Р. Королева, то е много важно, любопитно и занимателно, особенно за насъ Българетѣ, като съ това си изложение г. Королевъ е пожелалъ на драгитѣ си сънародници да представи, колкото е възможно *въ едно цѣло* — Богомилството — тая наша ересь, *която е играла забѣлѣжна роль въ народниятъ вѫтрешенъ исторически животъ на*

Българския нашъ народъ оште отъ началото на самото му покръштвание чакъ до XV в., ако не и пò-на сетнѣ. . . . (сѐ тамъ стр. 52). Отъ приведенитѣ думи на г. Королева, както и отъ думитѣ на бившата редакция, ние не можахме, освѣнъ да заключаваме, че представлява ни се статя учена, самостоятелна, въ която при друго излага се и онова, което е най-потрѣбно намъ да знаеме за Богомилството. Не е възможно да се не предполага, че Богомилството е играло забѣлѣжна роль въ народниятъ нашъ вътрѣшенъ животъ, — нѣшто което го е справедливо забѣлѣжила и бившата редакция. Естественно е прочее, у Българина желанието да види и се научи каква именно е била тая *забѣлѣжна* роль, какво влияние е имала на вътрѣшниятъ исторически нашъ животъ, какви дири сѫ останѫли отъ тая роль въ тоя нашъ вътрѣшенъ животъ. И кой другъ пò-сполучливо би удовлетворилъ това естественно и законно желание на Българина, ако не пакъ Българинъ, за когото вътрѣшниятъ нашъ исторически животъ е и интересенъ и драгоцѣненъ? Ние забѣлѣжихме пò-горѣ — и справедливо е, че чужденцитѣ, понеже сѫ малко паметницитѣ, пò-вечето се спиратъ на развитието на сектата вънъ отъ Българско, така, штото трудно е отъ тѣхъ да се искатъ подробности за това — каква *забѣлѣжна* роль е играла тая секта въ вътрѣшниятъ нашъ исторически животъ, тогава когато отъ Българинъ могло би да се иска такова нѣшто. Освѣнъ всичко това, бившата редакция на „Период. Списание“ като непосрѣдственно слѣдъ изказвание мнѣнието си за *забѣлѣжната* роль на Богомилството въ вътрѣшниятъ нашъ животъ исторически ни казва, че статята на г. Р. Королева, *истина не е лишена отъ недостатъци,* даде ни съ това пълно право да се надѣеме, че въ самата статя ште има подробно за тая забѣлѣжна роль и че, освѣнъ това, самата бивша редакция ште направи забѣлѣжки на *недостатъцитѣ* и до нѣйдѣ ште да ги допълни. — Ето защто

съ такава радость и съ такова довѣрие ние посрѣщнахме статята на г. Королева — *за Богомилството.*

За голѣмо съжалѣние, нашата радость и нашитѣ надѣжди излѣзохѫ преждеврѣменни, заштото не се оправдахѫ. Въ статята на г. Королева ние не намѣрихме имено онова, което ни бѣше най-потрѣбно да знаеме и което наистина е интересно за насъ, — *забѣлѣжната* роль на Богомилството въ нашиятъ вътрѣшенъ исторически животъ. Освѣнъ това, и въ другитѣ отношения въ статята на г. Р. Королева нѣма научна самостоятелность и достойнство; при това ние ненамираме въ нея и строга послѣдователность въ изложението, както и връзка между частитѣ, — така штото чини ти се, че за самиятъ г. Королева предмѣтътъ не е билъ толкова ясенъ, та и като че не е можалъ да се възползува г. Королевъ както трѣбва понѣ отъ оние извори, които е ималъ подъ рѫка. Може г. Королевъ ште ни каже, както и казва въ писмото си къмъ дѣйствит. членове, че не му е било намѣрението да представя на читателитѣ си цѣло, пълно и строго научно съчинение за Богомилитѣ, а статя, отъ която читателитѣ би си съставили едно общто и въ связи понятие за тая секта, която е играла забѣлѣжна роль. Харно, но статята и това не дава. Ние четохме всѣка книжка на „Период. Списание", дѣто имаше за Богомилитѣ, и сѐ се надѣехме, че съ слѣдующтата книжка ште се допълни и поесни онова, което остаяше непълно и неясно, но статята се свърши, а недопълненото си останѫ недопълнено и неясното — неясно. Признаваме се, че макаръ и отново да прочитахме скупомъ цѣлата статя, обаче сѐ не можихме да си съставимъ отъ нея онова точно и ясно понятие за Богомилитѣ, което ни бѣше потрѣбно и желателно. Четешъ, отистина, много нѣшто, — и за *Гностацизмътъ, и за Манихеизмътъ, Савелиянизмътъ, Катаразмътъ,* Словѣнскиятъ дуализмъ; виждашъ ужъ много пояснителни забѣлѣжки и цитати: но намѣсто ясность, въ главата ти се евява нѣшто тъмно,

нѣкаква си мъгла, въ която наистина, вижда се Богомилъ, Василь, Петъръ, ученицитѣ, имъ, съборътъ въ Търново, Албигойци и прочее, обаче потрѣбната ясность, връзка между събитията и логическата послѣдователность не се виждатъ.

Да не се зловиди това на г. Королева. Предмѣтътъ е важенъ и много интересенъ за насъ; желанието да се запознаеме съ тоя толкова близъкъ намъ и интересенъ предмѣтъ е било голѣмо, голѣми сѫ били и надѣждитѣ ни, а между това, тѣ не се оправдахѫ. Да се не зловиди и на бившата редакция на Период. Списание", понеже съ забѣлѣжката, че статята на г. Королева не е лишена отъ недостатоци, съ това такожде ни възбуди надѣждитѣ, които тоже не се оправдахѫ.

За да не бѫдемъ, обаче, голи обвинители, нѣка поразгледаме статята на г. Королева. Като ѭ вземемъ цѣла, онова което на́й-много се хвърга въ очитѣ ни е — *специалноста* на началото и на краятъ въ тая статя; та това начало и тоя край съставляватъ главното съдържание на статята, заштото срѣдата, която трѣбало би да съставлява главното ѝ съдържание, е твърдѣ малка и почти се изгубва. А ако сѫдимъ споредъ това начало и тоя край на статята, трѣба да признаемъ, че г. Королевъ е искалъ да ни представи самостоятеленъ наученъ трудъ, и за това по̀-вечето ималъ предъ очи специалиститѣ по историята и Богословието, а не българската читающта публика, за която отистина сѫ недостѫпни такива философско-теологически височини.

Въ „Уводътъ" си г. Корвлевъ ни дава голѣми надѣжди, като съ *натякванията* си за нѣкои особенности на Богомилитѣ обѣштава ни важни открития за тѣхъ, открития — интересни особенно за насъ Българетѣ; но въ сѫштото врѣме съ разни заплитания отнема ни или понѣ достаточно умалява ни тия благи наши надѣжди. На стр. 56—57 (кн. III) г. Королевъ ни представя Богомилството

не за *ересь*, но за *своеобразна религия*, отъ което ние получваме пълно право да се надѣеме, че ще се запознаеме отъ статята съ тая своеобразна религия, въ която, безъ съмнѣние, ще видиме и черти отъ нашата народна философия, черти отъ творчеството на нашиятъ народенъ духъ, *ибо* Богомилството е наше, народно и, споредъ словата на самиятъ г. Королева, при поевяването на Богомилството у насъ, още езичеството е било въ народътъ *плѣть* и *кръвь*. На стр. 60 (сѫщата книжка) казва ни се, че „заради този принципъ — да живѣѭтъ споредъ Евангелието — хиледи фанатици безъ страхъ сѫ вървѣли въ огънятъ и въ тъмницитѣ . . . .“, съ което ни се дава да се надѣеме, че отъ статята ще се запознаеме съ много трагически сцени, които сѫ се случвали въ вътрѣшниятъ животъ на нашиятъ народъ. Ние ще видиме на нататъкъ, че тие наши надѣжди не се оправдаватъ, защото отъ самата история на Богомилитѣ — както е изложена отъ г. Королева въ статята му, ние не можемъ да видиме черта отъ народнитѣ вѣрования и предания, нито пъкъ особенни нѣкои събития въ вътрѣшниятъ нашъ народенъ животъ. Но и тукъ трѣба да кажемъ че г. Королевъ още въ „Уводътъ“ си дава ни да почувствуваме, че Богомилитѣ били не нѣшто опредѣленно и самостоятелно, а безсъзнателни и глупави послѣдователи на Гностици, Манихеи, Мессалияни и други, — понеже Богомилството водѣло началото си отъ Гностицитѣ (стр. 62 кн. III), повикало на помощь павликиянскиятъ дуализмъ, който далъ съвсѣмъ особенна форма на това Богомилство (сѐ тамъ стр. 51—59) и въ него (въ Богомилството) „влѣзълъ реформаторскиятъ елементъ подъ дѣйствието на чужди влияния“ (пакъ тамъ стр. 59). При това на сѫщата тая страница ни се казва — споредъ думитѣ на Петрановичь — че учението на Богомилитѣ не е било никакъ опредѣленно съвършено, довършено и че „даже и най-ревностнитѣ членове на сектата не сѫ имали точно понятие за своята догматика“. Отъ всичко това човѣкъ

може да извади заключение твърдѣ неблагоприятно за Богомилитѣ и съ съмнѣние да запита: тие ли сѫ тѣ прочутитѣ Богомили, въ които не е имало нищо свое, а всичкото е било чуждо, даже и реформаторскитѣ стремления — това естественно свойство на всѣки човѣкъ, на всѣка обштина и народъ, заштото човѣкъ по природата си не остава доволенъ отъ настояштото, ами се стреми къмъ измѣнение, дири по̀-доброто — даже, казваме, и реформаторскитѣ стремления въ Богомилитѣ сѫ се евили подъ *чуждо влияние?* Тие ли сѫ тѣ, които — споредъ думитѣ на бившата редакция на „Пер. Списание“ сѫ играли *забѣлѣжна* роль въ вътрѣшниятъ нашъ народенъ животъ, а споредъ г. Королева, както и споредъ много други, които сѫ ни вече оглушили, имали сѫ такова голѣмо влияние за религиозното преобразование на цѣла западна Европа? Тие Богомили, на които и на́й-ревностнитѣ членове не сѫ имали точно понятие за своята догматика?

Но въ краятъ на „Уводътъ“, ние се срѣштаме съ твърдѣ важни въпроси: „Кои сѫ били Богомилитѣ? какво е било тѣхното учение и отъ кѫдѣ сѫ го заимствовали? дѣ и какви срѣдства сѫ употрѣблявали да го разпространяватъ? Какви оште вънкашни причини сѫ помагали на Богомилитѣ свободно и успѣшно да разпространяватъ своето лжеучение“. „Ето въпроси, — казва ни непосрѣдственно слѣдъ това г. Королевъ — които сѫ отъ голѣма важность и на които, поради това, трѣба да се обърне внимание и да се рѣшѫтъ. Тие въпроси и ште бѫдѫтъ предмѣтъ на това наше кратко изслѣдование“, добавва г. Королевъ.

Много право е казалъ г. Королевъ, че въпроситѣ сѫ отъ голѣма важность. За такива ги признаватъ и чуждитѣ учени историци и, който имъ е челъ произведенията знае, безъ съмнѣние, че съ рѣшението на тие въпроси сѫ се занимавали и занимаватъ и тѣ. Но ние Българетѣ имахме и имаме право да чакаме особенно отъ ученъ Българинъ,

който се залавя да пише за такива важни работи, не голо повторение на онова, което сѫ казали чуждитѣ учени, ами и рѣшения на други така сѫщо важни и отъ голѣмъ интересъ за всички, а на́й-много за насъ Българетѣ въпроси. Така на пр. важно е и интересно е и за науката и за насъ да се знае Богомилството, да ли е голо подражание на разнитѣ предидущи секти или въ него сѫ се вмѫкнали и много наши народни възрѣния, които сѫ му дали особенъ и самостоятеленъ характеръ? И ако е било това, кои и какви въззрѣния сѫ се вмъкнѫли въ него? Интересно и важно е и това — какво влияние е имало Богомилството на вътрѣшниятъ народенъ нашъ животъ, както и това — какви дири е оставило то въ тоя нашъ народенъ животъ? Споредъ казванието на самиятъ г. Королева, Богомилството е сѫштествувало у насъ по̀-вече отъ 5 вѣка, и въ продължение на всичко това врѣме било е отъ една страна въ постоянна и жестока борба съ господствуюштата черкова, а отъ друга — имало е всѣкога на своя страна съчувствието на народътъ, който се намиралъ на долня степень на развитието и въ *паметта, а може и въ кръвта* на който сѫ били оште езическитѣ предания. Не е възможно при такива условия Богомилството да не е имало силно влияние на вътрѣшниятъ нашъ народенъ животъ и да не е оставило дълбоки дири въ тоя животъ. Г-нъ Королевъ, обаче, нищо не е спомѣналъ за тие важни и интересни въпроси. Но ште каже, че това не е лесна работа, особенно когато предстои отъ твърдѣ малко паметници да се запознава човѣкъ съ дѣлото и да прави заключения. Така е, но по̀-добрѣ малко, че самостоятелно, отъ колкото много, че чуждо, въ което, въ добавокъ, по̀-главното и по̀-важното за насъ не се намира. Та и въ такъвъ случай не е било потрѣбно да се полага трудъ и да се пише особенна стятя, когато въ нея не штѣло да има нѣшто самостоятелно. По̀-добрѣ би било да се преведеше нѣкоя статя или съчинение на чуждитѣ списатели за Богомилството — както на пр. на

г. Левицки или на г. Петрановичъ. Тогава, едно че можеше дѣлото да ни се представи пò-ясно и положително, а не така както въ статята на г. Королева много недоизказано, неопредѣлено и безъ подобаюштето заключение, а друго — не штѣхме понѣ да имаме тия надѣжди, които възбуди въ насъ г. Королевъ, като Българинъ, но които не оправдава съ статята си. Но ште каже г. Королевъ, че чуждитѣ издирвачи за Богомилството малко се спирватъ на развитието на ереста у насъ въ отечеството ни, както е направилъ на пр. г. Петрановичь, който главнимъ образомъ разгледва развитието на ереста вънъ отъ Българско — въ Босна. Така е, но и вие, г. Королевъ, сте направили подобно нѣшто. Вие въ пò-голѣмата часть на статята си заемате вниманието ни съ гностицизмътъ, манехейството и съ други теософически учения, послѣ — съ състоянието на България при поевяването на Богомилството, и штомъ започнете собственно Богомилството, тамамъ когато ште трѣба да ни запознаете съ развитието му въ България, прехвърляте ни на случкитѣ въ Византия, на дълго и широко ни разправяте за осѫждането тамъ на еретицитѣ и оште за това — какъ е гледалъ и какво е казвалъ за тѣхъ народѣтъ вътрѣ въ Византия, а за това, што е било и што се е вършило собственно въ българскитѣ земи съ еретицитѣ, какъ е гледалъ и какво е казвалъ за тѣхъ Българскиятъ народъ — за това ништо не ни казвате, освѣнъ споменувате ни за съборътъ срѣшту тѣхъ въ Търново и послѣ преминувате на догматическочо имъ учение, съ което се и свърша статята ви.

Както и да е, но г. Королевъ счелъ за нужно да турне именно означенитѣ само въпроси за Богомилитѣ и обѣштава да ги рѣши въ статята си. Преди, обаче, да пристѫпи къмъ тая важна задача, той намѣрилъ за потрѣбно да ни запознае съ разни богословско-философски секти, — предшественници и майки, споредъ него, на Богомилството.

Понеже г. Королевъ гледалъ на Богомилството като на непосрѣдственно чедо на Гностицизмътъ, Манихейството и другитѣ секти, счелъ и за нужно предварително да ни запознае съ тия секти. Ние не ще да издирваме тукъ до колко е било това необходимо и до колко може то, споредъ както е изложено въ статята, да ни послужи за уеснение сѫщтноста на богомилското учение и на произхождението му. Наредениѣ отъ г. Королева еретически учения — предшественици и родоначалници на Богомилството (споредъ истиятъ г. Королева) — особенно Гностицизмътъ, иматъ въ себе си такива дълбоки философски основи, за разбирането на които отъ нашитѣ читатели потрѣбно бѣше по̀-друго изложение, по̀-достѫпно за нашитѣ читатели по̀-приспособено за разеснение на главното дѣло, трѣбаше т. е. да има въ него по̀-голѣма краткость и явность и по̀-тѣсна връзка съ Богомилството, а не така разпиляно, разтегнѫто и безъ тѣсна връзка както помежду, така и съ главното на статята. Заштото сега понятията ни се разбъркватъ между учениятa на разнитѣ секти, та трудно става да разберемъ, отъ коя секта какво е заимствувало Богомилството и ако е заимствувало по нѣшто, какъ го е преварило и е образувало отъ него свое особно — исто богомилско учение. И това става толкова по̀-вече трудно, че самъ авторътъ, г. Королевъ, ни бърка на нѣколко мѣста, като ни доказва че Богомилитѣ си веджтъ началото ту отъ Гностицитѣ (стр. 62 кн. III), ту че били *прави* ученици на Павликиенитѣ (стр. 61 кн. IV), ту че сѫ едно и сѫшто съ Мессалиянството (пакъ тамъ стр. 64 и забѣлѣжка 3).

Но казахме, ние не ще да издирваме необходимоста и полезноста за самото дѣло на толкова пространното — сравнително съ цѣлата статя — изложение за Гностицитѣ и другитѣ секти, а ще обърнемъ внимание на едно нѣшто, за което ни подсѣща и самъ г. Королевъ. Главната точка — споредъ както виждаме отъ изложението на г. Королева — въ която се допира и въ която се сродява или,

така да речемъ, отождестява Богомилство съ другитѣ еретически учения е *дуализмътъ*. Заштото дуализмътъ го е имало въ другитѣ предидушти еретически учения, а и въ Богомилството е съставялъ той главна основа, трѣбало е да се не само предположи, ами и доказва, че Богомилството е произлѣзло и се основава на тия предшествуюшти учения. Между това знае се, че дуализмътъ е билъ основа почти на всичкитѣ езически религии, та и въобште простиятъ неразвитъ народъ, на каквато вѣра и да принадлѣжи, той нàй-високитѣ религиозни предприятия си ги представлява подъ дуалистическа точка. Вѣрваме да знае г. Королевъ, че суевѣрията въ долнята класса на всичкитѣ народи, както и въ християнската масса на нашиятъ народъ произлизатъ отъ чисто дуалистическитѣ възгрѣния. Старитѣ Словѣне и тѣ сѫ имали дуализмътъ за основа на своитѣ религиозни възгрѣния, както и самъ г. Королевъ го доказва (стр. 71—73 кн. IV), който дуализмъ *билъ сроденъ на тѣхната природа*. Словѣнетѣ сѫ имали цѣлъ строй на религиозни дуалистически възгрѣния, за доказателство на което служала — казва г. Королевъ — и словѣнската народна поезия (тамъ стр. 72). При това „старата дуалистическа система принадлежала на всичкото словѣнско племе" (тамъ стр. 73). „Нàй-послѣ, едно отъ нàй-убѣдителнитѣ доказателства на това, колко благоприятни елементи за развиванието на дуалистическото учение е имало въ словѣнското езичество, — вижда се отъ едно мѣсто на Густинскиятъ лѣтописъ, дѣто на старитѣ словѣнски жреци се приписва такова поучение: два сутъ бози; единъ небесный, другой во адѣ; егда человѣкъ умретъ, душа идетъ къ небесному богу, а тѣло къ тому, иже во адѣ" (пакъ тамъ стр. 73)[1]. Отъ всичко това ясно става, че дуализмътъ е билъ плътъ и кръвь въ старитѣ Словѣне. Нѣма съмнѣние,

---

[1]) Земаме за примѣри само отъ статията на г. Королева, за да не се покажемъ инакъ взискателни и придирчиви отъ вънъ мѣрката.

че той не е изчезнжлъ съвършенно у Българетѣ съ приемането на Християнството, а на противъ въ народната масса си е останжлъ, ако не цѣлъ, понѣ до една значителна степень. Самъ г. Королевъ ни разказва, че Християнството срѣшнало силни противници и въ лицето на българскитѣ язически първенци, които възбунтували народътъ срѣшту Бориса, и че Борисъ съ голѣмо кръвопролитие направилъ християнството господствующте въ държавата си (стр. 67 кн. IV). Когато това сж направили болеритѣ и първенцитѣ, колко по̀-вече простиятъ народъ трѣбало е яко да държи тия предания, както свидѣтелствува пакъ самъ г. Королевъ (тамъ стр. 70). Но съ врѣме християнството по̀-вече и по̀-вече се е укрѣпявало и усвоявало отъ упорититѣ езичници, но нѣма съмнѣние, че тие езичници привнасяли въ усвояваното отъ тѣхъ християнство и своитѣ езически възврѣния, поради които давали сж и особенъ строй, понятенъ за тѣхъ самитѣ, на самото Християнство. Нѣма съмнѣние и за това, че тие езически възврѣния не сж били туку така голи, ами сж били облечени въ извѣстна форма и че съ тая нихна своеобразна форма народната масса ги е пренесла и на християнската почва.

Сега, като земемъ всичто това въ внимание; като знаемъ оште, че Богомилството у насъ се е поевило наскоро слѣдъ приемането на Християнството, — споредъ словата на самиятъ г. Королева, — успѣшно се е разпространявало въ народната масса; като, при това, казва ни се оште, че главната основа на Богомилството е дуализмътъ: намъ непонятно става зашто произхождението на тая наша ересь да се обеснява изключително отъ Гностицитѣ, Манихеитѣ и други подобни ереси, а за словѣнскиятъ дуализмъ и за словѣнскитѣ религиозни възврѣлия ништо да не се споменува, като че съ приемането на Християнството у Българетѣ съвсѣмъ и отведнъжъ сж изчезнжли ветхитѣ религиозни възврѣния, които сж били за тѣхъ плъть и кръвь. Ние не сме отъ тѣхъ, дѣто да искаме, штото уче-

ниятъ да си играе съ законитѣ на науката, и да гледа да обеснява много исторически работи по кефътъ си, но ние неможеме съвършенно да се съгласиме и съ това, че кой да е исторически издирвачъ или дѣецъ по науката, дължен е непремѣнно да върви по стѫпкитѣ на своитѣ предшественици, безъ да си стори трудъ да си отвори нова пѫтека. А между това въ въпросътъ за Богомилитѣ всичко открива на единъ ученъ, особено Българинъ, богато поле за самостоятеленъ трудъ. Но г. Королевъ не го е направилъ. Можеше, ако не друго, понѣ да се види, какви елементи отъ словѣнскиятъ дуализмъ сѫ се смѣсили въ Богомилството и какво направление и развитие е зело то подъ влиянието на тие елементи. Но и това не го сторилъ г. Королевъ. Той предпочелъ на цѣли 36—37 страници да ни разеснява неудобопонятнитѣ учения на Гностицитѣ, Манихеитѣ и други, а пъкъ домързяло го е или не се е наелъ да каже нѣшто за нашето. Казваме *домързяло го е* или *не се е наелъ*, заштото твърдѣ естественно е било да се досѣти човѣкъ, отъ сходството на богомилскиятъ дуализмъ съ словѣнскиятъ, че тоя послѣдниятъ е игралъ важна роль при приемането и усвояването на първиятъ. Такова нѣшто по-дошло е на умъ и на г. Королева, заштото инакъ той не би написалъ въ статята си и малкото онова за *езическо-словѣнский дуализмъ*, но се е задоволилъ и ограничилъ само съ това, тогава когато положително обебява, че Богомилството е чедо на Гностицизмътъ и другитѣ казани вече ереси и ни обѣштава да ни покаже „какви пунктове отъ всѣко едно учение (Гностицизмътъ, Манихейството, Павликиенството и Мессалиянството) сѫ влѣзли въ Богомилството, и какво влияние сѫ имали и какво измѣнение сѫ претърпѣли въ рѫцѣтѣ на самитѣ Богомили“ (стр. 63, кн. III). За словѣнскитѣ религиозни възгрѣния г. Королевъ почти нищо не спомѣнува. Твърдѣ хубаво, но съ тоя начинъ господство му самъ си е затърнилъ пѫтятъ за уразумѣнието отъ него самаго и за разкритието

и разеснението на другитѣ послѣдующтето развитието и измѣнение на Богомилството.

На много мѣста изъ статията си г. Королевъ ни доказва, че „Богомилската ересь била пълно и дълбоко повреждание и изкривяване на самата сѫштность на Християнството, така штото въ тая ересь отъ Християнството останѫли само нѣкои образи и представления, които, обаче, по съдържанието си сѫ съвършенно религиозни. За това Богомилството може да се нарече не ересь, а своеобразна религия, дълбоко враждебна на Християнството въобште, макаръ и да не сѫ съзнавали това“ (тамъ стр. 58), че тѣ (Богомилитѣ) съвсѣмъ сѫ се отдалѣчили отъ истинното разбирване на Християнската мисъль“ (тамъ стр. 59). Ето до какво голѣмо и важно измѣнение е дошло Богомилството — споредъ словата на самиятъ г. Королева. То е захванѫло отъ възгрѣнията на Гностицитѣ, Манихейтѣ и другитѣ, а е достигнѫло да стане не ересь, — както сѫ били неговитѣ предшественници и учители, — но своеобразна религия; захванѫло е отъ високиятъ Християнски идеалъ, а е достигнѫло до съвършенно изкривяване и отричание на християнството. Но какъ е станѫло такова едно голѣмо измѣнение? Што е повлияло на това? Да ли представителитѣ на Богомилството по собственнитѣ си способности, по собствената умствена сила и лична своеобразна философия сѫ направили такова измѣнение или въ това отношение тѣ сѫ се покорили на народнитѣ религиозни възгрѣния, които при поевлението на Богомиството били сѫ оште *плѫть* и *кръвь* въ народътъ и, разумѣва се, не сѫ изчезнѫли туку така лесно и скоро, както въобште такива влѣзли въ плѫть и кръвь религиозни възгрѣния съ вѣкове се държатъ въ коя да е неразвита народна масса? Г-нъ Королевъ не ни дава разеснение на това, та и не би можелъ да ни даде, до като стои на оная основа, на която е положилъ статята си. На човѣка по неволя му дохожда да запита: Християнскитѣ ереси, отъ които се е зело, да

речемъ, Богомилството, не сѫ дошли до такова страшно измѣнение — отричание на самото Християнство, но какъ така Богомилството, като е имало въ основата си възгрѣнията на тия ереси, да достигне до такова страшно измѣнение? И каквото штѐ да ни казва г. Королевъ, въпросътъ за насъ сѐ ште си остане тъменъ, сѐ не ште можемъ ние да му дадемъ надлежното и логично разеснение, ако не се наслонимъ на ветхитѣ словѣнски религиозни възгрѣния, на народната влѣзла въ плъть и кръвь философия. Г-нъ Королевъ не смѣилъ да направи такова нѣшто, не смѣилъ да отстѫпи отъ своитѣ водачи и за това оставилъ дѣлото така, както е било и у тѣхъ. На едно двѣ мѣста наистина неговътъ природенъ здравъ умъ му е подсказалъ пò-вѣрниятъ и здравъ пѫть, и г. Королевъ потеглилъ да стѫпи на народна почва, на самостоятелно поле, но като че се уплашилъ и побързалъ скоро-скоро да влѣзе въ стариятъ пѫть, отъ който до свършетъкътъ на статята си не помислилъ вече да излѣзе. Така, на стр. 57-58 (кн. III) г. Королевъ подосѣшта се нѣкакъ, че езическитѣ предания, които сѫ биле оште плъть и кръвь въ народътъ, съдѣйствували сѫ Богомилитѣ „не само да отречатъ съвременното тѣмъ християнство, но и съвършенно да изкривятъ християнството въобще“, а на стр. 71 (кн. IV) на право ни вече казва: „Така като дълго време и упорно е сѫштествувала богомилската ересь между Българетѣ и другитѣ Словѣне, вижда се отъ това, че Богомилството е имало връзка съ словѣнското езичество и че укореняванието на еретическото учение между Словѣнитѣ било предразположението имъ къмъ дуализмътъ“. Но пò-нататъкъ въ това направление г. Королевъ не е смѣилъ да иде. Той се задоволилъ само съ толкова догаждание за връзката и влиянието на словѣнското езичество върху укореняванието на еретическото учение между Словѣнетѣ, поради което и важниятъ въпросъ — какъ така да претърпятъ ученията на разнитѣ християнски секти такова страшно измѣнение въ

ржцѣтѣ на Богомилитѣ, — тоя въпросъ интересенъ и важднъ понѣ за насъ Българетѣ, — г. Королевъ го е минжлъ глухата. Впрочемъ, да си кажемъ правичката, при всичко дълго и широко разправяние за ученията и историитѣ на Гностици, Манихеи, Павликияне и пр., при всичкото обѣштание на г. Королева да ни указва, на свое мѣсто, „какви пунктове отъ всѣко едно учение сж влѣзли въ Богомилството, какво влияние сж имали и какво измѣнение сж претърпѣли въ ржцѣтѣ на самитѣ Богомили,“ г. Королевъ или не счелъ за нужно или не рачилъ да си стори трудъ да го направи, заштото наистина въ статята му такова нѣшто ние не срѣштаме. Само слѣдъ изложението на „Гностицизмътъ“ г. Королевъ прави едно кратко сравнение между гностицизмътъ и Богомилството, но това е всичкото. Че въ статята му не се вижда какви пунктове отъ езическитѣ словѣнски религиозни възгрѣния сж се привнесли въ Богомилството, какво влияние сж имали и проч., — това да оставимъ, понеже и не ни се обѣштава такова нѣшто, но въ статята ние не намираме и какви пунктове отъ всѣко едно еретическо учение сж влѣзли въ Богомилството, какво влияние сж имали и какво измѣнение сж претърпѣли въ ржцѣтѣ на самитѣ Богомили, — нѣшта, за които г. Королевъ ни се обѣшта. Истина, че въ цѣли 36 страници излага ни се Догматическото учение на Богомилитѣ, но изповѣдваме го, че ние зачудени останжхме предъ тая богомилска система, която г. Королевъ е сложилъ предъ очитѣ ни като че тя нечакано паднж отъ небото. Отъ историческиятъ животъ на Богомилитѣ, както е тоя животъ изложенъ въ г. Королевата статя, не може да се види какъ тие Богомили, които не сж имали никакви канонически книги, на които учението не е било никакъ опредѣленно, съвършенно довършено, — „даже и най-ревностнитѣ членове на сектата не сж имали точно понятие за своята догматика“ (стр. 59 кн. III), — какъ така у тие Богомили да се еви такава система на религиозно учение. Отъ гдѣ се

е зело това учение? подъ какви влияния се е евило и развило въ тая а не въ друга форма? кой и какъ го е развилъ? Всичко това за насъ е тъмно, понеже г. Королевъ не ни го казва. При това, като излага така на дълго и широко учението на Богомилитѣ, както въ началото е изложилъ учението и на Гностицитѣ, Манихеитѣ и проч., г. Королевъ на никждѣ не *указва*, кой пунктъ въ Богомилството е заетъ отъ казанитѣ учения, какво влияние е ималъ и какво измѣнение е претърпѣлъ. Остава на самитѣ читатели да си сторятъ трудъ и да правятъ сравнение между еднитѣ и другото учение. Но такава е силата на голото подражание и на несамостоятелниятъ трудъ.....

Както и да е, но г. Королевъ понеже счита Богомилството да се е зело въ България изключително отъ гностицизмътъ, манихейството и пр., сторилъ си е трудъ на доста широко — сравнително — да ни излага учението, а отчасти и историята на тия секти и ереси, за да ги приготови, види се, за по-доброто, точното и ясно разбирване произхождение на Богомилското учение. Слѣдъ такова едно предварително приготовление, г. Королевъ започнува събственно „историята на Богомилската ересь“, т. е. започнува сжштноста на предмѣтътъ си (кн. V—VI, стр. 103).

„Историята на Богомилската ересь“ г. Королевъ започнува съ съобщение, че Богомилството се е поевило оште при ученицитѣ на Кирила и Методия и че може би плевелитѣ на тая ересь да сж „изникнжли отъ онова“ чисто сѣме „на евангелското благочестие, което съ такива грижи е било насадѣвано отъ благочестивитѣ сътрудници на словѣнскитѣ просвѣтители“ (стр. 103, кн. V—VI). Подиръ такова едно *предположение* г. Королевъ ни сочи Богомила като основатель на ереста, когото презвитеръ Козма наричалъ „Богу не милъ“ и който е живѣлъ въ царствуването на Петра Симеоновича, — безъ да се помжчи, обаче, да направи понѣ една предположителна връзка съ първоначалното поевяване на Богомилството оште при учени-

цитѣ на Кирила и Методия. Казва ни оште, че Богомилъ, като основалъ ереста, оставилъ развиванието и разпространението ѝ на своитѣ ученици, имената на които сѫ се запазили въ *Синодикътъ* на царь Бориса. Слѣдъ това, безъ да ни каже на какво основание и отъ кѫдѣ го знае, г. Королевъ ни казва положително, че „новопоявившата се ересь се е *разпространила твърдѣ бързо* както въ самата България, така и въ съсѣднитѣ страни“ (тамъ стр. 106), подиръ което, увѣрява ни пакъ, че въ Тракия *силно и бързо се е разпространявало* Богомилството, понеже неговата проповѣдь се е усилила съ цѣла колония на проповѣдници отъ Павликиене, които Цимисхий поселилъ около Пловдивъ, и които притѣснявали православнитѣ, а че, подиръ въ Тракия, ереста направила първитѣ по врѣмето и трайноста успѣхи и въ Македония (тамъ стр. 107—108). Подиръ тие, г. Королевъ ни расправя, че лошото положение на българската държава, както и на българската църква било причина лесно и скоро да се разпространи ереста, признава, че „трудно е да се каже колко въ X-XI в. богомилската ересь е била разпространена въ България, заштото нѣма положителни извѣстия за това“ (тамъ стр. 120), напомня ни отгорѣ-отгорѣ, че сѫ се дигали гонения противъ Богомилитѣ, безъ да опредѣли, обаче, отъ кого, утвърждава пò-надолу положително, че въ XI в. богомилската ересь е била *твърдѣ разпространена* по всичка България, Тракия и Македония и, безъ да се догадимъ, отнася ни въ Цариградъ, дѣто по словата на *Анна Комненна* и *Евтимія Зигадена* ереста се вмъкнѫла, обстоятелственно ни расправя за *Василия*, за неговото осѫждание и за слуховетѣ, които сѫ се носели въ народътъ за тоя Василия, разправя ни оште, но скратено, за *Петра* и *Тихика* — ученици Василиеви, слѣдъ което доста обстоятелственно ни разказва, за да ни докаже фактически, че слѣдъ като се е вмъкнѫла ереста въ Византия, „коварното Византийско правителство преслѣдуванието на Богомилството обраштало е въ полза на своитѣ

политически планове“ (тамъ, стр. 130—133). Подиръ това Г. Королевъ пакъ счелъ за нужно да ни увѣрява, че што се отнася до сѫсѣднитѣ (на Византия?) словѣнски области, тамъ ереста се е ползувала съ пълна свобода и господствувала надъ православието и ни доказва това съ подвизитѣ на св. *Илариона Могленски,* който въ градъта Меглинъ едно слѣдъ друго Ерменцитѣ-Манихеи, Ерменцитѣ-монофизити и нàй-сѣтнѣ и Богомилитѣ — като разпратилъ непокорнитѣ въ „заточения различна“ и съ тоя начинъ самъ той направилъ ереста да изгуби пълната си *свобода и господство* надъ православието (тамъ, стр. 135). Непосрѣдственно слѣдъ това, не знаемъ по каква сила на логиката и защто именно тукъ, г. Королевъ се впуска да ни доказва, че Богомилството не се е смѣсвало съ Павликиянството, че Богомилството се е различавало и отдѣлявало отъ Павликиянството не само съ това, че е имало *народенъ характеръ,* нъ оште и по вътрешното *устройство,* и за пòголѣмо убѣждение въ това г. Королевъ ни разправя, че Богомилството ако и да е отхвърлало отъ началото всѣка иерархия и обрядность, но отъ послѣ — не се знае какъ — „развило и двѣтѣ тия страни до твърдѣ значителенъ степенъ,“ и че по слѣдствие на това евили се въ Богомилството раздори, които раздѣлили тая ересь на два *чина,* което се доказва отъ каранията на западнитѣ еретици, и че по мнѣнието на нѣкои учени, както отъ бесѣдата на *Козма* презвитера и отъ паметницитѣ, запазени у западнитѣ *Катари* се вижда, какъ единътъ *чинъ* изповѣдвалъ *абсолютниятъ* дуализмъ, а другиятъ — смякчениятъ, и че съ първиятъ (съ абсолютниятъ дуализмъ) Българетѣ били заразени отъ Павликиенетѣ, а пакъ въ България Богомилъ основалъ послѣдниятъ (умѣренниятъ) — подъ влиянието на християнскитѣ идеи (тамъ, стр. 135—140). Послѣ, като казва, че „ако и да не се намиратъ извѣстия за положението на Богомилската ересь въ послѣдуюштитѣ години на XII в. но *нѣма съмнѣние,* че въ това време тя е била

въ пълната си сила въ тѣхъ страни, дѣто се е посвила първоначално тая ересь?, като разправя, че отъ първоначалното си легло тя преминала презъ Балканътъ въ България, послѣ въ Сърбия и Босна, допряла и до Русия, по най-много се е стремила на западъ, гдѣто и *играла* една голѣма рола, продължавала да съществува и даже да се усилва въ Византия. — Слѣдъ Всички тие вече познати на читателитѣ и изтрити по голословното изказване истини, г. Королевъ преминува на Асѣнювската епоха, която уподобява на Самуиловата, иска му се нѣкакъ да приеме, че колебанието на Асѣнювци между Цариградъ и Римъ въ църковно отношение ставало е подъ влиянието на Богомилството, съобщава ни, че при *Бориса* (чичовътъ синъ на Иванъ — Асѣня I), до едно врѣме Богомилитѣ съ се „ползували съ пълна свобода и въ България правели голѣми успѣхи“, но че послѣ на съборътъ 1210 г. слѣдъ едно *изобличение* „мнозина отъ еретицитѣ съ се отказали отъ своитѣ заблуждения а други били затворени и наказани“; увѣрява ни пакъ че отъ *Синодикътъ* се виждало, какъ Богомилството е било *разпространено по всичката Българска земля;* че Асѣнъ II държалъ страната на еретицитѣ, за което оште по-вече възбудилъ противъ себе си негодованието на папитѣ, които дигнѫли и *крестовъ походъ* противъ еретицитѣ български; че и до послѣднитѣ години на XIV в. влиянието на ереста не се е прекъсвало въ България, — за доказателство на което служало житието на преподоб. *Теодосия Търновски;* че разни скитници-калугери разносѣли изъ Българско сѣмена на разни лжеучения; че Търноский патриархъ Теодосий на съборътъ въ Търново (1350 г.) осѫдилъ еретицитѣ и съ тоя начинъ настаналъ краятъ на Богомилската ересь въ България въ XIV столѣтие. Но, по мнѣнието на нѣкои си, нейното влияние и нейнитѣ дири се продължавали и до началото на настоящитятъ вѣкъ, и, като забѣлѣжва, че Богомилитѣ съ се превърнѫли най-послѣ въ Католици, г. Королевъ самъ се

очудва на такова едно превращтение, и съ това очудване свършва „историята на Богомилската ересь“.

Ето какъ размѣсено, тъмно, неопредѣленно и безъ връзка е изложена историята толковато любопитна и интересна за насъ Богомилска ересь въ статята на г. Королева. Отъ всички тия 50 страници, въ които е изложилъ г. Королевъ историята на тая ересь, читателятъ, при всичката си добра воля, не може да си състави ясно понятие за историята на Богомилитѣ. Който съ внимание разгледа статята на г. Королева, той не може да не забѣлѣжи, за съжалѣние, че г. Королевъ се е *въртялъ* около главниятъ си предмѣтъ, безъ да се рѣши да усвои и да разкрие на читателитѣ си тоя свой главенъ предмѣтъ. Што се отнася собственно за историята на Богомилската ересь въ Българско, той говори малко и неопредѣленно, тогава, когато за *околниятъ* вървежъ на ереста той говори доста обширно и обстоятелственно. Така той обстоятелственно говори за политическото църковно положение на Българското царство въ X—XI столѣтие (понеже това го има въ Гилфердинга), разправя ни, както видѣхме, обстоятелственно за дѣлата на Василия, Петра и Тихика въ Цариградъ, послѣ пакъ доста обстоятелственно — (сравнително) — за борбата на цароградската православна църква съ съчинението на *Константина Хизомала*, послѣ съ *Леонтия Балбийский, Климента Сассийский* и даже съ самиятъ *Михаила Тессалоникски* — и всичко това за да види читателятъ коварството на Византия; така сѫшто обстоятелно (— сравнително —) говори и за други околни работи, а за сѫштноста на предмѣта задоволява се само съ голо казване и увѣряване на нѣколко мѣста, че ереста *се е разпространявала успѣшно*, че е била *твърдѣ много разпространена*, че се е ползовала съ *пълна свобода* и била *господствующта* и проч. Но какъ е ставало това разпространение и какъ се е спечелвало това господство? Да ли е ставало това тихо, безъ борба, или ако е имало борба, какво участи е земалъ въ нея на-

родътъ Български, какво влияние е имала тая борба на обществениятъ животъ, какви сѣтнини е произвождала? За това почти нищо но се намира въ статята на г. Королева. Истина, позагатва самъ тамъ за такива работи, но нерѣшително, неопредѣлено, като че се е боялъ да стжпи на краката си. Има въ статята много догаждания за това, че въ Българско народътъ по-вече е съчувствувалъ на Богомилството, въ строгиятъ животъ на което, както и въ противното му учение на църквата, той намиралъ нѣкакъ и нѣшто свое, виждалъ е и противодѣйствие срѣшту тая църква, която, особенно въ началото, съ сила е укрѣпявала надъ него своето господство, та намиралъ въ него (въ Богомилството) възбуждание и опора на своето разположение къмъ „властель земныхъ“ (тамъ стр. 120), а особенно къмъ Гърцитѣ, които нѣколко пжти сж ставали „властели“ надъ него; освѣнъ това г. Королевъ на двѣ-три мѣста ни позагатнува, че и нѣкои отъ правителитѣ Български съчувствители на ереста (стр. 121, 142 и 144), че тя е имала народенъ характеръ (стр. 135). Всичко това дава на читателя голѣми надѣжди да види предѣ себе си борба, да види оная *забѣлѣжна* роль, за която спомѣнуваше редакцията на „Пер. Списание“, че Богомилството е играло въ нашиятъ народенъ животъ, да види влиянието на сѣтнинитѣ върху народниятъ ни животъ на тая секта. Пренесено отъ насъ на западъ, Богомилството е направило такива голѣми чудеса: то произвело (на ли така ни увѣряватъ?) тамъ реформацията, която не само разклати и разбуди человѣчеството на папата, ами още (както ни увѣряватъ и самитѣ реформатори) разклати и разбуди и человѣческата мисъль, оттърва я отъ оковитѣ на религиозни и нерелигиозни авторитети, даде ѝ надлежната свобода, а заедно и такъвъ силенъ потикъ на общочеловѣческиятъ напредъкъ. Ами у насъ да ли е останжло това Богомилство съвсѣмъ безъ влияние върху народниятъ нашъ животъ? Не е възможно! Обаче, въ статята на г. Королева не се

намира такова нѣшто. Може, ште ни каже пакъ г. Королевъ, че като не се намиратъ паметници за това, той нѣма да земе отъ себе си да ги скроява-я? Така е наистина, но едно пò-внимателно, пò-сериозно и самостоятелно работене надъ въпросътъ би дало съвършенно други резултати, толкова пò-вече че самъ въ себе си въпросътъ заключава богато поле за самостоятелна работа. Нима, подтвърдяването на самиятъ г. Королева, че „революционната проповѣдь на еретицитѣ твърдѣ много е възбуждала страститѣ на народътъ, който въ онова време. . . . . .“ и пр. (стр. 120, кн. V—VI) не му даваше възможность сериозно и самостоятелно да поработи на това, за да ни докаже до кждѣ се е простирало влиянието на тая революционна проповѣдь, какъвъ приемъ е намирала въ народътъ и какви срѣдства е имало отъ нея, ако не за „властелитѣ земни“ понѣ за самиятъ народъ, за неговото вътрѣшно, домашно устройство, за неговото съзнание? Нима епохата на Самуила, както и епохата на Асеньовци, които епохи, споредъ самиятъ г. Королева сж благоприятствовали на Богомилството, не давахж възможность на човѣка да се помжчи да разбере *забѣлѣжната* рола, която е играло Богомилството въ народниятъ ни животъ и да запознае съ тая рола и читателитѣ, или поне отъ нея да обезни нѣкое евление въ историческиятъ ни животъ? — Но г. Королевъ се задоволилъ съ едно повърхностно изложение и показване на важни фактове, така штото отъ статята му не може читателятъ да си състави друго пò-ясно понятие за историята на Богомилитѣ, освѣнъ таково, каквото би си съставилъ, когато отдѣлно би прочелъ изобличенията на *Козма Презвитера, Синодикътъ* и други, въ които на откъсъци-откъсъци се споменува за Богомилитѣ. Чини ти се, че г. Королевъ не е билъ познатъ съ изворитѣ, отъ които се е ползувалъ, или ако е билъ познатъ, не ги е изучилъ добрѣ, по слѣдствие на което не можалъ и да усвои добрѣ предмѣтътъ си и да го изложи въ единъ добрѣ обмисленъ,

систематиченъ редъ, ами го наредилъ безъ планъ и система, — както му дошло на ржка. И за насъ историята на Богомилската ересь излиза нѣкакъ чудновата. Евява се тая ересь не отъ потрѣбноститѣ на народното съзнание, а туку така по едно голо подражение, сжштествува въ татковината ни съ вѣкове, играла нѣкаква си роль *забѣлѣжна*, отличавала се съ *комунистически* и революционни стремления, имала и народенъ характеръ, и изчезнжла така, както се и появила, безъ да остави дири въ нашиятъ народенъ характеръ, въ народниятъ животъ, въ народното съзнание безъ да има какво-годѣ влияние на това съзнание. . . . . Тая секта, която е *излѣзла отъ Евангелски идеалъ*, но е достигнжла до съвършенно изкривяване и даже до съвършенно отричание на християнството (какъ е достигнжла до това? по какви побуждения, подъ какви влияния?), която съ вѣкове се е борила съ църквата за своето сжштествувание, която често е достигвала да бжде *господствующта* (така ни се казва), която често е имала на страната си, освѣнъ народътъ, но и самитѣ първенци и царье, която е била *заклѣтъ* врагъ на папската власть и на византийскитѣ злоупотрѣбления, — тая секта достигнжла е найпослѣ до тамъ, штото въ XVIII в., отчаяна отъ притѣсненията, доброволно се предала на папството и днесъ ние отъ нея не виждаме нито прашецъ. . . . . Ште каже, че за Българско тя нàпусто живѣла, нàпусто се е борила. . . . . .

Въ книж. VII—VIII на „Пер. Списание“ отъ стр. 75 и до 106 излага ни се „догматическо учение“ на Богомилитѣ, но въ тоя видъ и въ такова развитие, каквито е приело у западнитѣ еретици, особенно у Катаритѣ. Казà ни се, че отъ първомъ Богомилитѣ отхвърляли всѣка обрядность и иерархия, но отпослѣ ние виждаме и едното и другото развито у тѣхъ до голѣмъ степенъ, обаче не ни се каза и не ни се казва подъ какво влияние е ставало първото и подъ какво — послѣдньото. Да ли първото е ставало по едно голо подражение или е имало намѣсване

и народното съзнание, народното наше вѣрване. Та на́й-послѣ въ всичко това „догматическо учение“ нашата народна мисъль имала ли е какво-годѣ намисане? На́й-повече въ обрядитѣ, а особенно въ тайнствата, въ вънкашното извършване, на които въобще народътъ обича да налага своето *разумѣние*, своята характерна особенность, могло би да се види това, но не се вижда, понеже не ни се казва отъ авторътъ на статята. При това, г. Королевъ малко трудъ си е далъ понѣ-колко годѣ да разграничи развитието на догматическото учение у нашитѣ Богомили и у западнитѣ, така штото нѣма възможность да се каже положително, такова сѫшто ли е било това учение у нашитѣ Богомили, или такова развитие е получило то у западнитѣ еретици. —

Ето тия сѫ впечатлѣнията, които ни направи статята на г. Королева „за Богомилството“. Ние прочитахме тая статя два-три пѫти и подиръ всѣко прочитване ние изпитвахме сѫштитѣ впечатлѣния. Рѣшихме се да обнародваме тия си впечатлѣния не за друго, но, ако е възможно, за да предпазимъ самиятъ г. Королева, когото ние почитаме и уважаваме, отъ подобно леко отнасене къмъ такива сериозни въпроси, — нѣшто което г. Королевъ повториль и съ прибързваното обнародване на своитѣ „Уроци“ по Българската църковна история, които „уроци“ такожде страдаѭтъ отъ отсѫтствие на сериозность, на система и на всецѣло освояване и разумѣние предмѣтътъ. У насъ, благодарение на нашата полуобразованность, мнозина сѫ тие, които безъ да си пресмѣтнѫтъ силитѣ, безъ да си предположѫтъ нѣкоя обмислена цѣль, залавятъ се съ дѣтинска самонадѣянность и смѣшно Дон-Кихотство за сериозни работи, пишатъ и издаватъ *съчинения*. Ние не желали би да видиме и г. Королева между такивато самозванни учени и писачи, които не могѫтъ да разберѫтъ нито важноста на поприштето, въ което съ такава наглость стѫпватъ, нито пъкъ могѫтъ да уважаватъ себе си и чи-

тателитѣ си. И намъ ште бѫде твърдѣ жално, ако г. Королевъ се намѣри наскърбенъ отъ тия наши забѣлѣжки и, като ги остави безъ внимание, предпочете за напредъ да се еви въ числото на казанитѣ списовачи. Ние сме увѣрени, че г. Королевъ разбира што е сориозна наука, и за това ште даде надлежна цѣна на думитѣ ни.

Читанка за приготвяніе къмъ грамматиката. Събрана отъ Т. Икономовъ. Издава Книжарницата на Хр. Г. Дановъ. Віена 1874.

Книжарницата на г. Хр. Дановъ тая година се показва особито плодовита и обогати книжнината ни — найповече педагогическата ѝ часть — съ едно значително число книги, между които има и доста добри. Въ число на тѣзи послѣднитѣ едно отъ първитѣ мѣста заема „Читанката“ на г. Т. Икономовъ.

Г. Тодоръ Икономовъ е познатъ на нашата читающта публика не толкосъ по учебно-педагогическа часть, колкото по вѣштото си перо въ сериознитѣ и ясно изложени статии, въ които, ако да има по нѣкогажъ занасения и *поспѣтни* или несвоеврѣменни погледи на работитѣ, но въ по̀-вечето случаи въ тѣхъ доста сполучливо и безъ многословие се развиватъ обштеполезни въпроси, като имъ се показва и надлежното рѣшение. Между туй, въ учебно-педагогическо отношение г. Икономовъ има едно произведение, което ни кара да съжалѣваме твърдѣ много, дѣто тосподство му не отдѣля по̀-вечко врѣме за занимавание и по тая немаловажна литературна часть. Като опитенъ учитель, при това и съ здрави начала, както и съ свѣстенъ гледъ на работата, г. Икономовъ би направилъ въ това отношение много нѣшто и би ни избавилъ отъ необходимоста да даваме въ рѫцѣтѣ на дѣцата си отъ многото и разнообразни но безъ надлежно достойнство произведения подобни, съ които е наводнена нашата педагогическа лите-

ратура, — при всичката нейна сиромашия. Произведението за което говоримъ е — неговата „Читанка“.

Преди три години ние имахме случай да видиме „Читанката“ на г. Т. Икономова въ двѣ издания. Като се запознахме оште тогава съ този трудъ на господство му, ние искренно се възрадовахме за сѫштествуването му (на трудътъ), особенно заштото предполагахме, че той е уведенъ въ всичкитѣ наши учебни заведения. Скоро, обаче, познахме, че радоста ни е преждеврѣменна и предположението ни безъ основа. Нашитѣ книжари, както и по̀-вечето наши учители оставили въ пренебрежение това хубаво произведение. Трудно може да разбере човѣкъ, отистина, зашто нашитѣ книжари сѫ се надпреварвали и до сега оште се надпреварватъ да печататъ и издаватъ толкова други нови произведения по тази часть и зашто нашитѣ учители сѫ приемали и приематъ въ училиштата си други подобни книжки, тогазъ когато читанката на г. Т. Икономова много по̀-добрѣ имъ би послужила и много по̀-вече би ползувала ученицитѣ. Вижда се на книжаритѣ по̀ да имъ е идело на смѣтката нови произведения да печататъ, а учителитѣ или не сѫ могли да направятъ особенна разлика между Читанката на г. Т. Икономова и другитѣ подобни произведения отъ други автори, или пъкъ — малко ги е било грижа за ползата на ученицитѣ и на надлежниятъ успѣхъ на училиштата. Едното и другото е праскѫрбно. Поради това ние не можемъ да се не радваме на това, дѣто Книжарницата на г. Данова, между другитѣ, прави сега и такъвъ хубавъ даръ на нашитѣ дѣца съ отпечатването на г. Икономовата „Читанка“. Ние сме увѣрени, че и всичкитѣ разумни и добросъвѣстни учители ште се възрадватъ на това, заштото ште иматъ възможность да дадѫтъ на ученицитѣ си книжка по-свѣстна, отъ колкото сѫ правили до сега. Съ задоволение се вземаме ние да поговоримъ за тая книжка на г. Т. Икономова въ нашето Списание, едно — за да ѭ препорѫ-

чаме като доста сполучлива и полезна за нашитѣ дѣца, а друго — за да подканимъ г. Т. Икономова и за напредъ да продължава да се труди и по тая часть, заштото господство му има даръ и умѣнье, и жално било би да не употрѣблява тѣзи си дарби за полза на своитѣ братя и сестри.

Всѣки знае, а особенно учителитѣ трѣба да знаѭтъ та и ние сме имали случай и другъ пѫть да казваме и доказваме, че училиштата малка полза би принесли на своитѣ питомци само съ своитѣ сухи учебници и голи правила по кой да е предмѣтъ, ако да нѣмахѫ възможность тѣ да научатъ ученикътъ на практика да прилала тѣзи правила, на практика да имъ узнава истиноста и съ този начинъ да му се възбужда умственната самостоятелность, и самодѣятелность. Каква полза на пр. за едно дѣте, ако то знае много добрѣ всичкитѣ правила на граматиката, а пъкъ не му се е дала възможность на практика да изпита и се увѣри въ истинноста и полезноста на тѣзи правила? Или какво богатство на познания може да има единъ ученикъ, ако той буквално изучи доста добрѣ всичкитѣ учебници, а не му се случи да прочете нито една друга книга? Разбира се, че почти нищо, заштото всичко ште учи папагалски, а главното — не ште му е възможно самъ, самостоятелно да упражнява умътъ си надъ изучваното. И на такъвъ ученикъ колко да сѫ голѣми познанията, той не ште може да ги употрѣблява на полза, заштото съ такъвъ начинъ познания се усвояватъ не съзнателно, а почти безнателно и — тъй да речемъ — рабски. Обаче дѣто нѣма разумно съзнание и самостоятелность, тамъ не може да има успѣхъ или понѣ въ пò-вечето случаи успѣхътъ е съмнителенъ. Въ всѣко едно дѣло свободното и разумно дѣйствие е нáй-главното условие за желанниятъ успѣхъ. Толкосъ пó-вече това условие е главно и необходимо въ дѣлото на умственното развитие, на умственната печалба. Това е твърдѣ естественно, заштото самодѣятелноста неза-

бѣлѣжно възбужда и развива съзнанието и отстранява механическата папагалска работа, която се развива подъ натискътъ на чуждъ произволъ, убива съзнанието и охотата и въ по̀-вечето случай ако не и въ всичкитѣ, служи за неправилното развитие на умственнитѣ способности и даже твърдѣ често — за тѣхното отжпявание, — независимо отъ развалата на характерътъ. Заради това добритѣ и опитнитѣ педагози ништо така много не цѣнятъ въ питомцитѣ си както свободната умственна работа, ништо друго не гледатъ да развижтъ така много въ тѣхъ, както умственната самостоятелность и самодѣятелность.

Какви срѣдства употрѣбляватъ тѣзи умни хора за постигвание на една толкова разумна и благотворна цѣль? Обикновенно *книгитѣ* имъ служатъ за такива срѣдства. Дору е дѣтето малко и се учи оште да прочита, добритѣ педагози даватъ му на ржцѣ именно такива книжки, които — било съ картинкитѣ си, било съ простичкото, ясното и интересното си за дѣтето съдържание — възбуждатъ неговото любопитство, заинтересуватъ го и съ този начинъ каратъ го да прави само̀ опитвание за да работи надъ това съдържание на книжкитѣ. Това обаче не ште рече, че е достаточно учителятъ или педагогътъ да даде само такава книжка въ ржцѣтѣ на дѣтето, и послѣ да сгърне ржцѣ или да гледа съ викове, сърдитня и съ сопа да накара дѣтето да работи надъ дадената нему книжка. Напротивъ, трѣба самъ той да се труди умно, обмислено, а не папагалски и варварски.[1]) — Когато се научи свободно да прочита дѣтето, тогава му даватъ други книжки съ

[1]) Мнозина отъ нашитѣ учители, особенно же нашитѣ книгопродавци, на които се е случило да напишятъ или да издаджтъ нѣкоя добра книжка за дѣцата, която, при това, удобрила се е или похвалила отъ нѣкого си, мислятъ че това е достаточно и налѣгатъ непремѣнно да се въведе книжката имъ въ всичкитѣ наши училища, безъ да присмѣтнжтъ, че тукъ се иска оште едно и на̀й-главно условие, — а именно, учителятъ да умѣе да преподава на дѣцата умно и свѣстно. Каква полза на пр. за малкото дѣте, ако му се даде въ ржцѣтѣ на̀й-добриятъ букварь, а пъкъ учителятъ продължава по старата система съ сърдитня, викъ, плѣсници и сопа да го учи по този букварь?

по̀-сериозничко съдържание, което, обаче, да не надминува умственнитѣ сили на дѣтето и което му дава възможность да разбира по̀-добрѣ уроцитѣ, што му се преподаватъ. Разбира се, че и тукъ е необходимо постоянното и умно ржководство на учителятъ. Като вече попорастне дѣтето, умственнитѣ му способности укрѣпнжтъ и се развижтъ доста, та и познанията му се пообогатятъ, тогава вече му даватъ по̀-сериозни книги. Тукъ постоянното ржководство на учителятъ не се вижда за необходимо, нито се употрѣблява толкова, понеже ученикътъ бива понѣ до толкова развитъ, штото незабѣлѣжно отъ прочитванието познанията му да се обогатяватъ и разширяватъ, та и той може вече да се сѣшта, кое е отъ прочитаното понятно за него и кое не, може вече самъ да прави сравнение между мислитѣ, што ги срѣшта въ книгата, и да прави твърдѣ често свои собственни заключения отъ тѣхъ. Въ този случай едно само е дълженъ учителятъ или педагогътъ да прави и то е — да съвѣтва ученикътъ си да прочитва книги по̀-съ сериозно и полезно съдържание, съобразно, обаче, съ наклонноста и природнитѣ дарования на ученикътъ. [2])

И така, книгитѣ сж едно отъ главнитѣ срѣдства, чрезъ които добритѣ учители гледатъ да възбудятъ въ питомцитѣ си умствената самостоятелность и самодѣятелность. Тѣзи книги, обаче, сж двоенъ видъ: еднитѣ се наричатъ *учебници,* а други — *спомагателни.* Учебницитѣ съставляватъ главната основа на умственното богатство, а спомагателнитѣ книги разширяватъ това богатство, увеличаватъ го, а главното — даватъ истинниятъ смисълъ на това богатство, правятъ ученикътъ да разбере практическото му значение и да го употрѣблява на истинска

---

[2]) Всѣки добросъвѣстенъ учитель е дълженъ да гледа штото колкото е възможно развитието на ученикътъ да бжде всестранно, но голѣма погрѣшка би направилъ учителятъ, ако не обръшта внимание на природнитѣ дарования на ученикътъ и ако не гледа да развие въ него преимуштественно тѣзи дарования.

полза. Безъ тѣзи послѣднитѣ, както казахме по̀-преди, учебницитѣ твърдѣ малка полза би принесли на ученикътъ. Учебникътъ, ако и да иска отъ ученикътъ разумно съзнание, (разбираме при добъръ и свѣстенъ учитель), но той не дава свобода на ученикътъ самъ да упражнява умственнитѣ си сили. Това упражнение по учебникътъ става подъ ржководството на други и нѣкакъ подчинено, въ строго опредѣлени граници. Напротивъ, спомагателнитѣ книги даватъ по̀-вече свобода на умственнитѣ сили на ученикътъ, заштото отъ тѣхъ той самъ, съ собственнитѣ си усилия извлича познания, които одобрява или не, и което усвои, усвоява го самъ, съзнателно. Разбира се, че при такава една възможность на умътъ свободно да работи и не въ стѣснени граници, не може да не се развие умственната самостоятелность и самодѣятелность. Заради това всички добри учители и въспитатели съвѣтуватъ на своитѣ ученици да не се ограничаватъ само съ научвание на урокитѣ, што се преподаватъ въ класоветѣ, но оште, штомъ сполучятъ свободно врѣме, да прочитватъ разни добри книги. Ето въ какъвъ смисълъ книгитѣ сж едно отъ на́йдобритѣ срѣдства за възбуждението и укрѣпяването на умственната самостоятелность и самодѣятелность въ ученикътъ.

Ние, Българетѣ, въ това отношение сме много назадъ, заштото литература ни е много, твърдѣ бѣдна. Хе-ле што се отнася до книги за прочитание отъ малко развитички вече и възрастни ученици, — такива книги почти нѣмаме никакъ, така штото нашитѣ ученици, ако не могжтъ да се ползоватъ отъ книги на други езици, принудени сж да се ограничаватъ само съ едни учебници. Обаче колкото до книги за малки дѣца, отъ къмъ тая страна литературата ни е по̀-богата. Не знаемъ, да ли тая часть на литературата е по̀-прибилна (кярлия) или заштото въ послѣднитѣ врѣмена педагогията станж на мода, но у насъ педагогическитѣ книги за малкитѣ дѣца сж доста размно-

жени. Списовачитѣ на тѣзи книги и книжаритѣ наши надпреварватъ се единъ другъ: едни да списватъ, а други да издаватъ и разпространяватъ такивато книги подъ всевъзможни имена.[3]) За съжаление, въ много случаи размножаванието на едно какво да е нѣшто никакъ не може да служи за доказателство на неговата доброкачественность. Това почти напълно се прилага на нашата за малкитѣ дѣца литература. Имаме по тази часть доста книги, но добросъвѣстниятъ учитель винѫги би се затруднилъ да даде на малкото дѣте коя бѫде отъ тѣзи книги. Ние не штемъ да кажемъ съ това, че тѣзи книги сѫ до толко лошеви, штото не струва да се даватъ въ рѫцѣтѣ на дѣцата, не! между тѣхъ има много такива (даже и по̀-вечето) на които съдържанието е и нравственно, и философско, и богословско, историческо, и физикоматематическо, и . . . и . . . Тъй се и вижда, че авторитѣ на тѣзи книжки положили сѫ всичкитѣ си способности, само и само да направятъ нѣшто такова, въ което да се виждатъ тѣхнитѣ голѣми познания, тѣхната ученость. При всичко туй, сѐ е затру-

---

[3]) Това съревнование особенно на книжаритѣ, зема, обаче, такива размѣри, штото достигва предѣлитѣ на шарлатанството и на мѣсто да тегли вежди, то вади очи. Единъ книжаръ на примѣръ пѫтува нарочно или случайно преди началото на училиштната година (т. е. когато ште се купуватъ книги за училиштата), срѣшта се съ учителитѣ, разговаря съ тѣхъ върху програма и учебници и като се увѣри, че има работа съ хора, които нѣматъ свои убѣждения особенно относително учителскитѣ си длъжности, земе да разправѭ нѣкакъ тайнственно, че неговото пѫтувание не е туку тъй напусто, че той пѫтува съ цѣль — да види дѣ какви учители има, какъ сѫ наредени училиштата, по каква програма и по какви учебници се преподава въ тѣхъ, и че всичко това ште се прати на Екзархията и ште се обнародва. Бедниятъ учитель отъ такъвъ разказъ неволно почнува да изпитва страхъ и благоговѣние предъ такова едно важно лице и обѣштава, че за напредъ неговитѣ учебници ште употрѣблява. Другъ книжаринъ употрѣблява друга манера (по̀-груба, обаче, и по̀-вредителна). И той пѫтува (случайно!), но само когато вече въ училиштата сѫ се започнѫли уроцитѣ. Отъ похвално любопитство този книжаръ посѣштава всичкитѣ училишта и първата му грижа е — да види по каква система и по чии учебници се преподава въ училиштето. Штомъ види, че въ нѣкое училище не сѫ въ употрѣбление неговитѣ учебници, той почнува да увѣрява учителятъ, че сега системата на преподаванието е друга, че учебницитѣ на другитѣ книжари сѫ написани по старата система и не само че сѫ безполезни, но и вредителни за ученицитѣ, че тѣ трѣба да се изхвърлятъ, а да се въведѫтъ други по̀-добри, т. е. неговитѣ учебници. Ако

днително за добросъвѣстенъ учитель да даде такивато книжки въ рѫцътѣ на малкитѣ си ученици. Защто? защтото авторитѣ на такивато книжки не погледнѫли простичко на задачата си, не искали да направятъ нѣшто простичко, но добро, а искали да направятъ нѣшто особно, извънредно . . . Съ една рѣчь, тѣ искали не да *направятъ*, а да се *покажѫтъ*.

Но когато вече ученикътъ се научи свободно да прочита и се явява нужда и необходимость да му се дава книга такава, която освѣнъ по̀-вечето улеснение въ прочитанието да му дава точни и ясни познания отъ разни предмѣти, — учителитѣ и тукъ срѣштатъ голѣмо затруднение, понеже и отъ такива книжки сме оскудни, т. е. имаме и такива книжки доста (понеже всѣка отъ нашитѣ три извѣстни книжарници счита за непремѣнна длъжность да има по нѣколко разни издания отъ всѣкакви книги), но добритѣ сѫ малко. Отъ тѣзи добритѣ първо мѣсто заема, както казахме и въ началото на това си разгледвание, *Читанката* на г. Т. Икономовъ.

види, че учителятъ склони на неговото мнѣние, почнува да го хвали, ако ли учителятъ излѣзе упоритъ или уменъ, та почне да му доказва, че учебникътъ самъ по̀-себе не значи нищто, че въ преподаванието на уроцитѣ главното зависи отъ способноста и умѣнието на учителитѣ, че при способни учители и другитѣ учебници могѫтъ да бѫдѫтъ употрѣбени съ полза, тогазъ когато при неспособни учители и на̀й-добритѣ учебници оставатъ по̀-вечето безполезни, — ако почне учителятъ да прави такива умни възражения на този всезнаюштъ книжаръ и доброжелатель, тогава той почнува да осѫжда тогози учителя и системата му, позволява си да испитва ученицитѣ, самиятъ учитель и въ лицето на учителя, въ присѫтствието на ученицитѣ да хули наредата на училиштето и да се заканва, че ште пише за това и въ газетитѣ. Обаче не стига това, ами той хули наредата на училиштето, системата на преподаванието и самиятъ учитель и вънъ отъ училиштето, по кафенетата и предъ гражданитѣ (или ако е въ село — въ крѫчмитѣ). Какво излиза отъ това? Излиза туй, че умниятъ този книжаръ и ученолюбецъ става причина за раздори между гражданитѣ, за развала и затварение на училиштата. Такова едно недостойно поведение отъ страна на нашитѣ книжари е достойно за осѫждане. Ний би посъвѣтували нашитѣ книжари на мѣсто съ такива фалшиви и шарлатански способи да се трудятъ да въвеждатъ своитѣ учебници въ училиштата, хиледи пѫти по̀-добрѣ, по̀-похвално и по̀-достойно ште направятъ, ако се стараѭтъ *добри* учебници да издаватъ. Тогава нѣка бѫдѫтъ увѣрени, че всѣки уменъ учитель ште имъ въведе учебницитѣ.

По видимому Читанката на г. Икономова нѣма особенни достойнства и може да се намѣрятъ мнозина и отъ учителитѣ и отъ книжаритѣ, които да се почудятъ въ какво намираме ний по̀-добра отъ всичкитѣ други тая читанка и да ни заподозрятъ въ пристрастие. Отистина, въ г. Икономовата Читанка нѣма Богъ знае какви мѫдрувания, нѣма натрупани много и хѐ-сѐ избрани нѣшта, ами всичко е обштеизвѣстно, просто . . . Има на пр. приказки за „дѣда и баба“, има двѣ-три обштеизвѣстни басни, има нѣшто за захарта, за кафето, за говедата, за нѣкой други птици и — толкосъ. При това, въ нея нѣма и никаква система. Въ нея статийкитѣ сѫ турнати разбъркано. Така, намѣсто да нареди едно подиръ друго всичко, што се отнася до религията, г. Икономовъ разбъркалъ тѣзи нѣшта и като говори за Бога, за Иис. Христа, турга разни приказки слѣдъ това, разни басни, между които турналъ и за „Камфората“ (стр. 22), смѣсва послѣ „за Божиятъ промисълъ“, слѣдъ което пакъ захвашта разни басни . . . Съ една рѣчь, въ Читанката на г. Икономовъ всичко е разбъркано, — религиозни понятия съ приказки и басни, баснитѣ съ понятия отъ зоологията, отъ физическата география и проч. Такива ли сѫ другитѣ подобни книжки? Такъвъ ли е „Книжовниятъ Имотъ“? Такава ли е и „Втората Четеница“ на г. Хр. Г. Данова? Не! Тамъ всичко добрѣ наредено, тамъ има система на съдържанието, всичко на „Отдѣли“, та всѣки отдѣлъ има опредѣлено съдържание. При това и съдържанието имъ сѐ избрано и сѐ приспособено така, штото ученикътъ да се *научи* и на нравственность . . .

Защто, прочее, ние удобряваме Читанката на г. Т. Икономовъ? Какво по̀-голѣмо достойнство има тя отъ другитѣ подобни книжки, когато въ нея е всичко така просто и разбъркано? Удобряваме ѭ, и ѭ хвалиме, и ѭ препоръчваме на всичкитѣ наши учители като на̀й-добра и сполучлива по тази часть, защтото въ нея е всичко просто и разбъркано. Нейното достойнство е въ простотата и въ

разбърканноста. Систематическата нареда и философскитѣ мисли както и нравоучителната манера на изложението нѣматъ мѣсто въ подобнитѣ книжки, каквито сѫ читанкитѣ въобще. Каква е цѣлта на Читанкитѣ? Читанката не е учебникъ. Учебникътъ по кой да е предмѣтъ, трѣба да е изложенъ въ строго послѣдователна система, за да могѫтъ понятията, што се даватъ на ученикътъ за изучаемиятъ предмѣтъ да бѫдѫтъ правилни, ясни и въ една разумна вързка. Цѣлта, обаче, на Читанката е не да даде на ученикътъ пълно и точно понятие за кой да е единъ прѣдмѣтъ, но да му развие съзнанието, да му развие умственнитѣ способности, като съ единъ лесенъ начинъ му обогатява познанията отъ разни предмѣти и съ този начинъ го приготовлява за систематическото усвояване на предмѣтитѣ, които предмѣти училиштето чрезъ учебницитѣ си ште му преподава. Ще каже, несистематическото, разбърканото изложение въ коя да е читанка е едно отъ достойнствата, заштото е полезна за ученикътъ. Въ кратички и ясни изрази, статийкитѣ му даватъ едно опредѣленно понятие за какво и да е, а разбърканото помѣствание на такива статийки съ разнообразието си на мѣсто да уморятъ вниманието, тѣ го възбуждатъ. Така сѫшто и простотата на предмѣтитѣ, за които се разказва въ статийкитѣ на Читанкитѣ, е тоже едно отъ достойнствата и ползователно, понеже е съобразно съ умственнитѣ сили на ученикътъ. Каква полза отъ сериозни предмѣти, макаръ и доста ясно изложени, когато тѣ надминуватъ умственнитѣ сили на дѣтето, уморяватъ му вниманието и нàй-послѣ докарватъ работата до тамъ, штото пренуждаватъ ученика да почне механически, папагалски да чете?

И така, отъ къмъ простотата на предмѣтитѣ и размѣсенноста на статийкитѣ, Читанката на г. Икономова заслужва одобрение и подражание. Но тая Читанка има оште други двѣ много хубави достойнства, съ каквито не сме виждали да се е отличило до сега нито едно подобно

произведение на всевъзможнитѣ наши списовачи и книжари. Едното отъ тѣзи достойнства е простотата, гладкоста и голѣмата ясность на езикътъ. Въ тая Читанка нѣма нито една статийка, която като прочете ученикътъ да не ѭ разбере хубавѣ всичката. Басня ли е, приказка ли е, отъ друго практическо съдържание ли е — всичко е тъй хубаво и ясно е изложено, штото и лекичко се чете и лесно се разбира. Да земемъ на пр. първата статийка „за Бога“ (стр. 3—5). Тая статийка тъй лесно, тъй вразумително ни разправя за Бога и за неговитѣ свойства, штото който ѭ прочете не е възможно да не си направи нàй-ясното понятие за Бога и за свойствата му. И ние сме увѣрени, че много прехласнати интелигенти и недоучени богослови, които ие считатъ за ништо да се впуштатъ въ рѣшаванието на нàй-мѫчнитѣ философско-богословски въпроси, отъ които и хаберъ нѣматъ, увѣрени сме, казваме, че такивато велики наши учени не безъ полза би прочели тая статийка. Така умно е написано и ясно изложено и всичкото друго въ тая Читанка и ако ние би поискали нѣкой други примѣри за доказателство и потвърдение на тѣзи наши думи, трѣбало би да изпишемъ цѣлата читанка. Даже за такива сухи по видимому предмѣти, каквито сѫ „Лепилото“, „Ластиката“, „Каменна соль“, „Каменны въглишта“ и т. п. г. Т. Икономовъ е съумѣлъ така да пише, штото е чете лекичко, съ интересъ, а главното не уморява вниманието на ученикътъ, понеже се разбира много добрѣ. Така сѫшто съ простотата и ясность се отличаватъ статийкитѣ за разнитѣ животни, особенно же отдѣлътъ, „изъ исторіята на земя-та“, дѣто доста мѫчнитѣ понятия сѫ изложени твърдѣ ясно и вразумително. При това, г. Икономовъ сполучилъ и въ изборътъ на предмѣтитѣ, отъ които много ими доста практични, така штото като се съедини тая практичность съ ясноста и точноста на изложението, книжката му става полезна не само за

ученици, но и за всѣки едного, който умѣе да чете и иска отъ прочетеното полза да извади.

Друго отъ тѣзи достойнства на Читанката е *граматическиятъ* и *логически разборъ* или приготвението къмъ граматика. Намъ се даже струва, че ако има да се хвали нàй-много тая „Читанка“ на г. Т. Икономовъ, това е за този *разборъ*. Съ това г. Икономовъ принася една голѣма полза на нашитѣ ученици и ги избавя отъ необходимоста папагалски да изучватъ граматиката на своятъ баштинъ езикъ по безсмисленното преподавание на учители, които само папагалски знаѭтъ науката, която се казва „Граматика“. Нàй-глупаво и безсмисленно се преподава у насъ Граматиката. Нашитѣ граматисти пишятъ граматики за Българскиятъ езикъ и ги преподаватъ по извѣстни учебници, не заштото знаѭтъ Българскиятъ този езикъ, а заштото на чуждитѣ езици граматикитѣ така сѫ написани ..... Учителятъ като земе въ рѫка нѣкоя българска граматика, написана по граматиката на френский, Сърбский, Русский или другъ нѣкой чуждъ езикъ, кара дѣцата да изучватъ папагалски правилата и формитѣ и мисли, та и вѣрва, че преподава Български езикъ. Разнообразието, што сѫштествува въ писменниятъ нашъ езикъ не само относително правописанието, но относително и самитѣ форми на израженията свидѣтелствува, че нашитѣ писачи пишатъ по този или онзи начинъ не заштото сѫ убѣдени, че тъй трѣба да се пише, а заштото сѫ навикнѫли тъй да пишятъ или заштото, другитѣ тъй пишатъ. Въобште граматическитѣ наши *убѣждения* сѫ твърдѣ слаби и безъ всѣка основа. Това незнаение на езикътъ, а папагалското знаение на граматическитѣ форми и правила както и на „словосъчинението“ бива твърдѣ вредително за развитието умственнитѣ способности на ученикътъ. Ученикътъ е принуденъ папагалски да работи надъ разнитѣ граматически форми, да заучва съ единъ твърдѣ мѫченъ начинъ што е сѫштествително име, што е прилагателно и проч., и сѐ

пакъ съзнателно да не знае нѣшто отъ това, което съ такава голѣма мжка изучва. На нашитѣ граматисти не имъ е дохождало и не имъ дохожда на умъ, че знанието на езикътъ не се състои само въ механическото изучвание на грамматическитѣ правила и форми, но оште и въ правилното развитие на мислителнитѣ способности на дѣтето, въ правилното разсжждание, въ точното и правилно мисление, та и въ правилното изказване на мислитѣ за кой да е предмѣтъ. За това виждаме ние малкитѣ дѣца, които сж се научили вече што годѣ да прочитатъ, съ потъ и голѣмъ трудъ да учятъ на изустъ: „Българската граматика ни учи да четемъ и пишемъ правилно български,“ или „Частитѣ на словото въ Българскиятъ езикъ сж десеть“..... така сжшто често слушаме ние и достойнитѣ учители съ една сериозность, (която въ очитѣ на разбранъ човѣкъ се показва твърдѣ смѣшна и комична) да питатъ ученицитѣ си: „Богъ — коя часть на словото е?“ — „Име сжштествително“ каже ученикътъ. „А што е сжштествително име?“ „Всѣко нѣшто, което сжштествува и пр. и пр. — нарича се име сжштествително.“ — така мжчно, неразумно, папагалската се продължава изучванието на граматиката въ всичкитѣ ѝ форми и съ всичкитѣ ѝ правила. Този способъ не развива, а затжпява умственнитѣ способности на ученикътъ, лишава го отъ всѣка умственна самостоятелность и самодѣятелность и го прави да навикнува на работа механическа, папагалска, — нѣшто, което презъ всичкиятъ животъ прѣчи на човѣка и не му дава възможность да мисли и разсжжда за какво да е съ свой собственъ умъ, не му дава възможность да си изказва мислитѣ ясно, точно и правилно.

Г-нъ Т. Икономовъ, познавалъ е нуждата отъ едно разумно изучвание на граматиката. Позналъ е той, че преди да се даде на дѣтето да изучва съ единъ сухъ и мжченъ начинъ сухитѣ правила и форми на граматиката, потрѣбно е тó да се научи да мисли правилно и да разбира както

трѣбва онова, което чете. Познавалъ е г. Икономовъ, че за бѫдуштитѣ умствени успѣхи на ученикътъ необходимо е дѣтето да се научи да съсрѣдоточва вниманието си на онова, което чете, необходимо е да се възбуждатъ и правилно развиватъ мислителнитѣ и разсѫдочнитѣ му способности съ такъвъ единъ уменъ начинъ, штото и умствената самостоятелность да се възбужда и правилното мислене и разсѫждане да се укрѣпява малко по малко. Заради това и господство му помѣстилъ въ Читанката си достаточно граматически и логически питания и *разбори,* които съставляватъ нàй-доброто украшение на книжката, заштото сѫ направени доста умно, направени сѫ така, штото хемъ възбуждатъ умствената самостоятелность, и самодѣятелность, хемъ приучватъ дѣтето ясно, точно и правилно да мисли, та и да си разеснява онова, което чете или слуша. Които штемъ *питания* и *разбори* да земемъ отъ тая „Читанка,“ ние въ всѣки едни што видиме, че ученикътъ има добъръ рѫководитель, който го води така искусно, штото неговътъ крехъкъ и неразвитъ оште умъ самъ се сѣшта за много нѣшта, самъ дохожда до познавание на много истини и незабѣлѣжно навикнува на самостоятелна, ясна, точна и правилна работа. И хубавото тукъ е това, че г. Икономовъ тъй добрѣ наредилъ питанията и разборитѣ, штото постепенно се утива отъ лесното къмъ пò-трудното, та дѣтинскиятъ умъ, като постепенно навикнува правилно, ясно и точно да мисли и да прави достаточно вѣрни заключения, запознава се и лесно усвоява логическитѣ особенности въ езикътъ и съ това се приготовлява за правилното и лесно разбиране и на граматиката. За доказателство на думитѣ си ние нѣма да привеждаме тукъ примѣри отъ Читанката на г. Т. Икономовъ. Който обича може да разгледа които што питания и разбори и што види, че ний право говориме, заштото той не може да не исповѣда че питанията върху първиятъ урокъ (на стр. 5-9) тъй хубаво рѫководятъ дѣтскиятъ умъ къмъ ясното, точното,

правилното и самостоятелно разбирване на урокътъ и въ сѫштото врѣме развиватъ умственнитѣ способности на дѣтето, штото много искусни наши учители, педагози и *звучари* много и твърдѣ много би се възползували отъ тѣзи питания за свой собственъ умъ и разсѫдъкъ, понеже би се научили отъ тѣхъ какъ трѣба ясно, точно, правилно и самостоятелно да се мисли и разсѫждава.

Ако да умѣяхѫ нашитѣ учители правилно да развиватъ мислителнитѣ способности на ученицитѣ си; ако да умѣяхѫ тѣ да разесняватъ на питомцитѣ си всѣкъ единъ урокъ така, штото да ги приучватъ и правилно да разбиратъ онова, което четѫтъ или учатъ, и правилно, ясно, точно и самостоятелно да работятъ съ умътъ си, ако да умѣяхѫ да правятъ така нашитѣ достойни учители, ние штѣхме да забѣлѣжимъ на г. Икономова, че не трѣбаше да турга въ Читанката си „питанията и разборитѣ,“ понеже тогава тѣ не штѣхѫ да бѫдѫтъ потрѣбни въ една книга, която се дава въ рѫцѣ на ученици, и оште ученици такива, които иматъ нужда да се приготвятъ къмъ граматиката. Ученицитѣ, особенно отъ такава възрасть и съ толвова умственно развитие не сѫ навикнѫли на самостоятелна умственна работа и по̀-вечето сѫ склонни механически да работятъ надъ книгата, отъ колкото разумно и съзнателно. Заради това въ тѣхнитѣ собственни рѫцѣ и на̀й-добритѣ и практични питанията, би се скоро обърнѫли на механическо четене и заучване, ако нѣматъ разуменъ рѫководитель. Но понеже ние нѣмаме такива разумни учители, понеже у насъ всичкото върви на опаки и колкото сѫ по̀-малки ученицитѣ и по̀-неразвити, ние гледаме и учителитѣ, които ште се занимаватъ съ тѣхъ, да бѫдѫтъ по̀-простички, по̀-неучени, — а отъ това излиза, че и самитѣ учители, които ште приготовляватъ къмъ граматика ученицитѣ, иматъ и тѣ нужда отъ уменъ рѫководитель въ това отношение. — Г. Т. Икономовъ много добрѣ е направилъ дѣто вмѣстилъ въ Читанката си такива добри пи-

тания и разбори, защото тѣ ще служатъ ржководство и за самитѣ учители, отъ тѣхъ учителитѣ ще се научжтъ какъ да питатъ по̀-умно и разумно ученицитѣ си и какъ по̀-разбрано и правилно да имъ разесняватъ уроцитѣ и да ги приготовляватъ както трѣба за разбирание и граматиката.

И така, ето по причина на какви дѣйствителни достойнства ние похваляваме Читанката на г. Т. Икономова и ѭ препоржчваме на всичкитѣ наши учители и училища като една отъ на́й-добритѣ за сега книжки не само за дѣца, които се приготовляватъ къмъ граматика, но и за такива, които иматъ нужда да се учатъ ясно, точно и правилно да мислятъ и разсжждаватъ. Ето защто не можемъ пакъ да не кажемъ, че Книжарницата на г. Хр. Г. Дановъ много добрѣ направила дѣто отново подари на нашата книжнина тая добра книжка.

Обаче, какъ тъй г. Т. Икономовъ е съумѣлъ да напиши такава повидимому проста, но на дѣло много добра книжка? Споредъ усилията, които правятъ нашитѣ писачи и книжари да пишатъ и издаватъ толкова много книжки по тая часть и споредъ тѣхниятъ неуспѣхъ, тѣхната неудача, — това отистина е чудно. Но предъ здравъ умъ работата излиза твърдѣ простичка. Г-нъ Т. Икономовъ е написалъ такава хубава и полезна книжка, защото е искалъ не *да се покаже,* а *да направи.* Той не е искалъ да удовлетворява на своето авторско самолюбие и честолюбие, не е мислилъ да накарва хората да се очудватъ на неговитѣ познания и да го считатъ въ редътъ на ученитѣ хора, на новѣйшитѣ искусни учители и педагози; напротивъ, той погледнжлъ на задачата си твърдѣ скромно, но съ здравъ и практиченъ погледъ. Той добрѣ разбралъ насуштната нужда на нашитѣ училища отъ подобна полезна книжка, добрѣ е пресмѣтнжлъ силитѣ си и въодушевенъ отъ желание да бжде дѣйствително полезенъ на своитѣ малки братя и сестри, той се е заловилъ за скромна, но полезна работа. За това неговата Читанка излѣзла така

скромна, но добра; за това статийкитѣ въ тая Читанка сѫ такива простички, но практични и полезни; за това езикътъ на тѣзи статийки не е отистина красноречивъ, ораторски и накиченъ съ хубави-хубави фрази, но е простичекъ, ясенъ и добрѣ вразумителенъ и за малкитѣ дѣца и всѣкиго другиго; за това и питанията и разборитѣ сѫ така превъсходни. Да, г. Т. Икономовъ отистина съ Читанката си не се е показалъ, но е направилъ едно доста хубаво нѣшто. И ние не можемъ пакъ да не кажемъ, че ште ни бѫде твърдѣ жално, ако г. Т. Икономовъ, не продължава да работи по учебно-педагогическа часть, за каквато работа господство му, както се вижда отъ Читанката му, има истинска дарба.

КНИЖОВНИ ВѢСТИ.

Ръководство къмъ физиката. Съставена отъ И. Н. Гюзелева. Съ 292 чертежа въ текстътъ. Въ Прага у книгопечат. Гинекъ Милитки и Новикъ стр. 448, цѣна 1½ медждидіе Сребро.

Достаточно е да прочете човѣкъ предговорътъ на тая книга и да се увѣри, че авторътъ ѝ се е заловилъ за доста сериозната си работа съ надлѣжно умѣние и потрѣбнитѣ познания. За добра честь, самата книга напълно оправдава това мнѣние. Физиката на г. И. Н. Гюзелева е едно хубаво приобрѣтение за нашата учебна литература. Г-нъ Гюзелевъ си е съставилъ учебникътъ по единъ добрѣ обмисленъ, разуменъ и удаченъ начинъ, при това и езикътъ му е много гладъкъ, хубавъ и вразумителенъ.

Не ни е намѣрението да хвалимъ тукъ книгата на г-нъ Гюзелева. Дѣлото само̀ се хвали и нѣма нужда отъ други похвали. Всичкитѣ наши добросъвѣстни учители и учени хора, които разбиратъ отъ предмѣтътъ, за който разправя книгата на г. Гюзелева, непремѣнно ще се съгласятъ, че г. Гюзелевъ съ умѣние и добросъвѣстно е работилъ тая книга. Похвалитѣ, слѣдоват., не сѫ нужни, но ние не можемъ да премълчимъ радоста си, като виждаме, че и между насъ се явяватъ сериозно учени мѫже, които се залавятъ сериозно да работятъ на книжовното поле, че и нашата сиромашка книжнина се обогатява съ едно сериозно произведение по единъ отъ на̀й-важнитѣ клонове на науката. Въ предговорътъ на *физиката* си г. Гюзелевъ между другото казва и това: „Но да се ввождать тѣзи

ржководства (т. е. издаденитѣ по̀-преди физики) въ главнитѣ училища изъ Българско за преподаваніе, това е мислѫ, непрактично; заштото преподаванието имъ, при другитѣ несгодности, вредно дѣйствува въ нравственно отношеніе на ученикътъ, като го ввожда въ заблужденіе, че той знае вече физикѫ-тѫ и, въ случай на нуждѫ, съ време може да ѭ преподава на другитѣ" (стр. III—IV). Това е много вѣрно казано, заштото многото некадърни у насъ учители, както и учени, които безъ да иматъ надлежнитѣ положителни познания, наиматъ се да преподаватъ какъвъ предмѣтъ имъ се попадне или да разсѫждаватъ съ единъ авторитетенъ тонъ и за на́й-мѫчнитѣ въпроси, за които и твърдѣ повърхноснитѣ имъ понятия не сѫ правилни, — това печално евление у насъ не е друго, освѣнъ слѣдствие на преподаванието сериозни предмѣти по такива повърхностни учебници. Съ това се обеснява и друго печално евление въ нашата литература, а аменно — чудноватата рѣшимость на нѣкои си отъ нашитѣ списовачи да списватъ или да превождатъ книги по сериозни предмѣти, безъ да иматъ надлежната подготовка за това, безъ да иматъ надлежнитѣ познания. Не може да се начуди човѣкъ на смѣлоста на г. г. *Груева, Енчева, Бѣженова* и др. да превеждатъ и издаватъ физики и химии, — безъ да иматъ надлежни познания отъ тие предмѣти. Вижда се, тѣ мислятъ, че е доста човѣкъ да знае езикътъ и да се залови за превеждането на кой да е сериозенъ предмѣтъ . . . . . Вижда се, нимъ не е никакъ дохождало на умъ, че за такава сериозна работа не стига човѣкъ да знае само езикътъ, отъ който превожда, *но трѣба да знае добрѣ* и предмѣтътъ. Тукъ ние премълчаваме и оние преводаче, които се залавятъ да превождатъ сериозни предмѣти оште и безъ да знаѭтъ добрѣ езикътъ, отъ който ги превождатъ, и ште да попитаме какво излази отъ тая наистина печална но и смѣшна смѣлость на еднитѣ и на другитѣ? Ништо друго, освенъ да се обогатява сиромаш-

ката ни литература съ книги безъ всѣко достойнство, съ книги такива, които да не могжтъ да се употрѣбляватъ за въ работа или, ако отъ нѣмай-кждѣ се употрѣбяватъ, да не принасятъ друго, освѣнъ — както казва и г. Гюзелевъ — нравственна вреда на ученикътъ, като го правятъ да мисли, че знае нѣшто тогава, когато той не знае ништо.

Заради това ние отъ душа се радваме, дѣто такъвъ серизозно образованъ мжжъ, какъвто е г. Гюзелевъ, се е заловилъ за работа, отъ която напълно и добрѣ е отбиралъ и ни е надарилъ книжнината съ такъвъ добъръ трудъ, какъвто е физиката му. И радваме се ние оште и за това най-много, че тоя трудъ съ серизоста си и удачноста си ште отнеме у мнозина наши непризвани и повърхностни учени охотата туку така, безъ обмисление, да се залавятъ за такива работи, за каквито нѣматъ нито надлежната подготовка, нито надлежнитѣ познания.

Като гледаме на хубавиятъ трудъ на г. И. Н. Гюзелева, намъ ни минува и друго презъ умътъ, а именно, че когато човѣкъ е надаренъ съ истински способности, има надлежни познания и иска да ги употрѣби на полза за своитѣ братия и сестри, той може да направи това и като се намира въ отечеството си.

История на православната християнска черква. Съставена по учебници-ты на Александровци-ты, Рудакова, и Ласкариса и допълнена за Българската черква по съчиненіята на Гилфердинга, Дринова и Королева отъ Д. Т. Душянова. Първо изданіе. стр. 277. цѣна гр. 18. Издава Книж. на Хр. Г. Дановъ. Віена печатница на Българско-то отдѣленіе Іанко С. Ковачевъ и С-іе. 1874.

Г-нъ Д. Т. Душяновъ е обогатилъ до сега българската книжнина съ слѣдуюштитѣ книги: „Бисеръ и бесцѣнни камьніе,“ „Прѣсадъ на мждрость-тж“ (отъ Р. Д.

Душяновъ), „Зла жена“, „Кратка Българска Історія II изданіе“ и „Історія на православната Христіанска черква.“ Съ изключение на тая послѣднята книга, всичкитѣ други сѫ такива, штото никакъ не може човѣкъ да си състави отъ тѣхъ нѣкое добро мнѣние за ученитѣ и педагогически способности на г. Д. Т. Душянова. Особенно второто издание на Българската му история бѣше такова, штото справедливо заслужи укоритѣ, што му се направихѫ въ „Период. Списание“ на „Бълг. Книж. Дружество“ [1]) (глед. кн. V-VI, стр. 324). Новиятъ трудъ обаче, на г. Душянова ни представлява съвършенно друго нѣшто, и ние не можемъ, освѣнъ да похвалимъ г. Душянова за тоя му трудъ.

---

[1]) Гледаме, че г. Душяновъ се сърди за такъвъ единъ неприятенъ отистина, но справедливъ отзивъ относително второто му издание на „Българск. История“. Тая сърдитня отистина прави скърбно впечатлѣние касателно г. Душянова, заштото показва, че и господство му е отъ оние, които считатъ книжовното поле за играчка, или отъ оние, които мислятъ, че дѣйствителнитѣ способности се плашатъ и унищтожаватъ отъ справедливото осѫждание на дѣйствително недостойни литературни произведения. Въ предговорътъ църковната си история (стр. IV) господство му като се оплаква отъ критиката за българската му история, която критика стана отъ страна на „Бълг. Книж. Дружество“ и която той нарича псувня, между другото пита: „Тѫй ли ся свѣстява народъ? Тѫй ли ся поправя? Тѫй ли му ся помага?“ Не знаемъ зашто г. Душяновъ е приплѣлъ тука народътъ. Критиката за „Бълг. История“ на г. Душяновъ нѣмаше никакъ предъ видъ да свѣстява или да поправя народътъ, ами нейната цѣль бѣше да посвѣсти малко тие писачи, които за всичко се залавятъ да пишатъ безъ да си присмѣтнатъ добрѣ умственнитѣ сили, безъ да обмислятъ добрѣ онова, което така лесно се залавятъ да пишатъ и го пишатъ и го издаватъ..... ..... Такивато писачи искаше критиката да посвѣсти и да имъ отнеме охотата за напредъ да се залавятъ за работа, която не имъ е по силитѣ, нито пъкъ имъ иде отъ ржки. Колкото за третьото питание: „така ли се помага на народъ?“, ние ште кажемъ на г. Душянова, че отистина голѣма полза принася на народътъ си оня, който съдѣйствува да се умали числото на дѣйствително бездарнитѣ и неспособни писачи, които съ своитѣ ништо и никакви литературни произведения тургатъ голѣми прѣчки за правилното развитие на младото наше поколѣние. Ако съ тоя въпросъ г. Душяновъ е искалъ да каже, че съ осѫждания и нападки обезкоражватъ се и даровититѣ писачи и слѣдов. народътъ ште се лиши отъ тѣхната полезна дѣятелность на литературното поле, и тукъ господство му се лъже. Дѣйствителнитѣ способности не се обезкоражватъ отъ никакви, макаръ и нáй-страшни, нападения и укори. Доказателство на това може да ни служи самъ г. Душяновъ. При всичко че той се вижда много наскърбенъ отъ критиката за „Българската му Иствория“, това обаче не го е обезкуражило, не му е побъркало да си опита силитѣ по другъ клонъ на литературната дѣятелность, по който клонъ пó-му иде отъ ржки да работи. Въ сѫштото врѣме, обаче, ние сме увѣрени, че, ако и да се сърди на крити-

Църковната история на г. Душяновъ, можемъ да кажемъ, е едно утѣшително евление въ нашата книжнина. Тя ни представлява въ едно цѣло, ако и въ кратцѣ, всичкиятъ исторически животъ на нашата Православна църква отъ началото на Християнството и до днесъ. И хубавото е, че ако и да нѣма нѣшто самостоятелно отъ г. Душяновъ въ тая книга, но господство му съумѣлъ добрѣ да се възползува отъ готвиятъ материялъ и добросъвѣстно се е потрудилъ надъ него. Така се и вижда, че г. Душяновъ е обръшталъ на всичко внимание и е гледалъ да вмѣсти въ книгата си всичко, што е имало забѣлѣжително въ исто-

---

ката, ако и да ѭ нарича псувня, но, като човѣкъ што-годѣ съ здравъ умъ, г-нъ Душяновъ не ште си вече позволи да пише учебнеци за малкитѣ дѣца, прѣди да обмисли добрѣ онова, което ште работи, прѣди да си пресмѣтне хубавѣ силитѣ. Никому да не се показва чудно това, дѣто г. Душяновъ е съставилъ доста добра „църковна история“ за възрастни хора, а не е можилъ да напише или да състави „Българска История“ за малки дѣца. Да се пише книга за възрастни хора е много по́лесно отъ колкото да се пише книга за малки дѣца. Въ тоя послѣдниятъ случай трѣба човѣкъ да има педагогически способности, голѣмъ опитъ и умѣние. Поради това църковната история на г. Душянова е доста добра, а „Българската му История“ не я бива никакъ за учебникъ на ония дѣца, за които безъ всѣкакви резони скимнало на господство му да ѭ назначи.

Сърди се г. Душяновъ на критиката, че въ нея не сѫ се показвали недостатъцитѣ на „Българската му История“. Това е недобросъвѣстно отъ страна на господство му. „Българската му История“ се разгледва въ критиката само отъ педагогическа точка, и като такава намѣри се съвършенно несгодна за дѣца, които оште немогѫтъ правилно да говорѫтъ. Въ критиката се каза 1, че на питания и отговори такъвъ учебникъ не бива полезенъ за дѣцата; 2, че питанията и отговоритѣ г. Душяновъ ги направилъ твърдѣ неудачно; 3, че натрупалъ малкиятъ си учебникъ съ такива имена и свѣдѣния, които не сѫ никакъ за дѣца и ако сѫ принудени дѣцата да ги изучватъ, тѣ не ште да се ползуватъ ништо, напротивъ ште има вредъ за тѣхъ, заштото ште ги изучватъ папагалски. А г. Душяновъ да ли не знае, че всичко, което се учи безсъзнателно, папагалски, затѫпява, умственнитѣ способности? На мѣсто да се сърди и да се преструва, че ужъ ненамѣрилъ въ Критиката да се показватъ недостаткитѣ на Българската му история, г. Душяновъ нека разгледа пакъ тая критика по́-хладнокръвно и нека ни каже не е ли справедливо, дѣто се казва въ нея че и питанията и отговоритѣ сѫ злѣ направени? Нѣка ни каже г. Душяновъ, ама добросъвѣстно, нима за малки дѣца, които оште не могѫтъ правилно да говорятъ и съ свои думи да си изказватъ мислитѣ, нима е било разумно да имъ се турга въ устата тоя отговоръ: „Оште отъ II-й в. прѣдъ Р. Хр., когато единъ дѣлъ отъ тѣхъ минѫлъ Кавкаскы-ты горы, та ся заселилъ въ Арменіѭ, както пише Арменскый историкъ Мойсейренъ; а въ V-й в. слѣдъ Р. Хр. тѣ вече были познати на много историци по свое-то независимо господарство, что завладѣли отъ тогаваш-

*

рическиятъ животъ на Православната църква. Не можалъ само да упази строга система въ изложението и връзка между частитѣ, отъ което и за изучване по нея дохожда мѫчно и за прочитване, понеже вниманието сѐ отекчава и разпилява Това, обаче, трѣбва отъ една страна да е станало по тая причина, че г. Душяновъ, вѣренъ на рѫководствата, отъ които се е ползувалъ, не е вървѣлъ въ изложението на всичкитѣ събития въ църквата хронологически, а така да речемъ, *предмѣтно*. Т. е. като говори на пр. за вънкашното разпространение на християнството въ извѣстенъ единъ периодъ, говори само за това вънкашно разпространение презъ всичкиятъ тоя периодъ, безъ да се допрѣ до другитѣ събития въ църквата, станѫли презъ сѫштиятъ тоя периодъ. Тая система на изложението е по̀лесно, но при нея не може да се запази единство, послѣдователность и връзка въ събитията, — нѣшто, което, както

ныты народы: Славяны, Фины, Мордвы, Черемисы, Чюваны, Вотя̑гы, Татари и другы, и комуто предѣли-ти испослѣ достигнѫли да ся простиратъ отъ Уралскы-ты планины, до рѣкы-ты: Сурѫ и Окѫ; и отъ рѣкы: Вяткѫ и Камѫ, — до изворы-ты на рѣкы: Донъ, Хорнъ и Самарѫ; срѣда-та му пъкъ была по сѣверо-источны-ты брѣгове на рѣкѫ Волгѫ". Ето цѣлъ единъ отговоръ на питанието: „Българи-ти отъ кога сѫ станѫли извѣстни въ Исторіѭ-тѫ? Питаме г. Душянова — да ли е за дѣца тоя отговоръ? Не вѣрваме да ни каже, че е за дѣца, заштото съ това ште покаже, че нѣма понятие отъ първоначалнитѣ правила на преподаването, нито познава дѣтскитѣ сили и способности. Така сѫшто го питаме — да ли сѫ за дѣца и тие отговори, които се срѣштатъ на стр. 62—64—68 и по всичката ту история? При това, да ли самъ г. Душяновъ е до толкова самооболштенъ, штото не може да познае, че и питанията му сѫ наредени по единъ отекчителенъ и непрактиченъ начинъ? На́й послѣ нѣка ни каже добросъвѣстно — намира ли той добра Българската си история въ тоя видъ, въ какъвто ни се представя тя въ II-то издание? Ако честолюбието му надвие на съвѣста му и не му допусне да се признае публично, че II-рото издание на „Бълг. му История" е справедливо осѫдено въ „Период. Списание" но въ душята си той ште се съгласи съ тая пресѫда и не ште посмѣе вече (въ това сме увѣрени напълно) така необмислено да съставя и издава лоши книжки за дѣцата. Но начинътъ на пресѫдата билъ лошъ и приличалъ на псувня. Е! лошата болка съ горчиво лѣкарство се излекувва. При това, Критиката имаше предъ видъ не само г. Душянова, а всичкитѣ непризвани и неспособни дѣйци, които считатъ литературното поле за играчка и си позволяватъ да пълнятъ книжнината ни съ разни лоши книги.

Чудно нѣшто, обаче! Съ критиката въ „Период. Списание" относително „Бълг. История" на г. Душяновъ съгласи се и „Читалище", съгласява се даже и г. Шишковъ. Зашто на тѣхъ не се сърди г. Душяновъ, а се сърди само на „Пер. Списание"?

казахме, утекчава вниманието и затруднява изучванието. Отъ друга страна, незапазванието строга система единство и послѣдователность въ изложението, както и връзка между частитѣ е произлѣзло, безсъмнѣние, и отъ това, че въ малко страници трѣбвало да се говори за твърдѣ много нѣшта. При всичко това, въ много нѣшта г. Душяновъ е съумѣлъ така да избере и сгрупирува събитията, штото читателятъ отъ краткитѣ тия свѣдѣния получава пò-опредѣленно понятие за предмѣтътъ, за който се разправя въ тѣхъ, неже ли отъ дълги и широки статии, въ които специално се ужъ излагѫтъ тие предмѣти. Като за доказателство на това можемъ да посочимъ на страницитѣ, въ които се говори за ереситѣ на Българската църква, а особенно за Богомилитѣ (стр. 151-158). Отъ 8-тѣхъ тия страници читателятъ може да си състави пò-ясни и опредѣленни понятия за Богомилитѣ и за бранителитѣ на Православието отъ Богомилската ересь, нежели отъ цѣлата статя на г. Королева, макаръ г. Душяновъ да се е ползувалъ, както самъ казва, отъ тая послѣднята.

Много добрѣ е направилъ г. Душяновъ и съ това, дѣто е вмѣстилъ въ книгата си и историята на Руската църква. Като клонъ значителенъ отъ Православието историята на Руск. църква не може да не влѣзе въ общтиятъ исторически животъ на цѣлата Православна църква. При всичката краткость, обаче, намъ ни се струва, че, сравнително, за нея е разпространено пò-вече отъ колкото би трѣбало, тогава, когато за Българската църква остава мѣсто да се желае оште много нѣшто. Отсѫтствова въ книгата на г. Душянова и историята на *Атинската църква* както и на другитѣ Въсточни църкви отъ врѣмето на отоманското владичество. Съгласни сме, че тая часть на църковниятъ православенъ животъ принадлежи на *новѣйшата история* и г. Душяновъ би срѣшналъ много и голѣми мѫчнотии, толкова пò-вече като не е можалъ да намѣри надлеженъ материялъ и въ рѫководствата, отъ които се е ползувалъ.

При всичко това единъ малъкъ опитъ отъ негова страна въ това отношение билъ би не само неизлишенъ, но доста полезенъ, особенно когато господство му е счелъ за потрѣбно да прибави въ историята си единъ кратичекъ обзоръ на новѣйшата история на нашата Българска църква. Историческиятъ църковенъ животъ на Въстокъ отъ владичеството на османцитѣ развивалъ се е при едни особенни условия и е зелъ нѣкакъ особенни нѣкои форми, които, разгледвани само въ една частна църква, били би непонятни безъ запознанието съ цѣлиятъ вървежъ на всичкитѣ въсточни църкви. Това запознавание е необходимо относително разеснението нашътъ български църковенъ животъ отъ покорението ни подъ Османцитѣ и до днесъ, толкова по̀-вече, че тоя нашъ църковенъ исторически животъ се е изгубвалъ и сливалъ съ животътъ на цариградската църква, и сегашното му отдѣлвание отъ тая църква и самостоятелно сѫштествование станало е и се продължава при такива условия и въ такива форми, които били би непонятни, неясни и даже нѣкакъ неоправдателни безъ знанието вървежътъ на общиятъ исторически животъ на всичкитѣ въсточни църкви. Отъ тая страна историята на Въсточнитѣ църкви била би твърдѣ полезна за насъ. Тя би пояснила и оправдала много фактове отъ настояштиятъ животъ на нашата Българска църква. При това, безъ тая история (на Восточнитѣ църкви въ новитѣ врѣмена) „Глава Седма“ на църковната история на г. Душянова (стр. 249), въ която се разправя за „състояніето на Българскѫ-тѫ църква слѣдъ унищожаваніе-то на патріаршіи-ты ѝ“, излиза нѣкакъ излишна, понеже стои осамотена, безъ всѣкоя връзка съ другиятъ материялъ. Събитията што се разказватъ въ тая глава, стоятъ и тѣ осамотени, безъ всѣко отношение къмъ другитѣ съврѣменни събития на съсѣднитѣ църкви, въ връзка съ които само би получили надлежната ясность. За това и цѣлата тая глава стои нѣшто не като необходима, историческа, а като газетна и полемична статя. При

всичко това, обаче, новата книга на г. Душяновъ е доста добра.

Г-нъ Душяновъ раздѣлилъ църковната история на три периода. Първиятъ — отъ началото на християнството до Константина Велики или до обевлението му господствующите въ Римската Империя (отъ 34 до 323 г.). Вториятъ периодъ — отъ Константина Велики до раздѣлението на църквата на Въсточна и Западна (отъ 323 до 988 г.), а третиятъ периодъ — отъ раздѣлението на църквата до днесъ (отъ 988 до 1879). Това послѣдньото разграничване, обаче, не е вѣрно, заштото третиятъ периодъ не се занимава съ историята на всичката православна църква, а само съ историята на Българската и Руската църква.

Езикътъ на тая книга е доста гладъкъ и ясень, само не е сериозенъ — съобразно съ съдържанието, а лекичекъ и не исторически, но газетни.

Поевлението на Църковната История на г. Душянова въ днешнитѣ врѣмена и въ тоя размѣръ, въ какъвто е тя, нѣкакъ излиза *преждеврѣменно*, та тая история надминува силитѣ на ученицитѣ и не може да имъ служи за учебникъ. Обаче тя може да бѫде добро рѫководство за самитѣ учители.

Ние би желали г. Душяновъ и за напредъ сѐ така добросъвѣстно да се труди на книжовното наше поле и да надарява книжнината ни сѐ съ такива добрѣ съставени книги, каквато е църковната му история, а не както е правилъ до сега съ писването и издаването на „Бисеръ и Безцѣнни камьніе“, „Прѣсадъ на мѫдрость“, и „Кратка Бълг. История II изд.“ и т. н., — които книги сѫ безполезни и даватъ лошо понятие за способноститѣ на господство му.

Рѫководство за Словестность съ примѣри за упражнение въ разни видове съчинения на ученици въ народнитѣ ни мѫжки

и женски училища. Отъ Д. П. Войниковъ. Віена 1874 стр. 332. Цѣна 16 гроша.

Който съ внимание слѣдѝ за нашето, Българско развитие, той ште забѣлѣжи, че ние всичко вършимъ по едно голо подражение и за то въ развитието си вървимъ *клатишкомъ* — ту на самъ, ту на татъкъ, споредъ както видимъ да правятъ хората. Разбира се, че това подражание сѐ ште ни изведѐ на видѣло, но това е истината, че по пѫтятъ на развитието си ние до сега сме вървели при едно твърдѣ малко участие на собственното си съзнание, та и сега почти правиме така, — нѣшто, отъ което произлиза голѣмата бавность на развитието ни.

Бѣше врѣме (и то не се е минало отколѣ), когато нашитѣ така називаеми *главни* учители изпълняваха очитѣ на хората и възбуждаха уважение и благоговѣние къмъ себе си съ голѣми и *обширни* програми, въ челото на които стоеха: *Психология, Логика, Риторика, Етика, Философия, Политика, Естетика* и проч. Послѣ тие гръмовити и страшни имена нѣкакъ незабѣлѣжно се потулиха, и изчезнаха, а нихното мѣсто застѫпиха, съ пò-голѣма скромность обаче, *естественнитѣ науки,* по слѣдствие на което всѣки се залови да списва *Зоологии, Физики, Химии,* а всѣки главенъ учитель ввожда въ училиштето си тие предмѣти, които днесъ за днесъ почти че иматъ тѣ първенството или господството въ нашата учебна сфера. При всичко това, обаче, почна нѣкакъ да се обръшта пакъ внимание и на *словеснитѣ* наречени науки. Да ли е това пакъ *мода* или ние отъ истина зехме пò-свѣстно и разумно да гледаме на нашето развитие, но въ послѣдньо врѣме почти въ всѣко едно пò-наредено училиште у насъ понѣ *Словесноста*[1]) има почетно мѣсто, та и въ книжнината ни едно слѣдъ друго се евихѫ три произведения по тая часть, безъ да възбудатъ негодование за самото си поевяване. Разбира се, че

[1]) Като казваме „Словесность“, ние разбираме и ште разбираме тукъ тая дума въ твърдѣ тѣсенъ, ограниченъ смисълъ.

сравнително съ предишната грѫмовитость, поевлението на „Словѣстность“ въ нашитѣ училища и въ нашата книжнина е едно твърдѣ скромно нѣшто, но тая скромность показва, че почнали сме по̀-разумно да гледаме на работата, — което е на́й-утѣшително за насъ.

Ние не знаемъ, да ли сѫ уведени въ нашитѣ училища и тритѣ сѫштествуюшти вече у насъ *словесности* и учителитѣ, които преподаватъ тоя предмѣтъ, какво употрѣбление сѫ направили или правятъ отъ тѣхъ и на кое отъ тритѣ тия произведения даватъ преимуштество, но това знаемъ, че тѣ сѫштествуватъ у насъ. За едното отъ тия произведения (което не е, обаче, пълна словесность, а само *половина* отъ тая наука), а именно — за „наука за стихотворство и пѣснотворство“ на г-на П. Оджаковъ, да̀де се надлѣжното оцѣнение въ „Период. Списание“ на „Бълг. Книж. Дружество“ (гл. Кн. VII-VIII, стр. 116.). За другитѣ двѣ „пълни“ — да ги речемъ — словесности, а именно — за „Елементарната словесность“ на г. Шишкова и за „Рѫководство за Словесность“ на Д. П. Войникова Критиката не се е произнесла оште. Не знаемъ каква ште бѫде нейната пресѫда за тѣхъ, но ние въ „Книжовнитѣ си вѣсти“ като извѣстяваме за новото произведение на г. Войникова, ште си дадемъ въ кратцѣ и мнѣнието за това произведение.

На науката, която се нарича „словесность“, гледатъ двояко: едни гледатъ на нея като на нѣшто схоластическо, педантско и за то не ѝ отдаватъ подобаюштата честь и подобаюштето уважение; други, напротивъ, гледатъ на тая наука като на нѣшто разумно, полезно и за то даватъ ѝ почетно мѣсто въ редътъ на обштообразователнитѣ науки, считатъ ѭ за необходима въ развитието на човѣка. Ние съ какъвъ *гледъ* ште гледаме на г. Войниковата словесность? Съ такъвъ какъвто заслужва тя.

Ништо не бива безъ причина. Науката „Словесность“ е добра и полезна въобште. Но дѣто мнозина сѫ изгубили

къмъ нея надлѣжното уважение, дѣто мнозина гледатъ на нея като на нѣшто схоластическо, педантско, — но това единственната причина е пакъ сама тя, словесноста, заштото тя отистина бѣше паднала въ схоластицизмъ и въ смѣшенъ педантизмъ. Преди, когато хората гледахѫ само на вънкашноста, само на формата, и твърдѣ малко внимание обръштали на съдържанието, на вътрѣшното достойнство, тогава цѣняли на́й-много само вънкашноста и вънкашноста на́й-много развивали. Естественно е, при такова едно направление, и тая наука, Словесноста, на която — така да речемъ — *реалното* сѫштествувание се познава преимуштественно чрезъ вънкашни форми, естественно е, казваме, че тая наука се е развила вънкашно така много, штото се е обърнала на схоластика — безъ надлѣжно вътрѣшно съдържание. Понеже се е забѣлѣжило, че въ говорътъ или въ писането много пѫти една гръмовита но безсмисленна фраза прави силно впечатлѣние и сполучва цѣлта, за която е казана, тогава когато твърдѣ често умнитѣ но скромни думи не произвождатъ никакво впечатлѣние, за това и хората гледали да развиятъ въ човѣка преимуштественно вънкашниятъ способъ на говорътъ и писането, та и на науката „Словестность.“ Гледали не като на едно *косвенно* пособие за развивание на умственнитѣ човѣчески способности, ами като на такива, която дѣйствително може да научи човѣка гениално да пише, може да му образува вкусътъ, да го направи добъръ ораторъ, добъръ списатель. По причина на всичко това трупали „Словесноста“ съ многочисленни и дребни правила, та се е искало и буквалното имъ заучване и приложение въ дѣло. Но, слѣдъ врѣме, когато хората дойдохѫ въ по̀-свѣстно съзнание, когато се увѣрихѫ, че истинното развитие и образование не се състои въ вънкашноста, но именно въ вътрѣшното съдържание, че ако съдържанието е пусто, вънкашноста или формата колко да е блѣскава, тя не удовлетворява умнитѣ хора, нейното впечатлѣние скоро изчезва

и не задоволява никого, освѣнъ само пуститѣ и глупави хора. За това зехѫ да гледатъ на многото и дребни правила въ словесноста като на нѣшто *допотопно* и не само безполезно, но и вредително за правилното развитие на умственнитѣ способности на ученицитѣ. По̀-зрѣлото съзнание на човѣка поиска както отъ всичко така и отъ науката наречена „Словесность“ не дѣтски, схоластически и педантски работи, но разумни и дѣйствително полезни правила и мисли.

Наистина, опредѣлението, което се прави и до сега на науката „Словесность“ въобще, е нѣкакъ заплетено и показва, че тя наука не е още освободена отъ схоластическиятъ си характеръ. Какво е това опредѣленіе? Такова, че отъ него, както и да го въртишъ, излиза, че „Словесностьта“ ни учи какъ да писваме така добрѣ, както сѫ писали знаменититѣ и гениялни списователи, че въ нея се излагатъ правила, по които трѣба човѣкъ да се води въ говорътъ си или въ писанието си, ако иска говорътъ му и писаното му да сѫ добри, приятни и, разбира се, гениялни. Тая цѣль сама по себе нѣкакъ излиза чудновата и смѣшна. И наистина, каква полза ще принесе знанието на правила (въ тоя случай), когато писачьтъ нѣма дарба, нѣма мисли, нѣма идеи, нѣма чувство? Такъвъ писачь или ораторъ, колко добрѣ да знае правилата или искуството на писаньето и говорътъ, колко много да пише той или да говори по тия правила, той сѐ не ще да направи нѣшто добро, нѣшто порядочно, а писаното му или ораторството му сѐ ще бѫде сухо или пъкъ пълно съ гръмовити фрази, но пусто и безсмисленно. Нѣма ли човѣкъ естествена дарба всичкитѣ му усилия да стане добъръ поетъ, ораторъ или знаменитъ писатель, ще бѫдѫтъ безуспѣшни. За доказателство служи ни и самъ г. Войниковъ. Той знае хубаво правилата на „стихотворството“, писалъ доста „стихотворения“ отъ разенъ видъ и сѐ строго се е придържвалъ о правилата. Той има и „Кантати“ съ „Ре-

читативи“ заедно, и „Елеги“, и „Оди“. и проч. и проч. и писани сѐ строго по *правилата*. Но при всичко това, всичкитѣ тия произвѣдения сѫ сухи, *грабави*, безъ чувство, безъ душа, безъ мисълъ, безъ идея; написани сѫ ужъ по правила, но съ единъ *варварски* езикъ, четѫтъ се много мѫчно, не произвождатъ никакво впечатлѣние, не даватъ никаква сладость. . . . . Господство му има и доста „драми“. И тѣ сѫ написани строго по правилата. Г-нъ Войниковъ твърдѣ добросъвѣстно е гледалъ и въ тия свои произведения да упази „сценическитѣ иллюзии“, „драматически еффекти“, „съразмѣрность въ дѣйствията“, съобразность въ „слогътъ“ и всичкитѣ други предписани за подобни произвѣдения правила. Но какво виждаме? Това, че всичкитѣ му тия произведения сѫ безжизненни, безъ поезия, безъ вкусъ, безъ чувство безъ всѣкакъвъ драматизмъ, — нѣшто, което вѣрваме, всѣки, който, колко-годѣ отбира, е забѣлѣжилъ и което, кога да е, сериозната критика ще потвърди. Прочее какво е помогнало на г. Войникова точното знание на всичкитѣ правила? Ништо друго, освѣнъ да го приведе въ едно самооболщтение и да го накара да напише толкова много нѣшто — за доказателство на това, че бездарноста при нáй-подробното и точно знание на правилата остая си сѐ бездарность, че човѣкъ когато нѣма истинска дарба, когато нѣма истинско чувство и въодушевление, той сѐ не може да напише нѣшто хубаво и за предъ хора, макаръ и да знае нáй-добрѣ да пише по правилата.

Та и естественно нѣшто е това. Тие, които сѫ писали хубаво и съ произведенията на които се наслаждава та и чуди всичкиятъ образованъ свѣтъ, писали сѫ така добрѣ не заштото сѫ знаили изискуемитѣ правила, но заштото сѫ имали естественни дарби, имали сѫ сърце, чувство, душа, имали сѫ въодушевление. Когато сѫ работили, не сѫ гледали работата имъ да излѣзе съгласно съ правилата, не сѫ си предпоставяли извѣстни цѣли, не сѫ имали предъ

видъ извѣстни „сценически иллюзии“ или „драматически еффекти“, ами сѫ писали съ чисто и свято въодушевление. . . . писали сѫ така а не инакъ, заштото така имъ е предсказвало истинското чувство, дѣйствителното, а не калпаво въодушевление. Шекспиръ напримѣръ (но знаѭтъ ли у насъ кой е тоя Шекспиръ?) не е знаилъ никакви правила на драматическото искуство и никакъ не е писалъ по тия правила, но и той е написалъ на́й-добритѣ, на́й-гениялнитѣ драматически произведения. Неговътъ творчески гений не се е подчинявалъ на никакви предварително изработени закони, а на мѣстото имъ създалъ други, но ги създалъ не чрезъ предварително обмисление, а чрезъ гениалнитѣ си произведения . . . При създаването на тия свои произведения той се е рѫководилъ само отъ своето истинско въодушевление, отъ своятъ дѣйствителенъ гений. И неговата свобода въ това отношение или — по̀-добрѣ да речемъ — неговото неприпознавание на какви да е правила, приети до тогава въ драматическитѣ произведения, на какви да е авторитети, е било толкова силно, штото накарало и такъвъ човѣкъ, какъвто е билъ *Волтеръ*, да го нарича *пиянъ дивакъ*, което, обаче, никакъ не побъркало на Шекспира да си бѫде и да си остане първостепененъ гений. Така е постѫпилъ и Гоголь, така сѫ въобште постѫпвали и всичкитѣ истинно даровити хора. Въобште правилата относително литературнитѣ произведения не сѫ се евили по̀-напредъ, а сѣтнѣ на основание на тѣхъ да сѫ си писали хората гениялнитѣ произведения, а напротивъ, гениятъ свободно си създалъ произведения, а послѣ сѫ гледали хората отъ тия произведения да извадятъ нѣкои общи правила и закони за творчество въобште. Обаче само *неспособноста* или *посрѣдственоста* се рѫководи отъ тия правила, тогава когато истинниятъ гений не се рѫководи отъ тѣхъ, не си затваря произведението въ тѣхнитѣ граници . . . той си произвожда свободно и малко се грижи за това да ли неговото произведение е съгласно съ прие-

титѣ правила и закони, или на много мѣста потъпква тия правила. Законитѣ на *творчеството* не могѫтъ да бѫдѫтъ *аксиоми* [1]), или инакъ да речемъ, *творчеството* не се подчинява на предварително изработени закони. То трѣба да си е свободно. Щомъ иска нѣкой да го ограничи, то вече престава да бѫде истинско творчество, то вече е калпавость, вече е бездарность, прикрита съ правила и гръмовити и блѣскави фрази. Бездарниятъ писачь колко ште и да писва по правилата, той никогажъ нѣма да напише нѣшто хубаво, гениално; но даровитиятъ писачь, макаръ и никакъ да не се ржководи отъ приетитѣ правила, неговото произведение сѐ ште бѫде добро. А пъкъ и на́й-голѣмиятъ гений ако би зелъ да работи нѣшто по предварително изработени правила, неговото произведение не ште да излѣзе добро. . . .

Отъ тая точка науката „Словесность“ излиза нѣкакъ непотрѣбна и безполезна. Но има друго едно нѣшто, което прави тая наука потрѣбна и полезна за ученицитѣ. Човѣческитѣ способности не се проевляватъ изеднъжъ въ пълното си развитие. Това е невъзможно. Тѣ се развиватъ и укрѣпватъ постепенно. Тукъ прочее има работа, важность и значение науката, която се нарича „Словесность“ въ тоя ограниченъ смисълъ, въ който ѭ земаме ние. И тя важность или това значение тя има не съ голитѣ си и педантски правила, а съ това особенно че преподаванието на по̀необходимитѣ и разумни нейни правила предполага упражнение на слабитѣ оште умственни способности по тия правила, така штото слабитѣ тия умственни способности се развиватъ малко по малко, укрѣпватъ постепенно, дору на́й-послѣ придобиѭтъ крѣпость и сила самостоятелно да работятъ на литературното поле въ извѣстно направление. Освѣнъ това, понеже има разни произведения на человѣ-

[1]) Като казваме това неразбираме обштеизвѣстнитѣ и вѣчни тия истини, че всѣко литературно произведение, трѣбва да е написано съ чувство, съ въодушевление и проч. — закони, които сѫ отистина *аксиоми*.

ческиятъ духъ, отъ разень видъ и родъ, запазванието съ тие видове и родове е потребно за всѣкъ единъ малкомного образованъ човѣкъ. Прочее преподаванието на „Словесноста“ въ ограниченъ смисълъ съ цѣль да послужи като пособие за развитието на слабитѣ и млади умствени способности и да запознае съ разнитѣ видове и родове на литературнитѣ произведения, — такова преподавание има си смисълъ и значение. Само по себе се разбира, че отъ учебникъ, по който съ тая цѣль ще се преподава „Словесноста“, трѣбва да бѫдѫтъ изхвърлени всичкитѣ схоластически и педантски работи и правила, които въ сегашно врѣме, когато се иска да се възбужда пó-вече самодѣятелноста на умственнитѣ способности, сѫ анахронизми и не могѫтъ да служатъ за друго, освѣнъ да пречатъ за успѣшното развитие и пò-вече да затѫпяватъ естестеннитѣ дарби на дѣтето.

Прочее, отговаря ли на това разумно искание г. Войниковото „Рѫководство за Словесность“? За съжалеиие не отговаря. Ако би се привързвали о думитѣ, ние би казали даже и това, че г. Войниковъ нѣкакъ ненапълно разбиралъ цѣлта на новиятъ си трудъ. Въ предговорътъ си, като се сили да каже нѣшто особно, научно, нѣшто за „граматика“, „народна книжевность“ и като не ни казва нищто, г. Войниковъ захвашта да опредѣля цѣлта, за която е писалъ тая книга и между другото казва: „при съставенето на това рѫководство била е тая мисъль: да послужи то и на оние отъ нашитѣ учители, които слѣдъ Граматиката се чудятъ съ што да продължятъ писменното учение на своитѣ ученици“ (стр. IV). Мисли ли г. Войниковъ, че учитель, който слѣдъ Граматиката чуди се съ какво да продължи писменното *учение* на своитѣ ученици, мисли ли, казваме, че такъвъ учитель ще бѫде много полезенъ на тие ученици, ако земе въ рѫцѣ неговото „Рѫководство за Словесность“ и започене по него да имъ преподава? Но такъвъ учитель папагалски ще преподава тоя пред-

мѣтъ и, по неволя, ште кара дѣцата педантски да се държжтъ о схоластическитѣ правила. . . Ако ли г. Войниковъ е мислелъ, че папагалското заучвание на схоластически правила е полезно — това е друга работа.

Както и да е, но да се повърнемъ пакъ на думата си. Казахме, че новиятъ трудъ на г. Войникова не отговаря на съврѣменнитѣ разумни искания. И наистина, който разгледа съ внимание тая книга на господство му, той ште види, че въ нея има много такива дребули и *тънкости,* които на днешньо врѣме, когато се обръшта внимание и се дава значение не на вънкашноста, а на съдържанието, на простотата, ясноста, точноста въ мислитѣ, въ сжжденията и въ говорътъ или въ писанието, — показватъ се твърдѣ смѣшни. Да оставимъ това, до колко на днешньо врѣме има важность раздѣлението *слогътъ* на *простъ, „умѣренъ“* и *високъ,* както и другитѣ дребулии относително *рѣчитѣ* (т. е. думитѣ) и самиятъ слогъ, но трактуванието за *фигуритѣ* — защто е това? Всичкитѣ тия подробности, раздѣления и подраздѣления и пр. и проч., — всичко това што обѣма цѣли 16 страници (отъ 48—64) не е ли нѣшто схоластическо педантско? Изучванието му не ште ли побърка естественниятъ, правилниятъ въръвежъ на мислитѣ на ученика? Не ште ли заплете това ученикътъ така, штото той да не може да си изказва мислитѣ естественно, простичко и ясно? — Непрактични сж и правилата за „какъ се развиватъ мислитѣ“ (отъ стр. 65—75), защтото тѣ не сж нѣшто и не могжтъ да бжджтъ *аксиоми,* не обематъ всичкитѣ възможности и особенности, по които би могла да се поведе мисълта и да се развие. Нима само чрезъ „раздѣление на разни части“ или само чрезъ „опредѣление естественнитѣ свойства и преимуштества“ на предмѣтитѣ може да се развие мисълта? По-нататъкъ г. Войниковъ ни представлява оште по-хубаво нѣщто, а именно — „за писмата и слогътъ имъ“ (стр. 99—113). Това е много добро нѣшто въ такъвъ учебникъ. До сега книжни-

ната ни се пълнеше съ разни *писмовници,* които на дълго и широко учахѫ, какъ да се писватъ писма на всевъзможни случаи. Сега г. Войниковъ дава плѣсница на всичкитѣ тие *писмовници,* заштото въ цѣли 16 странички ни излага — хемъ не туку така, ами умно, сериозно — всичкиятъ мурафетъ на *писмописането.* Нашитѣ ученици, преди да излѣзатъ отъ училиштето, ште знаѭтъ сега, че „предмѣтитѣ, за които се пише писма, могѫтъ се раздѣли на три отдѣла"; ште знаѭтъ тѣ, кои сѫ *търговски* писма и въ какво се състои тѣхното *достоинство,* ште се научатъ какъ да се пишѫтъ *просителни* писма съ слогъ „съобразенъ съ свойството, на къмъ което лице се пише" . . . Ште се научѫтъ, че писмата биватъ „за интересъ на първо, второ и третьо лице", ште се научѫтъ оште, че отговорътъ на писмата „трѣбало да бѫде съобразенъ съ писмото, на което отвраштаме" (тукъ г. Войниковъ, за да не погрѣши противъ правилата, употрѣбилъ на мѣсто (отговаряме" — „отвраштаме„!). Но на́й-главното тукъ е това, че нашитѣ честити ученици ште се научѫтъ и за „церемониала на писмото!" Само жално и много жално е това, дѣто г. Войниковъ не ни е разправилъ подробно — пакъ на цѣли страници — за това, каква именно книга да избирваме за писмата си, колко празно мѣсто да оставяме (два пръста ли, три ли), кѫдѣ да тургаме деньословието, какъ да сгѫваме писмата, какъ да ги надписваме, какъ да ги запечатваме и проч. и проч. Всички тие сѫ отъ голѣма важность и г. Войниковъ трѣбаше да ни разправи и за тия важни необходимости на писмописанието . . .

Втората часть, т. е. *Пиитиката,* понеже има за цѣль само да запознае ученицитѣ съ разнитѣ видове на поетическитѣ произведения, добра е. Всичкитѣ тия подробности за особеннитѣ видове на поетическиятъ езикъ не могѫтъ да направятъ ученика да бѫде истински поетъ, ако той нѣма на това естественна дарба, нито пъкъ могѫтъ му повреди, ако той има тая дарба. Едно само ште кажемъ,

че при всичкото знание на всевъзможнитѣ правила на пиитиката, г. Войниковъ не можалъ и не може хубавѣ да си обесни што е това *поетъ* и што е *поезия*. На стр. 128 казва между друго: „Но стихове не се правятъ само за пѣсни, а и за прочитаніе, но прочитаніе тъй хармоническо, щото да дава сладость на ухото и да благодари сърцето, сладость която прозата не би произвела. Който прочее има дарба да сполучва стихове по такава една особна сладость на езика, той може да се нарече стихотворецъ, слѣдователно и поетъ“. Охъ! не е така, г. Войникове, не е! За да се нарече човѣкъ поетъ, неговитѣ стихове не трѣбва да бѫдатъ само гладки и сладки, но въ тѣхъ трѣбва да има възвишена мисъль, да има идеи, да има чувство и истинско въодушевление. Прочетете *речитативътъ* на кантата „Зора изгрѣва зарадъ народа“ (на стр. 177). Тамъ ужъ стиховетѣ нѣкакъ вървятъ гладко и сладко за ухото, има и мисли философски, но кажете, може ли да се нарече *поетъ* той, който е написалъ тие стихове? Никакъ! заштото той *работилъ* тие стихове, а не ги *създавалъ*. Разбирате ли вие разницата между тие двѣ думи — *работилъ и създавалъ?* — Така и на стр. 158 г. Войниковъ прави не точно опредѣление на поезията, като казва, че тя се раждала “при дивното зрѣлище на природата, при безкрайното обозрѣние на една всемогѫшта сила, която управлява Вселенна, при нѣкои извънредни исторически събития и при блаженни нѣкои дни на човѣческия животъ“. Само това ли? Ами разнообразнитѣ човѣчески страсти? Ами разнитѣ душевни стремления? Не сте ли чели, г. Войникове, чудни поетически произведения, които сѫ се излѣли отъ душата на истинниятъ поетъ само отъ единъ погледъ на увѣхнѫлъ листъ? = При това ние ште си позволимъ да направимъ тукъ оште една забѣлѣжка относително *Пиитиката*. Тая часть обема цѣли 93 страници и въ тѣхъ се обръшта внимание даже на такива подробности, съ които едвамъ ли ште се срѣштне нашиятъ ученикъ презъ цѣлиятъ си жи-

вотъ и които самъ г. Войниковъ едвамъ ли би спомнилъ и точно опредѣлилъ, ако не бѣше ги срѣшналъ въ учебникъ, отъ който се е ползувалъ. Разказва ни се на прим. за *асклепиадски* стихове, за *алкейски, фалекиски, сафинови* и проч. и проч., и се прави усилия да се подвождатъ и нашитѣ народни пѣсни, та и нови стихове подъ тая чужда мѣрка, която, разбира се, станала и по духътъ на чуждиятъ езикъ и чуждата поезия, но не се е направило нито на́й-малкото усилие да се разесни духътъ на нашата народна поезия, да се извади на явѣ мѣрката на музиката ни, сѫштествуюшта въ нашитѣ пѣсни въ духътъ на Българскиятъ езикъ. Съгласни сме, че това не е така лесно, както е лесно да се изложатъ чуждитѣ форми и мѣрки, што могѫтъ се намѣри въ френски или въ другъ нѣкой учебникъ, но понѣ едно малко опитване въ тоя родъ било би по̀-похвално и би придало много по̀-дѣйствителенъ интересъ „Рѫководство за Словесность“. Или свойствата на на Българската поезия нѣматъ привилегията да влѣзатъ въ науката, наречена „Словесность“?

Третята часть обема опредѣления на *Краснорѣчието.* И тукъ г. Войниковъ не е можалъ да се предпази отъ много схоластически дребулии, опредѣленията, раздѣленията и проч. На прим. раздѣлението на силлогизмътъ, подраздѣлението на „доказателствата по доводи“ и проч. сѫ схоластицизми. Послѣ има подобно за „изричанието“ (стр. 259), за „дѣйствието“ (стр. 264) и други — нѣшта, които не трѣбатъ никакъ на оногова, който е естественно даровитъ, а малка полза би принесло знанието имъ за оногова, който нѣма нито познания, нито естественна дарба да говори. Разправя ни оште за видоветѣ на краснорѣчието и ни представя нѣколко вида — „политическо краснорѣчие“, „сѫдебно“, „духовно“, „академическо“, „морално“ . . . . . Не знаемъ, водяште се по тие правила нашитѣ ученици до колко ште успѣѭтъ да станѫтъ оратори, но като предполагаме, че цѣлта тукъ не е била и не е да направи ора-

тори, а само да запознае съ *видоветѣ* на краснорѣчието, ние би казали само, че това би се постигнѫло и съ пò-малко подробности и подраздѣления.

Какво заключение можемъ сега направи за „Рѫководството за Словесность“ на г. Войникова отъ всичкото казано до тукъ? Това, че това „рѫководство“ штѣше да бѫде много пò-добро и пò-за въ работа, ако г. Войниковъ, на мѣсто да гледа да си покаже голѣмитѣ познания въ тоя предмѣтъ и да натрупа това рѫководство съ толкова много дребулии и схоластически правила, той би погледналъ на дѣлото пò-простичко, пò-естественно и би ограничилъ трудътъ си само съ главното, само съ потрѣбното. А сега многото дребулии и педантизми не могѫтъ да не въспрѫтъ свѣстниятъ учитель за да не въвежда въ училиштето си това рѫководство. Сега се иска отъ единъ свѣстенъ човѣкъ правилно да мисли и да говори или писва така, както мисли и както разбира онова, за което писва или говори. Обогати ученикътъ съ точни и положителни познания, научи го правилно да мисли и просто, точно и ясно да си излага мислитѣ — въ говоръ било, въ писмо било — и тогава му дай да писва писма или го остави да говори на *трибуната* въ църква или въ академия, — той ште напише добро писмо за *интересътъ* на кое да е лице, безъ да знае, че за това сѫштествуватъ извѣстни правила, той ште говори хубаво, ясно и увлекателно, безъ да е училъ раздѣленията и подраздѣленията на краснорѣчието. Съгласни ли сте съ това, г. Войникове?

Но „Рѫководството има едно достойнство, за което не можемъ да премълчимъ. Това сѫ „примѣритѣ за упражнение“. Освѣнъ стихотворенията собственно принадлежащти на г. Войникова, които той, каквото и да казва, не може никакъ да майсторосва, другитѣ примѣри сѫ добри и за съжалѣвание е това, дѣто господство му не ги е турналъ пò-вече.

Втора Четеница за ученици въ главны училища. Събрана и нарядена отъ Хр. Г. Дановъ. Съ 25 изображенія. Четвръто изданіе. Віена. Цѣна 5 гроша.

Ето книга, която издържва вече *четвръто* издание и която поради това трѣбва да очудва всѣкиго, който ѭ земе на рѫка. Книгата не е съставена добрѣ. Ама „инсан-кесатлѫнда“ и тя минавала за добра, та е достигнала четвъртото си издание. Само това, че който е учитель, много би се наскърбилъ отъ предговорътъ въ това издание на тая „Втора Четеница.“ Понеже се е казало, че е необходимо всѣко преподаване въ училиштата да бѫде разумно и съзнателно и понеже се е казало още и това, че у насъ по̀-вечето учители не умѣѭтъ да преподаватъ разумно, — сега кой какъ завърне счита се въ право да поучава учителитѣ какъ да преподаватъ на малкитѣ дѣца. Това прави и г. Дановъ въ предговорътъ и, безсъмнѣние, мисли и вѣрва, че той е въ редътъ на добритѣ педагози, — понеже може да поучава учителитѣ. Кой какъ ште да казва, но трѣба човѣкъ да помисли, че нашитѣ учители сѫ твърдѣ долни хора. когато е достигнало работата до тамъ, дѣто да ги поучава и г. Дановъ, какъ да учатъ тѣ ученицитѣ си на *четиво.* Обаче не можалъ да се догади г. Дановъ, че учителъ, който има нужда отъ подобни наставления, той не ште може да направи нищо съ неговата „Втора Четеница,“ заштото много нѣшта самъ не ште може да проумѣва. Но да оставимъ предговорътъ, да видиме другото.

Г-нъ Дановъ назначава „Втората си Четеница“ за „ученици въ главничѣ училища“ и за това, вижда се, ѭ натрупалъ съ толкова много разнообразенъ материялъ, съ толкова много *премудри* работи, безъ да му дойде на умъ, че не е много материялъ, нито пъкъ философското съдържание, което прави една книга добра за дѣца, но е лекоста въ изложението и занимателноста на статиитѣ. А пъкъ въ новата „Втора Четеница“ статиитѣ не сѫ интересни, изложението пъкъ — необмислено, съ единъ тежъкъ езикъ

или съ единъ слогъ *надутъ*, както го нарича г. Войниковъ. Прочетете статийката за „Бога“ (на стр. 5—6) и вижте езикъ, вижте мисли! . . . На-ли е високо, поетическо и даже философско? (ама затѫ и Богъ е високъ). „Знаешъ ли ты оныя мѣста дѣто свѣтлината сѣди (да ли на столъ сѣди или на мендерлици?) и дѣто тъмнината ся крые“ (стр. 6.). „Простре ли той рѫкѫ, всичко ся пълни съ неговото доброчинство; а отврьне ли си лицето, всичко ся смѫщава и прѣстая да живѣе, става ничто“ (о-хо! Чини ти се че псалмопѣвецътъ говори — така е добро! (стр. 8.). „Ето нощь! Ничто ся не види . . . . . .“ (стр. 10) и така на татакъ. Не! г. Дановъ рѣшително билъ до истинско въодушевление или по̀-добрѣ да речемъ въ поетически *екстазъ*, когато е писвалъ „Втората си Четеница“. Кѫдѣто обърнешъ, се поезия. Не бѣше ли по̀-добрѣ господство му по̀-снижено да погледнеше на дѣлото и сѫштитѣ тия статийки да ги напишеше по̀-простичко та по̀-добричко? Но ако е искалъ да навикнѫтъ дѣцата на *умѣренъ* или на *високъ* слогъ, да бѣше понѣ почакалъ да изучатъ „Рѫководството за Словесность“ на г. Войникова, та тогава да имъ даваше въ рѫцѣ книгата си. Но г. Дановъ употрѣбилъ въ книгата си и другъ лошъ начинъ на изложението, — какъвто въобще употрѣбяватъ всичкитѣ наши неспособни списовачи-педагози, а именно нравоучителенъ начинъ. Въобще нравоучението, преподавано въ теория на дѣца, не принася никаква полза, а се обръшта въ едно механическо бъбрене. Честото обръштане, обаче, къмъ дѣцата — „Не правете, дѣца, това!“ „постѫпвайте, дѣца, така!“ — оште по̀-вече огрозява дѣлото. Земете коя да е страница отъ „Втора Четеница“, вие на всѣкѫдѣ ште видите или ште срѣшнете *наставителенъ* и *нравоучителенъ* тонъ. На това прибавете и философствуванието. Прочетете на прим. статийката „Добры наукы“ (стр. 30—31). На ли ученикътъ ште разбере твърдѣ добрѣ, че „чловѣкъ въ живота си друго ничто така лесно незабравя, какъ-то умноженіе-то“.

На-ли ште разбере той и примѣрътъ отъ околоврьстьта на земѫ-тѫ? Та въобще, кѫдѣто и да разгърнешъ „Втората Четеница“ сѐ ште намѣришъ недостатки. Така се и вижда, че г. Даповъ не си е обеснилъ добрѣ цѣлта на трудътъ си, не разбралъ задачата си. Той събралъ материялъ отъ кѫдѣто намѣрилъ и го трупалъ безъ много обмисление: гледалъ само да излѣзе много и високо-високо. . . . Какво сравнение съ скромната но хубава „Читанка“ на г. Т. Икономовъ! Ние съвѣтуваме г. Данова да се не залавя за онова, което не му е работа. Нѣка си гледа той книгопродавството, а списователството да остави на други. Малцина ли сѫ тие, които обогатяватъ книжнината ни съ лошеви книги, та и той се вмѫква въ нихното число?

Начялно Наставление въ православнѧ-тѧ християнскѧ вѣрѧ. Съставилъ попъ Д. Соколовъ. Прѣведе Драганъ В. Манчовъ. Книга за прѣдаване по неѭ Божий Законъ въ народныты училища и въ приготовителны-ты класове на по-горни-ты училища. Съ изображения. Първо издание. Книжарница на Д. В. Манчовъ. Вѣна 1874. Цѣна 5 гр. стр. 162.

Свештенникъ Соколовъ е единъ добъръ преподавателъ на Законъ Божи и много се е потрудилъ на Книжовното поле по тая часть. Неговото „Начално наставление въ православната християнска вѣра“ е едно отъ добритѣ произведения, приспособено именно за дѣца. Мнозина мислятъ, че Свештенната История да се напише, особенно за дѣца, е твърдѣ лесна работа. Турни отпредѣ си други пространни истории и пиши — скратявай и превождай — ето ти и „Свештенна История“. Но всѣко нѣшто трѣба да е направено за да принесе истинска полза. Така сѫшто и свештенната история трѣба да е написана (когато е за дѣца) така, штото дѣцата и да знаѭтъ главнитѣ и по́-интересни събития и да могѫтъ да бѫдѫтъ приготвени вече за слушание и разбирание и *християнското* учение. И достоува-

жаемий отецъ Соколовъ гледалъ е и е сполучилъ да направи книжката си именно такава, каквато трѣба. Освѣнъ простичкото, ясното и вразумителното изложение, о. Соколовъ вмѣстилъ въ книгата си само на́й-главното и на́й-потрѣбното, при това и лесното за запомнѣние отъ дѣцата. А особенно Негово благоговѣйнство направилъ много добрѣ, дѣто изхвърлилъ отъ книжката историята на Евреитѣ слѣдъ раздѣлението на царството имъ, история, която, въ честото промѣнявание на царие и съ бръкотията си толкова много мѫчи дѣцата и ги прави да забравятъ и онова, което сѫ учили до тогава отъ св. История, и да намразятъ тоя прѣдмѣтъ. Оште о. Соколовъ съумѣлъ да направи и много добра връзка на В. завѣть съ новий, както и да премине въ областа на катихизисътъ и отчасти на църковната обредность. Това е много добро, заштото понятията на дѣтето могѫтъ да вървятъ по една безпрекъснѫта нишка и въ неговътъ дѣтски разсѫдъкъ много ветхозавѣтни събития да намирятъ смисълъ, цѣль и оправдание, — нѣшто което не се постига при другитѣ учебници или при другиятъ начинъ на преподаването, който начинъ, като една дебела непроницаема стѣна, турга граница между Вехт. и Новиятъ завѣтъ.

Ште рѣче, че г. Драганъ В. Манчовъ много добрѣ направилъ дѣто е превелъ и издалъ това „Начално наставление“. Трѣбало само да е гледалъ преводътъ му да е билъ по̀-чистъ и по̀-гладъкъ, а сега чини ти се, че самата книга много губи отъ не до тамъ добриятъ преводъ. Въобште въ преводътъ на г. Манчова не се забѣлѣжва тая простота и ясность, която се забѣлѣжва въ „Баштинъ му Езикъ“. Впрочемъ, това му е извинително до нѣкѫдѣ, но има друго, което не може и не трѣба да му се извини. Това е промѣнението езикътъ въ молитвитѣ. Искалъ е г. Д. В. Манчовъ да се покаже и той за нѣшто и намѣрилъ съ какво: да пише молитвитѣ по старобългарски! Добро нѣшто, но негова работа ли е? Сторилъ ли си е той трудъ

понѣ малко нѣшто да се запознае съ паметницитѣ на старобългарскиятъ езикъ? Поработилъ ли е што-годѣ надъ разбирването формитѣ, духътъ, особенноститѣ, устройството и проч. и проч. на тоя езикъ? И каква дързость наистина! Хората, снабдени съ сериозна наука, работятъ презъ цѣлъ животъ надъ тоя езикъ, издирватъ му паметницитѣ, запознаватъ се сериозно съ формитѣ му и проч. и пакъ не смѣятъ рѣшително да изкажятъ своята послѣдня, окончателна дума за него, заштото сѐ допуштатъ, че може врѣмето и науката да направятъ нови открития, а киръ Манчовъ, който ништо не писалъ отъ своя глава, който не знае оште правилно да пише, та и това, което пише, не разбира хубавѣ, зашто пише така, а не инакъ, — сѣднялъ и той да измѣнява езикъ... И чудно нѣшто наистина! Тие, които не могятъ отъ себе си, отъ своята глава да направятъ нѣшто порядочно, тѣ се залавятъ за работи, отъ които не отбиратъ и които имъ надминуватъ хиледи пяти силитѣ. Или като „Период. Списание“ на „Бълг. Книж. Дружество“ похвали г. Д. В. Манчова за „Баштинъ езикъ“, та той помисли, че е способенъ вече и словѣнскиятъ езикъ да измѣнява? Ние съвѣтуваме г. Манчова да се откаже отъ тая *севда*, заштото да върши човѣкъ работи пò-горни отъ силитѣ си, това се казва ШАРЛАТАНИЯ.

Букварь по наглѣдно-гласната метода съ 212 образи извѣтрѣ. Съставилъ Д. Благоевъ. Виена 1874. стр. 32, гроша $1^1/_2$.

Изяснение на Букваря по „наглѣдно-главната метода.“ (Какъ по него да прѣподаватъ родители и учители). Съставилъ Д. Благоевъ. Виена 1874, стр. 18, цѣна 1 гр.

Слава Богу!

„Слава Богу“ казахме като видѣхме тѣзи малки книжки и като, слѣдъ разглеждането имъ, се убѣдихме, че тѣ сѫ добри. „Слава Богу“! казваме и сега, дѣто за такъвъ единъ

важенъ предмѣтъ, какъвто е Букварятъ“ или „първоначалното обучение“ се заловилъ човѣкъ съ сериозно образование и е направилъ добро нѣшто. Нашитѣ многоучени учители и въспитатели до сега не въсприемахѫ да се заловятъ съ такива дребни, по тѣхно му, работи какъвто е букварятъ, а гледахѫ да списватъ сѐ високи работи, се книги важни, пълни съ цитати и доказателства отъ Латински, Гръцки, Френски и други авторитети, а букварятъ го оставяхѫ на други. Съ такива *учени* книги и *високи* произведения нашитѣ учители и описовачи искали сѫ, разумѣва се, да си покажатъ многото ученость, но не имъ стигнѫлъ умътъ до тамъ штото да разумѣятъ, че за насъ много пó-вече сѫ потрѣбни други пó-скромни, но добри и ползувателни книжки.

Г-нъ Д. Благоевъ, човѣкъ съ добро образование и практиченъ гледъ на работата, разумно оцѣнилъ, че едно добрѣ написано букварче ште принесе много пó-дѣйствително полза отъ колкото разнообразнитѣ теории и рѫководства на Словесность и толкова други. Той разбралъ, че зданието на нашето развитие се строѝ безъ основа и се заловилъ за тая основа. Дѣлото е мѫчно и скромно, но толкова по пò-полезно и необходимо за правилното развитие на нашиятъ народъ. Г-нъ Благоевъ се е завзелъ за това трудно и сериозно дѣло и който разгледа „Букваря“ му и изяснението на този „Букваръ“, той ште се увѣри, че господство му добросъвѣстно е работилъ и сполучливо е испълнилъ работата си. Желателно е, казваме, това, но трѣба да се признаемъ, че доста се съмнѣваме въ такова едно нѣшто. Всѣко дѣло иска си и майсторътъ, та иска и любовь къмъ дѣлото, прѝсърце. Букварятъ на г. Благоева е добъръ, добро е и „изяснението“ му, но какво ште ти помогне този букварь, ако учителитѣ сѫ нехвелити? Въ рѫцѣтѣ на учитель, който не отбира отъ работата си, и този хубавъ букварь ште бѫде такъвъ, какъвто и всѣкъ другъ букварь, тогазъ, когато добриятъ учитель и съ нáй-

лошавиятъ букварь въ ржцѣ може да направи много по̀-голѣма полза, отъ колкото нехвелитиятъ учитель съ на́й-добриятъ букварь. Вѣрваме и самъ г. Благоевъ да се съгласи съ насъ, че сѫштноста на дѣлото не е въ ржководството, а въ умѣнието, въ способноста на учителятъ. Та г. Благоевъ на пълно се съгласява съ насъ, като въ изеснението си иска учителятъ да бѫде толкосъ *водачъ* колкото *помагачь* на дѣтето (стр. 6) и да умѣе да *бесѣдува* съ дѣтето при първото срѣшвание въ училиштето (стр. 9). За да може учителятъ да направи едното и другото, той трѣба до е и по̀-развитъ и по̀-добрѣ въспитанъ отъ колкото сѫ въобште по̀-вечето наши градски и селски учители въ основнитѣ училишта. Не искаме да кажемъ съ това, че „Букварятъ на г. Благоева е *преждеврѣмененъ*. Не! Той се поевява на врѣме, заштото, ако понѣ двама учители съумѣѭтъ да се въсползуватъ отъ него както трѣба, и то ште е отъ една голѣма полза. Но искаме съ това да кажемъ, че не е достатъчно само да се задоволяваме съ този букварь, ами трѣба да обърнемъ внимание и на друго по̀-вѣштественно, по̀-необходимо въ първоначалното обучение, а именно — на добри и опитни въ това дѣло учители. Не трѣба на прим. една общтина като земе този „Букварь“ и се распореди да се въведе въ училиштата ѝ, та и да счита, че работата е вече свършена, че штомъ е въведенъ този букварь, той ште принесе надлѣжната полза, ако се занимава по него до тогавашниятъ първоначаленъ учитель, който едвамъ умѣе да чете или, ако и да е свършилъ нѣкое отъ *главнитѣ* нарѣчени наши училишта, но нѣма понятие отъ въспитателното искуство, не знае нито въ говорътъ, нито въ обнаската си къмъ дѣтето да се съображава съ дѣтскиятъ характеръ, съ дѣтскитѣ способности; а трѣба да гледа штото и учителятъ да е добъръ. И до тогава, до когато нашитѣ общтини плаштатъ на *главни* учители съ хиледи, а *първоначалнитѣ* съ стотини и се задоволяватъ съ тѣзи послѣднитѣ, ако тѣ умѣѭтъ малко

нѣшто да прочитатъ, — до тогава първоначалното обучение у насъ нѣма да бѫде разумно, нѣма да тръгне напредъ. Самъ г. Благоевъ казва: „Любителитѣ на този новъ начинъ (т. е. на наглѣдно-гласниятъ") втурнахѫ се да го изучятъ не съ истинска любовь на знаяне, а увлечени отъ модата, тѣ го изучихѫ на скоро, а оште по̀-скоро го на други прѣдадохѫ и му наставихѫ рѫководства. Тази не намѣстото си бързота донесе незрѣли плодове, и то въ сѣко отношение" (стр. 3). Това е много вѣрно. Само г. Благоевъ по деликатность, вижда се, не се е изказалъ по̀-енергично. Тази бързина принесе не само незрѣли плодове, но и доста голѣма вреда, заштото размножи *звучари,* които съ неумѣнието си много злѣ побъркватъ първоначалното обучение на дѣцата. Ние сме виждали учители, които дали на дѣцата първата книга на Манчовътъ „Бащинъ Езикъ", стоятъ надъ главата имъ съ пръчка въ рѫка, шибатъ ги сегисъ-тогисъ и имъ викатъ: „То е О, магаре! О е, слѣпокъ!" Запитвале сме такивато *педагози,* по коя метода се занимаватъ, и тѣ не само сѫ казвали съ една особенна превзетость „по звучната!", ами сѫ имали оште и безочливоста да прибавватъ: „желателно е само, че „Баштинъ Езикъ" на г. Манчова има недостатки, та звучната метода по него не може да се препорава както трѣба". Страхъ ни е хубавиятъ „Букварь" на г. Благоева заедно съ „изяснението" му да не не умножи числото на такивато прокопсани *звучари.* Зеръ = „за глупиятъ и захласнатиятъ нѣма писанъ законъ".

Съ всичко, што казваме тукъ, ние искаме да обърниме вниманието на обштинитѣ и на по̀-добритѣ наши учители върху първоначалното обучение. Това е едно отъ на́й-важнитѣ нѣшта, на́й-необходимитѣ за насъ, и нашитѣ училишта намиратъ въ „Букварятъ" на г. Благоева и въ „Изяснението" му едно много добро, за сега, пособие. По̀-добритѣ учители голѣмъ грѣхъ ште сторѭтъ и стрѣшту съвѣста си и срѣшту народътъ си, ако не залѣгатъ да

помагатъ съ своето ризумѣние, съ своята опитность на по̀-неопитнитѣ за да се въсползуватъ както трѣба отъ хубавиятъ букварь на г. Благоева. Ште иматъ голѣмъ грѣхъ и обштинитѣ спрямо своитѣ собственни интереси и спрямо младото невинно поколѣние, ако необърнѫтъ по̀-сериозно внимание на първоначалното обучение и ако не гледатъ да нареждатъ за това толкова важно дѣло не кого бѫде, а учители способни, добри и опитни въ това дѣло. Букварятъ на г. Благоевъ е много добъръ, но въ лоши рѫцѣ, той ште се обърне на онзи *бисеръ,* за който се говори въ Евангелската притча.

Г. Д. Благоевъ не е можилъ да не предвижда, че твърдѣ мнозина не ште умѣѭтъ да се възползуватъ отъ „Букваря“ му както трѣба и за то потрудилъ се е „Изяснението“ му да бѫде така простичко, ясно, вразумително и достѫпно за всички. На едно — двѣ мѣста само г. Благоевъ грѣши противъ разумната педагогия и ние не можемъ да не му забѣлѣжимъ това. Едната погрѣшка е — съвѣтуванието за *първитѣ* бесѣди на учителя съ ученикътъ. Г-нъ Благоевъ намира за на̀й-добрѣ учителятъ, като земе поводъ отъ картината, да бесѣдува съ новиятъ ученикъ „на кроткитѣ и обичнитѣ дѣца, като имъ противопостави лошитѣ и непослушни дѣца, и какъ първитѣ сѫ обични на сѣкиго, а послѣднитѣ сѣки мрази. . . . . .“ (стр. 10). Това излиза единъ редъ правоучение, а всѣкъ правоучителенъ тонъ заплашва дѣтето, особено на пръвъ пѫть, и не му дава възможность да погледне на учителя си съ довѣрие и преданность. . . . . Особено, ако е дѣтето съ характеръ живъ, пъргавъ, ако е то *палаво,* не ште повѣрва че непослушнитѣ дѣца всѣки мрази, та и не ште да може да проумѣе защто да ги мрази. И въобште въ първоначалнитѣ си бесѣди съ дѣцата сериозниятъ правоучителенъ тонъ не е практиченъ и не трѣба да се употрѣблява. А пъкъ единъ учитель, колко да е майсторъ да говори съ дѣца, не ште може да се предпази отъ сериоз-

ность и даже отвлѣченность при бесѣдованието за кроткитѣ и обични дѣца и за лошитѣ и непослушнитѣ. Споредъ нашата домашна отхрана, както справедливо забѣлѣжва и самъ г. Благоевъ, дѣцата или сѫ разглезени много или сѫ пъкъ диви като вълчета. Въ едниятъ и въ другиятъ случай тѣ твърдѣ мѫчно доближаватъ до чуждъ човѣкъ. Толкосъ по̀-мѫчно ште доближятъ тѣ до учителятъ, на когото тѣ отъ кѫшти — споредъ думитѣ и на г. Благоева — сѫ приготвени да гледатъ като плашило. . . . . Не ште да може въ такъвъ случай да развърже езикътъ на дѣтето и показванието на картинката. Тази картинка е — изображение, нѣшто сѐ отвлѣченно за дѣтето. То отистина ште си състави изеднъжъ понятие за съдържанието ѝ, но штомъ се попита отъ учителятъ (човѣкъ непознатъ за него), то ште изгуби довѣрието въ събственнитѣ си сили и знание и не ште смѣе да отговори. Друга грѣшка е това, дѣто г. Благоевъ назначава за тѣзи бесѣди $^3/_4$ или на́й-малко $^1/_2$ отъ часътъ. Дѣтето мѫчно пресѣдява на едно мѣсто 5—10 минути, та мѫчно може да си съсрѣдоточи вниманието на едно и сѫшто нѣшто въ продължение на 10 минути, а да сѣди $^3/_4$ или $^1/_2$ отъ часътъ на едно мѣсто, въ ѝова невидѣна до тогава обстановка, между нови лица, срѣшту това плашило — Учителя и да слуша наставления връху това — какъ кроткитѣ и обични дѣца сѫ обични за всѣкиго, а лошитѣ и непослушнитѣ всѣки мрази, — това, както штѣте, е много за едно дѣте, нито може да му бѫде полезно: то не ште да му е напълно достѫпно, нито ште му е до тамъ приятно, а отъ друга страна — ште му умори вниманието, колко и да разнообрази учителятъ бесѣдата си. Много по̀-добрѣ и по̀-сполучливо ште е първата бесѣда на учителятъ да е кратичка — отъ три-четире питания, така на прим. „Познавашъ ли ме, Иванчо?“ Дѣтето може да мълчи и упорито да гледа въ земята, но учителятъ не трѣба да се смуштава отъ това. Той трѣба да продължи: „Вижда

се, че не ме познавашъ, ама азъ те познавамъ, вижъ — знамъ ти името, знамъ дѣ ви е кѫштата, познавамъ башта ти — и други въ този родъ питания и разказвания, но на пò-вече отъ 5—6 нáй-много 10 минути, слѣдъ които дѣтето трѣба да се оставя само да се запознава съ другаритѣ си. Тѣ на първи пѫть може да му направятъ не до тамъ деликатно приемане: могѫтъ да му се поизблѣштятъ или да го посмушкатъ, но това не ште му побърка скоро да се запознае съ тѣхъ. Едно дѣте въ присѫтствието не 100 дѣца, кои първи пѫть вижда, чувствува се много пò-свободно, нежели въ присѫтствието на единъ само възрастенъ непознатъ, а толкосъ пò-вече на учитель. Съ този начинъ, повторяванъ два-три пѫти, учителятъ много пò-скоро и пò-лесно ште приближи дѣтето при себе си и да му развърже езикътъ, заштото, еднъжъ запознато съ другитѣ дѣца, то вече не ште да се стеснява толкосъ и въ присѫтствието на учителятъ. Трѣба да кажемъ, обаче, че не могѫтъ се назначи строги правила за какъ да постѫпи и да бесѣдува учителятъ съ дѣтето за пръвѣ пѫть. Това пò-вечето зависи отъ природната дарба, отъ природниятъ *тактъ* на учителя, но въобште може и е необходимо да се съвѣтватъ учителитѣ за да отбѣгватъ нравоучителниятъ тонъ и дългото бесѣдование. — Оште една грѣшка направилъ г. Благоевъ тамъ, дѣто съвѣтува какъ да се прави, когато се пристѫпи вече къмъ изучванието на буквитѣ. Той съвѣтува учителятъ да разправи на малкитѣ дѣца: „Таквизъ звукове издаваме и ние хората. . . . . Съ таквизъ звукове и азъ сега ви хортувамъ, като разправямъ за това нѣщо“ (стр. 12). Тукъ думата *звукове* е неудачно употрѣбена и ако учителитѣ ѭ употрѣбяватъ при такъвъ единъ случай, не штѫтъ да сторятъ добрѣ, заштото тя, като нова за дѣтето, ште му побърка добрѣ да разбере за какво му се говори. Пò-добрѣ за пръвъ пѫть да се употрѣбява само думата *гласъ* и простичко да му се казва, че животнитѣ и ние издаваме *гласъ* когато

казваме или искаме нѣшто. *Звукъ* е дума художественна и дѣтето нито ѭ чувало у тѣхъ, нито пъкъ ште ѭ чува въ говоримиятъ езикъ. А нали трѣба въ първоначалното обучение да се прѣстѫпва като по стѫпала, отъ видимото къмъ непознатото и отъ лесното къмъ по̀-мѫчното (стр. 6)?

Тѣзи сѫ грѣшкитѣ въ „Изяснението“ на „Букваря“, на които счетохме за нужно да обърнемъ вниманието както на учителитѣ, тъй и особенно на самиятъ г. Д. Благоева. Повидимому, показанитѣ грѣшки не сѫ нѣкои Богъ-знае какви голѣми, но г. Благоевъ, който твърдѣ добрѣ познава какво важно значение има въ първоначалното обучение първата стѫпка, той ште ни отдаде пълно право дѣто не сме оставили тѣзи грѣшки безъ надлѣжната забѣлѣжка.

Читалище. Повременно Списаніе. Издава са отъ Българското „Читалище“ въ Цариградъ. (Излѣзва два пѫти въ мѣсеца). Година IV. 1874. Бр. 1—18.

Три пѫти става какъ спомѣнува „Бълг. Книж. Дружество“ въ „Периодическото си Списание“ за Повремѣнното Списание „Читалище“, и тритѣ пѫти се отзова сѐ неодобрително. Този е четвърти пѫть. Какво може да се каже сега за него? За съжалѣние, и сега, както и преди, не може да се похвали туй Списание до тамъ, ако не никакъ, заштото нѣма съ какво да се похвали, освѣнъ само съ туй (ако е то достойнство), че то излиза редовно. И отъ истина освѣнъ една твърдѣ малка, твърдѣ незначителна часть — и то въ четире-петь книжки еднъжъ, — всичкиятъ другъ материалъ не е никакъ сполучливо избранъ. Тѣзи, които пишѫтъ въ това Списание и тѣзи, които го издаватъ, нѣматъ, вижда се, никаква опредѣленна, обмислена цѣль, ами писватъ и го издаватъ не за да го чете у насъ народътъ и отъ четенето полза да получи, а заштото трѣба да му се пълнятъ книжкитѣ съ што да е и трѣба да се казва, че то излиза редовно.

Чудна е, въистину, сѫдбината на нашитѣ поврѣменни Списания. Вѣстницитѣ ни ту умиратъ безъ врѣме, ту се съживяватъ, но и живѣението имъ се продължава сѐ съ недовѣрие въ трайноста имъ. „Българското Книж. Дружество“ нададе толкова добри обѣщания, възбуди толкова благи надѣжди и започна да издава своето „Периодическо Списание“, което щѣше да излиза ужъ всѣки мѣсецъ, но неговото излизание се обърна на *евление* въ дълго и неопредѣленно врѣме, подобно на кометитѣ, и прави абонатитѣ си или да изгубватъ надѣждата си, че кога да е ще се еви то, или пъкъ постоянно да питатъ съ недовѣрие и даже съ ожесточение: „джанѫмъ! кога ще се еви книжката на това списание?“ „Читалище“ показва голѣма жилавина въ живѣението си и излиза редовно, на врѣме, но уви! то пъкъ прави абонатитѣ си, ако не гласно, поне въ душата си да питатъ: „джанѫмъ! защто излиза туй Списание?“, — съ недоволство да го повъртяватъ изъ рѫцѣтѣ си и съ прескърбие да го тургатъ на страна. . . .

Думата ни е тукъ само за „Читалище и за то и ние ще попитаме: Наистина, защто излиза това Списание? Ние питаме тукъ сериозно и, понеже това Списание се поддържва отъ абонати (т. е. отъ пари на частни, пó-вечето сиромаси хора), ние искаме отъ издателя му — Българското Читалище въ Цариградъ — отговоръ на този въпросъ.

Казахме, че една твърдѣ незначителна часть отъ материалътъ въ това списание може да се каже добра, понеже е понѣ интересна за насъ Българетѣ, а всичкото друго е писано не за насъ, а Богъ знае за кого.

Отистина, има толкова много текущи и интересни за насъ въпроси, толкова много въпиющи народни нужди, които чакатъ освѣтление и удовлетворение, толкова много други нѣща, за които всѣки Българинъ би прочелъ съ удоволствие, всѣки би съсрѣдоточилъ вниманието и интересътъ си на него, и за всичко това не се споменува нито дума въ Списанието „Читалище“, а на дълго и широко

ни се разправя за „нравоучението и за нравоучителитѣ“ (бр. 1-й), за „слънцето и планетитѣ“ (бр. 3-й), за „открития и изнамѣрвания“ (бр. 4-й), за това, че и „животнитѣ отбиратъ отъ хубавото“ (бр. 5-й), за „Плутарховитѣ мѫдрувания, нравственни наставления, въспоминания и разкази“ (бр. 5, 11 и 12-й), за „Кометитѣ“ (бр. 14) и прочая и проч. — сѐ такива сериозни, отвлѣченни нѣшта, отъ които Българинѣтъ, въ сегашнитѣ си нужди, не може да се интересува, и безъ които той твърдѣ спокойно може да се премине безъ да има особенна повреда отъ незнанието имъ. Ще ни кажѫтъ, че онзи, който желае напредъкътъ си, той трѣба отъ всичко да се интересува, заштото знанието на всѣко нѣшто е полезно и интересно. Твърдѣ хубаво, но въ такъвъ случай, зашто не запознава „Читалище“ читателитѣ си съ философията на Декарта, на Канта, на рационалиститѣ, та на́й-послѣ и на материалиститѣ или и съ теорията на *Дарвина?* Нима всичко това е по̀-малко интересно или по̀-малко достѫпно отъ колкото е напримѣръ статията „Историята на человѣка“, съставена (?) отъ С. С. Б. по *А. де Катрфажъ* (бр. 6, 7, 16, 18)? Или нѣма кой да приведе или да състави такива нѣшта? Ба! у насъ на всичко майсторитѣ сѫ болъ. Нашитѣ учени предъ ништо не се спиратъ и всичко считатъ за интересно, всичко за възможно и го вършатъ.

Но работата не е въ това. Науката въобште е интересна и полезна, но повремѣннитѣ Списания иматъ въобште една опредѣленна цѣль, съобразна съ интереситѣ и развитието на това обштество, за което се издаватъ тѣ. Трѣба прочее и съдържанието имъ да е съгласно съ тази цѣль. Инакъ, бедехава се печататъ, бедехава се и харчатъ пари. А Читалище именно така на опаки прави. То пълни Списанието си съ какво бѫде, безъ да пресмѣтне да ли този материалъ съгласенъ е съ цѣлта му (но има ли то каква да е цѣль?) и да ли е годенъ за тѣзи хора, за които се ужъ пише и издава. Какво ште отбере Българскиятъ чи-

татель и какъвъ голѣмъ, насуштенъ интересъ ште намѣри той въ статята на Катрфажа, въ Плутарховитѣ нравоучения, въспоминания и разкази, въ статиитѣ за „Еврейската книга Талмутъ“ (бр. 12), за „Животътъ на животнитѣ“ (11, 12, 17, 18), за „Чудесата на фотографията“ (бр. 17) и други подобни? Ще си обогати познанията ли? Или ште му се възбуди любопитството и любовь къмъ прочитание? Но не съ такива далечни за народътъ работи се постигва такова хубаво нѣшто. Нимà това не го познаватъ тѣзи, които пишатъ и издаватъ списанието „Читалище“? Вижда се, че не го познаватъ, ами нѣкой си прочелъ прочелъ нѣшто, аресало му се, — той го превелъ и Читалище го обнародва.

Като на пò-интересни статии въ това Списание можемъ да покажемъ на слѣдуюштитѣ: „Славянската взаимность“ (бр. 1, 2, 4), „Игиената“ (бр. 3), „Славянскыятъ свѣтъ“ (бр. 13), но тѣ идѫтъ нѣкакъ доста специални (освѣнъ Игиената) и скоро уморяватъ нашитѣ читатели. Добра и намѣсто е и „Критиката“ (бр. 1, 2, 3, 4) — за Алгебрата на г. Тонжорова и за „Школската педагогія“ на г. Ковачова (бр. 15, 16 и 17). Първата е твърдѣ специална и за то само специалиститѣ сѫ се интересували отъ нея, но втората е пò-достѫпна за пò-вече читатели. Ние ште прибавимъ тукъ, че и двѣтѣ критики сѫ добри, но „Школската педагогія“ на г. Ковачова справедливо е заслужила строгиятъ приговоръ, който ѝ направилъ вѣштиятъ критикъ.

Но онова, което е нáй-важно въ Списанието — „Читалище“, — това е особенниятъ неговъ отдѣлъ, подъ насловъ „Рѫководитель на основното учение“, който отдѣлъ си има и особенъ редакторъ, — г-на Цанкова. Въ този отдѣлъ има доста сериозни и интересни нѣшта, но главно главно мѣсто въ него заема „Забавачницата“, която се срѣшта почти въ сѣки брой. Всичко е тукъ добро, но лошето се състои въ това, че не е оште за насъ, Българетѣ, туй което се съвѣтува въ Забавачницата. И ние си каз-

*

ваме откровенно, че човѣкъ, който познава условията на нашиятъ обществен животъ, домашниятъ *бытъ,* развитието ни, срѣдствата ни, той не може да не се усмихне на *наивната* тази сериозность съ която се настоява да се приематъ и у насъ всичкитѣ проекти, устави и наставления, които у просвѣтенитѣ народи сѫ осѫществени вече. Да не се зловиди това на г. Цанкова, заштото си е тъй. Добро нѣшто е, но на думи. „Забавачницата“ иска дѣца отъ *двѣ* до седемъ години. Е, хубаво, но нима не стига умътъ на г. Цанкова, че това е невъзможно у насъ, при нашето не развитие и при нашата сиромашия? За двѣ годишни, три годишни, твърдѣ често и петь годишни дѣца искатъ се жени или *нянки,* които постоянно или понѣ по̀-вечето да се намиратъ при тѣхъ, искатъ се оште много такива нѣшта, които нашата сиромашия не ште ни позволи да ги направиме. Отистина, като чете човѣкъ тѣзи наставления и настоявания, иди му да повѣрва, че г. Цанковъ не познава никакъ условията на нашиятъ обществен животъ. На̀й-главното — срѣдствата — г. Цанковъ го намира на̀й-лесно, като че не знае нито какви сѫ „женскитѣ ни Дружества“, нито какви сѫ народнитѣ ни учители. Но да предположимъ, че срѣдства ште се намѣрятъ, да предположимъ, че ште се намѣрятъ у насъ и много майки, които да си дадѫтъ двѣ-три годишнитѣ дѣца въ „Забавачницата“; но отъ дѣ ште земите, Г-не Цанкове, *добри* възпитатели за тѣхъ, такива възпитатели или възпитателки, които да знаѭтъ какъ да постѫпватъ съ малкитѣ, крѣхкавитѣ и чувствителнитѣ създания? Какво ште може да направи *народниятъ* учитель съ една гола, макаръ и на̀й-добра, теория тамъ, дѣто се иска материнска нѣжность, материнска любовь, матерински инстинктъ? Освѣнъ туй, питане е оште кой по̀-благодѣтелно внимание може да има на едно двѣгодишно дѣте — необразованната ли, но честна и силно любящта майка, или образованната но чужда за дѣтето възпитателка, която при това има на главата си и толкова

други дѣца съ разни тѣлосложения и дѣтски каприции . . . Ние сме убѣдени, че това свето чувство, което е нáй-хубавото украшение на человѣка, което е нáй-дѣйствителното му достойнство, което го прави отистина *образъ* и *подобие* Божие, — именно *любовта, человѣшината,* това свето чувство може нáй-добрѣ да цъвне и се развие само подъ влиянието на майчината любовь . . . Но нѣмали сме добри майки. Хубаво, а имаме ли добри въспитатели и въспитателки? Нѣмаме ги и дълго врѣме не ште да ги имаме оште, заштото, аксиома е това, че, ако за придобивание на много познания се искатъ години, за доброто въспитание се искатъ вѣкове. Никой отъ нашитѣ сегашни учени не може да се каже че има надлѣжно въспитание, заштото всичкитѣ, што сѫ се учили въ странство (а въ отечеството ни дѣто сѫ се учили и тѣ не могѫтъ да иматъ добра отхрана), утишли сѫ тамъ не като сѫ били на двѣ или седемъ години, а като били вече на 15, 12, нáй-малко на 10 години (има и такива, които сѫ утивали на 18-та или 20-та си година да се учатъ). А въ 10 годишно момче или момиче има вече какъвъ да е характеръ, който отъ науката, теглилата по чужбина и примѣрътъ на другитѣ, може до нѣйдѣ само да се смекчи и поизмѣни, но въ коренятъ си остава сѫштиятъ. Такива ште бѫдѫтъ нашитѣ въспитатели и въспитателки въ предполагаемитѣ забавачници. Е, ште се рѣши ли г. Цанковъ да отнеме двѣгодишното дѣте отъ рѫцѣтѣ на любяштата майка и да го даде въ рѫцѣтѣ на такива въспитатели и въспитателки; Но другитѣ народи какъ го правятъ? Тѣ го правятъ, но тѣ иматъ и хора, та у тѣхъ и условията сѫ други. Но ште ни кажѫтъ че и у насъ ште се образуватъ добри въспитатели и въспитателки. Твърдѣ хубаво, но когато се образуватъ, тогава ште бѫдѫтъ потрѣбни и у насъ тѣзи теории, проекти и устави за забавачницитѣ, а сега сѫ преждеврѣменни и нѣкакъ смѣшни. Поевлението имъ въ повврѣменното Списание „Читалище“ ние не можемъ да си го обеснимъ инакъ, освѣнъ

съ това, че *у хората го има, нека се поговори и у насъ за това нѣшто.* Но каква полза отъ голи думи? Покажете ни онова, което може сега за сега да стане *дѣло,* което сега за сега ни е необходимо. Научете ни да прочитаме, разбудете ни што-годѣ съзнанието и тогава ни давайте такива делечни за насъ работи. Подражанието въ добритѣ работи е хубаво и полезно нѣшто, но то се обръшта на маймунство и бива твърдѣ вредително, когато става не оврѣме и необмисленно. Друга е работата, ако искаме само да се пише нѣшто и да се пълни „Читалище“ съ материалъ добъръ, но който не е оште за насъ и който въ очитѣ на човѣкъ, дѣто познава добрѣ условията на нашиятъ общественъ животъ, височината на нашата *свѣсть*, богатството на нашитѣ интелигентни сили, — ште породи твърдѣ неутѣшителни подозрѣния. Ако трѣба отистина да се пише за такива нѣшта, зашто да не се пише на примѣръ и *за полза отъ изучанието на Астрономията?*

Така сѫшто непрактично и преждеврѣменно ни се вижда и настояванието да се свикатъ учителски Събори. Това го казваме съ прескърбие и не за да осѫдимъ въ принципъ това дѣло, но го казваме, заштото нѣмаме оште потрѣбнитѣ условия за това. У насъ нѣма срѣдства, нѣма и учители. А при отсѫствието на едното и другото всѣки учителски *съборъ* ште се чувствова свързанъ и по рѫцѣ и по крака въ рѣшенията си. Всѣко обсѫждание и рѣшение, колко и да е то добро, само тогава си има смисълъ и значение, когато има възможность да се осѫштестви. Но у насъ освѣнъ нѣманието на срѣдства и учители, нѣма оште и *сила* за да се *налагатъ* рѣшенията, когато съ добро не могѫтъ да се осѫштествятъ. Но въ такъвъ случай, никое рѣшение на Съборитѣ не-ште да има онази самостоятелность, която въобште се изисква въ тѣзи работи. Който прочете 1-й брой на „Читалиште“ за цѣлта на Учителскитѣ събори (г. IV. Рѫк. на Осн. Учен. стр. 10), и поразмисли сериозно надъ това, той, вѣрваме, ште види, че

сѫ преждеврѣменни, а и не практични. Съзнанието у народътъ неразбуденно; учители, които да заемѫтъ мѣста въ основнитѣ училища и да отговарятъ на званието си, нѣмаме; пари — нѣмаме понеже нѣмаме богати обштества, нѣмаме обштински касси, които да разполагатъ съ голѣми капитали; сила, за да накараме населението да отдѣля отъ избитокътъ си и да го дава за училища — нѣмаме; да смѣтаме само на нравственното внимание върху населението — не можемъ напълно, понеже населението е неразвито, не си познава ползата и интереситѣ, не е навикнѫло да уважава редъ и изпълнение на длъжноста си инакъ, освѣнъ подъ натискътъ на външна сила. Ето такива сѫ днесъ условията у насъ. Възможно ли е при такива условия да се направи нѣшто положително? И ште има ли, при тѣзи условия, желанната полза отъ учителскитѣ събори? Ние се чудиме какъ редакторътъ на Рѫководителя, който настоява толкова много за свикването на учителски събори, който така много говори за голѣмата полза отъ тѣхъ, не се е вразумилъ отъ примѣритѣ на другитѣ просвѣтени народи, че за такива нѣшта се искатъ съвършенно други условия. Въ Рѫководителятъ ние срѣшваме доста такива вразумителни нѣшта. Въ 3-й брой на „Читалище“ (год. IV. Рѫков. стр. 48) за *народното* въспитание въ Германия четемъ между другото и това: „Учителитѣ трѣбува да сѫ *доста заплатени,* учителитѣ не трѣбува да сѫ доста зависими и инспекцията (надгледването) на училиштата трѣбува да се въвѣри на *опитни* рѫцѣ. . . Трѣбува да се даде на учителятъ една заплата, *която може да му позволи да посвяти на длъжностите си сичкото врѣме и сичкитѣ си грижи*. . . . На́й-послѣ за инспектори на училиштата трѣбува да избираме хора, *които сѫ доказали, че сѫ вѣшти, теоритически и практически, отъ педагогията, приспособени на основанитѣ училища*“. Въ брой 5-й (сѫштата год. Рѫков. стр. 78-80) за основнитѣ училища въ Саксония четемъ: „*Законътъ*, когото е направила Саксония за училиштата,

задължава за основно учение тие предмѣти. . .“ (стр. 79) пò-долу: Поддържанието на основнитѣ училища принадлѣжи на Общинитѣ. *Ако нѣкои общини сѫ твърдѣ сиромашки, Правителството имъ дохожда на помощь* и имъ помага было за основанието на зданието, было за плащанието на учителитѣ. *Пенсиитѣ за учителитѣ, за вдовицитѣ и за сирачетата имъ се даватъ отъ една каса, която се управлява отъ правителството.*“ — „Опредѣленната заплата на единъ учитель *не може да бѫде пò-долу отъ 250 талера* (единъ талеръ струва 16 гр. и 23 пари чисти), нити пó-долу отъ 280 талера, ако народонаселението бѫде пó-много отъ 10,000 души. Освѣнъ туй, на учителятъ се дава даромъ жилище, а ако е пѣвецъ на черковата, и една особна заплата. *Освѣнъ това още, ако ученицитѣ отъ едно училище надминатъ 40, учителятъ приема за награда една сума,* която, въ продължение на 25 години, може да достигне до 600 талера“. Въ бр. 13-й (сѫщт. год. Рѫк. стр. 206-207) четемъ за *Дружеството за поощрение на основното учение между протестантитѣ у Франция* слѣдующето: „Това дружество има единъ бѫджетъ отъ около 100000 франка.... Дружеството поддържа и много воспитанници у разни нормални училища, съсъ което показува, че доброто приготвяние на учители и учителки е първата му грижя“. Въ бр. 14-й (Рѫк. стр. 223) четемъ: „на първи Януария 1870 год. у Росия е имало 42 нормални основни школи, *отъ които 30 поддържани съ разноскитѣ на правителството. . .*“ на стр. 224: „Види се, казува официялниятъ органъ на рускиятъ министъръ, че нашето основно учение е още далеко, за да бѫде напълно организувано, че ний сми още на прагътъ на вратата на нашето развитие и, че предъ сичко друго е неизбѣжно да се улучшятъ материялнитѣ извори, които сѫ потрѣбни за тоя прѣдмѣтъ“.

Ето при какви условия хората се грижатъ за основното си учение. Германия има толкова университети, толкова много други училища, отъ които излизатъ хиледи

учени и образовани хора, но и тамъ едно отъ главнитѣ условия за успѣхътъ на усновното учение е да тургатъ *способни* учители и *добра плата* на учителитѣ. Въ Саксония *законътъ* усигорява сѫштествованието на основнитѣ училища, а на учителитѣ пакъ законътъ назначава добра плата и усигорена бѫдуштность. Протестанското Общество въ Франца отваря и поддържа основни училишта, но то си опредѣля годишенъ бюджетъ отъ 100000 франга, и една отъ главнитѣ му грижи е да приготви добри учители. Въ Росия, дѣто правителството толкова много залѣга за основното учение, пакъ намиратъ за необходимо, да се улучшятъ *материалнитѣ* извори, потрѣбни за тоя предмѣтъ. При имане на учители и срѣдства всичко става лесно и обмислено. Но у насъ нѣма нито едното нито другото. Ще ни кажѫтъ: „Трѣба ли, прочее да сгърнемъ рѫцѣ и да стоимъ? Не, не трѣба, но трѣба да обърнемъ внимание и да направиме именно онова, което може за сега да се направи. Въ градиштата има по̀-вече срѣдства. Трѣба да гледаме да наредимъ добрѣ понѣ двѣ-три градски училишта, отъ които да могѫтъ да излѣзатъ ученици ако не съ голѣми и много познания, понѣ съ такива и толкова познания, съ които да иматъ възможность да бѫдѫтъ добри учители за основнитѣ училишта. Това е възможно и за това трѣба по̀-първо да се мисли и обсѫжда, а не да се правятъ проекти — богъ знае за какви забавачници и училишта, безъ да се пресмѣта осѫштествими ли сѫ тѣ или не. Въ Габрово безъ учителски събори, безъ особенъ нѣкакъвъ шумъ наредихѫ си добро училиште и си слѣдватъ тихичко работата. Слѣдъ нѣколко години тѣ ште могѫтъ да извадятъ и снабдятъ основнитѣ ни училишта съ доста добри учители. Нѣка оште на едно двѣ мѣста се наредятъ такива училишта, нѣка имъ се даде еднаква организация, еднаква програма и тогава нѣка се надѣваме, че по̀-вече ште има възможность да се премислѭ и за нареждането на другитѣ училишта, основни било, приготовителни било.

Ама и пита се: съ каква цѣль ште ставатъ учителскитѣ събори? Ако гледаме на програмата, която г. Цанковъ предлага въ бр. 1-й на „Читалиште“ за учителскитѣ събори, по неволя трѣба да дойдемъ до убѣждение, че господство му или не познава срѣдствата на народътъ и състоянието на развитието у насъ, нито степента на образуванието на нашитѣ учители въобште, или е пъкъ искалъ само тъй да си пиши. Въ бр. 14-й на „Читалиште“ за тази година въ Ржковод. (стр. 222) виждаме, че Екзархията свикала учителски Събори, за да разгледатъ 7 въпроса. Не знаемъ какво ште правятъ съ тѣзи въпроси почтеннитѣ наши градски и селски учители, но намъ ни се струва, че при задаванието на тѣзи въпроси трѣбало би по̀-сериозно обмисление и че тѣ оште на първи пжть ште спънжтъ учителскитѣ събори и ште ги поставятъ въ недоумѣние. Не ни е намѣрението тукъ да критикуваме тѣзи въпроси, но за да покажемъ колко е оште непрактично и преждеврѣменно свикванието на учителскитѣ Събори, ние ште се възползуваме и отъ тѣхъ (отъ въпроситѣ). Тѣзи въпроси се отнасятъ до основнитѣ училишта. Забѣлѣжете, че по градиштата у насъ срѣдствата сж други, а по селата — други; забѣлѣжете, че нѣмаме добри учители за основни училишта, а тѣзи, што ги имаме, почти всичкитѣ нѣматъ система на образованието си; забѣлѣжете, че по селата у насъ учителятъ трѣба да бжде и учитель, и пѣвецъ, и писарь, та презъ лѣтото да не се занимава съ ученицитѣ, а да ходи по нивята и ливадето да пиши снопи, сѣно и другъ зарзаватъ; забѣлѣжете, че селскиятъ учитель е принуденъ да сжбира платата си въ натура, т. е. принуденъ е самъ заедно или съ попътъ или съ селскиятъ чорбаджия, да ходи отъ кжшта въ кжшта и да събира жито и друго за заплатата си; забѣлѣжете оште и туй, че у насъ сега се въвежда наглѣдно-гласната метода, по слѣдствие на което нѣма никаква метода на преподаванието; забѣлѣжете на̀й-послѣ и това, че почти всичкитѣ ни учители,

што сѫ получили образованието си въ отечеството ни и които, слѣдователно, ште се назначатъ за основнитѣ училища, сѫ въспитани на разни учебници. Присмѣтнете сега, че при тѣзи разбъркани, неопредѣлени обстоятелства иска се отъ учителскитѣ събори наредата на *основнитѣ* училища. Първо и първо ште ги спъне питанието — еднакви ли да бѫдѫтъ основнитѣ училища по градиштата, дѣто срѣдствата сѫ по̀-вече, и по селата, дѣто срѣдствата сѫ оскѫдни? Но на́й-добро доказателство на това, че въпроситѣ сѫ зададени безъ надлежното обмисление, дава ни Самоковскиятъ учителски съборъ (глед. „Читалище“ бр. 18. год. IV. Рюков. стр. 274-279), който подъ *приготовителни* училища разбралъ първоначалнитѣ, тогазъ когато Екзархията е разбирала, безсъмнѣние, училища между *основнитѣ* и нашитѣ *главни*. Има право и Самоковскиятъ Учителски съборъ, има право и Екзархията. Разликата е въ това, че предложението на Екзархията „какъ да се наредятъ приготовителнитѣ училища и каква програма да се въведе въ тѣхъ“ е твърдѣ непрактично — споредъ както разбира тя думата „приготовителни“, заштото за да може да се даде на тѣзи училища нѣкакъвъ редъ и да имъ се назначи програма, трѣба да имъ се опредѣли по̀-напредъ цѣлта. За какво ште приготовляватъ тѣ ученицитѣ? Но *Главнитѣ* училища у насъ нѣматъ нито опредѣленъ курсъ, нито опредѣлена програма. Както штѣте, но да се нареждa нѣшто безъ добрѣ обмислена цѣль — не е разумно, нито прави голѣма честь на онѣзи, които по този начинъ нареждатъ такива важни работи, каквито сѫ училиштата. Въобште можемъ да кажемъ, че нѣманието на срѣдства и на приготвени учители ште постави Учителскитѣ Събори въ едно твърдѣ затруднително положение. Тѣ трѣбва да избирватъ едно отъ двѣтѣ: или да нареждатъ работи неприложими на практика за сега, или да правятъ отстѫпки за всѣки градъ и село. Но въ единътъ и въ другиятъ

случай задачата имъ ште бѫде доста трудна, а цѣлта имъ непостигнѫта.

Обаче, *всѣко нѣшто за добро*. Проектитѣ за *забавачници* и настояванието за *учителски* събори ако не друго, ште размърда понѣ-што-годѣ умоветѣ на нашитѣ учители, интеллигенти и любители на народното наше развитие и ште докара добри плодове, ако не сега, понѣ слѣдъ 10, 20 или 30 години. И това е добро.

Въ „Читалище“ и презъ тази година се показва сегисъ-тогисъ Българската муза. Нашата муза въобще не може още да пѣе добрѣ. Тя не ни се представя млада хубавица, прибрана и съ якъ, ясенъ и сладъкъ гласъ, нито пъкъ ни се представя *дѣте*, макаръ съ дѣтински гласъ и съ дѣтинско неумѣние да дава сладость на пѣнието си, но съ добри задатъци за бѫдуште развитие, а представлява ни се като дърта, сбръчкосана и упърпана баба, която ту пѣе съ дрязгавъ и невѣренъ гласъ, ту се сърди, ту поучава бабешки. Нашата сегашна муза нѣма въ пѣснитѣ си мисли, нѣма чувство, нѣма идеи, нѣма сладостъ въ гласътъ си. Това е мислимъ, заштото никой отъ нашитѣ непризвани поети не гледа да разбере и усвои духътъ на народната наша пѣсень, а гледа да бѫде вѣренъ на искусно-изученитѣ правила поетически. Освѣнъ туй, у насъ пѣе кой завърне. Скимни му нѣкому си, който знае што-гдѣ правилата на стихотворството, и започва да пише стихове. Е-тука-е, по неволя си представя човѣкъ нашата муза дърта збръчкосана баба да пѣе и отъ напъване да си уплюва и брада и страни. Рускиятъ критикъ *Бѣлински* много добрѣ е казвалъ на врѣмето си, че тежко и горко на онзи баща, който не дръпне единъ хубавъ бой на сина си за първитѣ стихове. За колко башти у насъ трѣба да се каже това! При всичко туй, и този пѫть въ „Читалище“ се срѣштатъ стихове доста сполучливи. Като на такива можемъ да покажемъ на стиховетѣ „Прибирание въ Отечеството“ отъ И. В. (бр. 6), стиховетѣ на г. Франгя (бр.

14 и 15), „Горчива мисълъ“ и „Ганка и Рада“ отъ И. Даневъ (бр. 15). Доста добрѣ пиши стихове и г. С. Н. Михаиловски (бр. 15 и 16).

Ето това е, което имахме да забѣлѣжимъ за тазгодишното „Читалище“ въобще. Не знамъ ще се разсърдятъ ли издателитѣ на това Списание, ако имъ се покаже нѣщо не до тамъ лестно въ нашитѣ забѣлѣжки, но разсърдятъ се или не, а ако ги накара да избирватъ по̀-добъръ и по̀-практиченъ материялъ за това Списание, отъ което народътъ чака полза, ние ще бѫдемъ доволни отъ сърдитнята имъ.

КНИГОПИСЪ.

Кратка елементарна геометрия. (Скратеніе отъ Елементарнѫ-тѫ Геометріѫ на *А. Давидова).* Отъ *И. Н. Гюзелева.* Съ 177 чъртежа въ текстътъ. Стр. 165. Въ Прагѫ у книгопечатница Гинекъ Милиткы и Новакъ.

Баштинъ языкъ третіа година. Пръвъій дѣлъ — *Граматичьскый.* Пръвоначялна практическа Граматика съ Сборникъ. Стъкми *Драганъ В. Манчовъ.* Пръво издание. Издава Книжарницата на Д. В. Манчовъ. Стр. 139. Вѣна 1874.

Кратко учебно земеописание. Часть I. Общти познания отъ земеописание-то Исчислително, Естественно и Гражданско. Съставено отъ *К. Смирновъ.* Прѣведено отъ *Б. П.* Съ 26 образи въ текста, стр. 99. Цѣна 5 гр. Виена 1874.

Малка книжница. Пьрва четеница за пьрвоначалны-тѣ училишта. Съ 34 изображенія. Събралъ и нарядилъ *Андрей С. Цановъ.* Трете изданіе. Цѣна $2^1/_2$ гр. Издава книжарница на Хр. Г. Дановъ. Стр. 61. Вѣна 1874.

Разкази за старовременните хора. V за старите Евреи и Китайци. Издала Книжарн. на Хр. Г. Данова. Стр. 72. Цѣка 4 гр. Букурештъ 1874.

Историческо обозрѣние на Бѫлгария. Отъ *Г. Бобрикова* (Преводъ отъ руски). Стр. 79. Букурештъ 1874.

Букварь за французскый языкъ отъ *Н. Марковъ.* Стр. 64. Цѣна гр. 3. Издава Книж. на Хр. Г. Дановъ. Вѣна 1874.

Землеописание отъ *К. Спирнова.* I. часть: Общти познания отъ Математическо и Политическо землеописание. Страници 104. Цѣна 4 гр.

III. часть: *Европа* въ Физическо, Етнографическо и Политическо отношение. Стр. 176. Цѣна 6 гр. Прѣведе *Рада П. Кирковичь.* Издава Книжарн. на Д. В. Манчовъ. Вѣна 1874.

Стойноста за едно годишно течение

отъ 6 книжки е 20 лева правителственъ курсъ за насждѣ, и стойноста имъ се предплаща. Само който подари на́й-малко четири годишни тѣла отъ книжкитѣ съ точно обозначение, дѣ и кому ще ги подари, получва даромъ още едно тѣло книжки или заплаща за петь-тѣхъ годишни тѣла само 80 зл. лева.

Отъ тие нови книжки отдѣлно не се продаватъ.

Всички нѣща като писма, книги и пр.

за Дружеството и за Периодическо му Списание изпращатъ се до предсѣдателя В. Д. Стоянова; а за парични работи и смѣтки съ Дружеството, адресова се всѣки до ковчежника Г. Киркова въ София.

Въ Княжеството изплащание цѣната на книжкитѣ на́й-добрѣ може да става съ *пощенски записи* по новоуведенний у насъ редъ.

Отъ начало на мѣсецъ Юлий т. г. Дружеството ще има за продань **цѣли тѣла отъ ветитѣ (първитѣ) книжки на Пер. Списание,** едно тѣло отъ 12 книжки за 20 зл. лева.

Отдѣлно за продань отъ тия книжки за сега има само V, VI, VII, VIII, XI и XII книжка. Споредъ голѣмината на обемътъ имъ, както и споредъ важноста на съдържанието имъ, продаватъ се не съ еднаква стойность, а именно: книжка V и VI наедно, сѫщо и VII VIII книжка заедно, продаватъ се по $2^1/_2$ лева, а само XI XII книжка наедно за $1^1/_2$ левъ.

ВРѢМЕННО
ЦѢНА
СЕ УДВОЯВА

Цѣна осемдесет лева